

Spiegjelen.

Torsdag den 23de mars 1911.

Kjærstevne i Oslo 1911. Kjærstevne i Oslo 1911. Kjærstevne i Oslo 1911.

11.000 kroner per pris 25 kr. Per kvar spiegel, vacker spiegel, 3 m² stor, sorgfullt hantverk och raffinert utformning, mon. blad med vacker belysning, mon. blad med vacker belysning, mon. blad med vacker belysning.

UNGDOM.

ENIGA, ENIGA MOT VILJAN MED
ENIGA I VILJAN MED
ENIGA TIL HAN MED BÅD OG VIND
ENIGA TIL DEI NYE DØDA
SIGA PÅ,
UNDGA DØA,
ATTER, ATTA

FJORDAPOST

Syner fra
fremste skrifter

Bergen 28. september 1929.

NORSK
PRESSE
HISTOR
ISKFOR
ENING

Norhild Joleik

Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid

Pressehistoriske skrifter nr. 4 2005

Pressehistoriske skrifter

4/2005

Redaksjon for Pressehistorisk skrifter:

Hans Fredrik Dahl

Martin Eide

Guri Hjeltnes

Rune Ottosen

Idar Flo (redaksjonssekretær)

© Forfattarane 2005

Trykk: Lobo Media AS

Omslagsutforming: Thomas Lewe

ISSN 1503-9161

ISBN 82-92587-03-9

Utgjeve av Norsk pressehistorisk forening
med støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Abonnement er gratis

Pressehistoriske skrifter

IMK

Universitetet i Oslo

Postboks 1093 Blindern

0317 Oslo

Tlf: (+47) 70 07 52 22

Faks: (+47) 70 07 52 01

E-post: idar.flo@hivolda.no

Internett: www.pressehistorisk.no

KJÆRE LESER!.....**5****ALBERT JOLEIK - BLADSTYRAR I BRYTINGSTID****7***Av Norhild Joleik*

INNLÉING	7
<i>Identitet mellom nasjon og profesjon</i>	<i>7</i>
<i>Problemstilling</i>	<i>9</i>
<i>Vitskap og slektskap</i>	<i>9</i>
<i>Fagleg og teoretisk tilnærming</i>	<i>10</i>
<i>Empirisk materiale</i>	<i>11</i>
<i>Nivåframstilling</i>	<i>12</i>
1. BLADSTYRAR I PRAKSIS - BONDE I TEORIEN	14
<i>Bondestudent</i>	<i>14</i>
<i>Lærar og 'peletonchef'</i>	<i>16</i>
<i>Ny avisrøyst markerer seg</i>	<i>19</i>
<i>"...ein plass for seg sjølv i norsk presse og aandsliv"</i>	<i>20</i>
<i>Lagsarbeid</i>	<i>22</i>
<i>Bonde, bygdegranskar og byoriginal</i>	<i>22</i>
2. JOLEIK I EIT SAMFUNNSHISTORISK PERSPEKTIV	25
<i>Sosiologisk fantasi</i>	<i>25</i>
<i>Sosiologisk portrett av ein norsk redaktør</i>	<i>26</i>
<i>Figurasjonar og historisk sosiologi</i>	<i>26</i>
3. NASJONAL IDENTITET	28
<i>Norskdomsideologi</i>	<i>28</i>
<i>Røter i bondesamfunnet</i>	<i>29</i>
<i>Leiande ideologar og formidlarar</i>	<i>32</i>
<i>Frå Europa til norske byar og bygder</i>	<i>34</i>
<i>Nasjon, språk og motkultur</i>	<i>35</i>
<i>Målørsla hevdar seg politisk</i>	<i>36</i>
<i>Organisatorisk fellesskap</i>	<i>37</i>
<i>Omdanning - landsmålet i skulen</i>	<i>38</i>
<i>Ei alternativ offentlegheit</i>	<i>39</i>
4. PROFESJONELL IDENTITET	40
<i>Trekk frå tidleg norsk pressehistorie</i>	<i>40</i>
<i>Framveksten og etableringa av nynorsk presse</i>	<i>42</i>
<i>Idealisme for å synleggjere målet</i>	<i>43</i>
<i>Dualistisk nynorsk presseideologi</i>	<i>45</i>
<i>Profesjonell identitetsbygging</i>	<i>45</i>
<i>Organisatorisk grunnarbeid</i>	<i>46</i>
<i>Utdanningsstrev</i>	<i>48</i>
<i>Mot ei sjølvstendig redaktørrolle</i>	<i>49</i>
<i>Felt-omgrepet som tankereiskap</i>	<i>51</i>
5. NORSK BLADMANNALAG OG BLADMANNASKULEN	53
<i>"...dynamitti i borehola på riksmaalsstruksjonen"</i>	<i>53</i>
<i>Betre vilkår for målpressa</i>	<i>54</i>
<i>"...det Styrkjebeltet som heiter Samhald"</i>	<i>55</i>
<i>Yrkessmållag</i>	<i>56</i>
<i>Bladmannaskulen</i>	<i>57</i>
<i>Del i ein alternativ danningstradisjon</i>	<i>58</i>
<i>Framhald trass i økonomiske vanskar</i>	<i>59</i>
<i>Kompetanseheving</i>	<i>60</i>
6. SPEGILEN OG FJORDAPOSTEN	62
<i>Målbladet <i>Spegjelen</i></i>	<i>62</i>
<i>"For norsk næringsliv og national-demokratisk politikk"</i>	<i>64</i>
<i>Bygdetalismann reiser maktkritikk</i>	<i>67</i>
<i>Profilendring</i>	<i>68</i>
<i>Blanda publikum</i>	<i>70</i>

<i>Orda speglar den som skriv</i>	71
<i>Politisk nytt frå inn- og utland</i>	72
<i>Internasjonal politikk</i>	75
<i>Skjemt og alvor</i>	76
<i>"Ymsingar"</i>	77
7. INDIVIDUALISME OG FELLESSKAP FOR MÅLSAKA	79
<i>Sterke meininger om norsk målreising</i>	79
<i>"Skjut i rettskrivinga!"</i>	81
<i>Samlingsstaden Spiegelen</i>	83
<i>Idégrunnlaget for Spiegelen og Fjordaposten</i>	85
<i>Vinje som ideologisk førebilete</i>	87
8. SJØLVSTENDE FRAMFOR BØRS OG PARTIPOLITIKK	89
<i>Båten flyt</i>	89
<i>Pærer, sigar og eitt glas mjølk</i>	91
<i>Familien driv Fjordaposten</i>	92
<i>Inntektsgrunnlaget for avisene</i>	94
<i>Venstrebladet Spiegelen</i>	96
<i>Sak framom parti</i>	97
<i>"...utanfor dei partipolitiske saudegjerde"</i>	98
AVSLUTTING	101
<i>Litteratur</i>	109
<i>Vedlegg</i>	113
PRESSEKLIPPET	114
<i>Dagbladet, 13. september 1933</i>	
PRESSEPROFIL:	117
MANNY ALTERN (F. HOLST) - LANDETS KVINNELEGE AVISREDAKTØR	117
<i>Av Idar Flo</i>	
PRESSEMINNER	123
VERDENS FINESTE YRKE!	123
<i>Av Berit Vikdal Jensen</i>	
UNGE DAGER I FIRDANYTT	131
<i>Av Fredrik Koch</i>	
DET MÅTTE BLI AVIS!	139
<i>Av Rolf Kluge</i>	

Kjære leser!

Dette fjerde heftet av Pressehistoriske skrifter byr på stoff til ettertanke om aktører og tendenser i norsk pressehistorie. Det innledes med et bidrag som kan illustrere biografisjangerens bærekraft i pressehistorisk forskning. Det er Norhild Joleik som har skrevet om sin legendariske bestefar, bladmannen Albert Joleik. Hans liv og levnet er eventyrlig nok i seg selv. Når det hele dertil settes i et historisk og samfunnsmessig perspektiv slik det gjøres her, blir det ikke mindre fascinerende.

Albert Joleiks redaktørpraksis blir et typeksempl for trekk så vel ved nynorsk motkultur som profesjonaliseringen av presseyrket. Og den underfundige bladmannen visste også selv å sette sitt virke inn i et demokrati- og offentlighetsperspektiv. "Eg er med um aa røra utpaa o koke den supa som heiter folkemeiningja; og de er stundom eg merkar der er vorte ein litin smak eg hev sett på," skrev han. Av andre er redaktør Joleik beskrevet som "ein velsigna skjemtegauk", som "ein av landets mest sermerkte bladmenn", og sågar som "Norges skarpeste penn".

Norhild Joleiks historisk-sosiologiske analyse av Albert Joleiks liv og virke bærer bud om pressebiografiens potensial. Den gode pressebiografiens har mer enn et liv å by på, den peker langt utover et nærsynt blikk på en enestående aktør. Dermed kan pressebiografiens også befrukte oppegående pressehistoriske beretninger og analyser. Det er i så måte løfterikt at det for tiden arbeides med en lang rekke av nye norske pressebiografier, noe som også ble behørig dokumentert på det biografiseminaret som prosjektet "Norsk presses historie 1763 - 2010" arrangerte i fjor.

Gode biografier kan gi liv og løft til pressehistorien. De kan motvirke tilløp til anemi i pressehistoriske beretninger. For en pressehistorie der denne historiens handlende aktører forsvinner, står nettopp i akutt fare for å fremstå som mer blodfattig enn godt er. Målet må være å fremskaffe en pressehistorie som forener blikk for de fascinerende aktørene med innsikter i de formende strukturenes kraft. Den biografiske skissen om Albert Joleik i spenningsfeltet mellom identitet, nasjon og profesjon, kan i så måte virke inspirerende.

Biografisjangeren kan ha pressehistorisk bærekraft om den rommer en fruktbar blanding av fortelling og vurdering. En tilsvarende blanding byr dette nummerets pressekipp på, i form av en referatkommentar om en historisk aktørs manglende retoriske ferdigheter. "Hans taler er nemlig ikke, som man skulle tro, lettkjøpt demagogi; de er akademiske i ordets verste forstand. Abstrakte, uklart filosofiske, fulle av gjentakelser og språklige klosserier, spekket med fremmedord, - ismer, - ologier, - kratier, og den slags, en politisk metafysikk som går over hodet på storparten av tilhørerne, og som kjeder dem direkte." Hvem det handler om? Les selv!

Og her er flere aktører og tendenser. Landets fjerde kvinnelige avisredaktør trekkes fram fra glemselet av Idar Flo. Manny Altern debuterte som redaktør i Porsgrunds Tidende, der hun ble ansatt etter at det var søkt etter en "kvik ung Mand, der kan være til Hjelp i Redaktionen og Expeditionen, og har Lyst til saadant Arbeide." Dette var i 1901. 60 år senere var Manny Altern også nødt til å slå et slag for rekruttering av kvinner til viktige posisjoner. Som redaktør for bladet *Norges Kvinner* manet hun til oppgjør med det sørgelige misforhold at det kun satt tretten kvinner på Stortinget.

I serien med presseminner byr dette nummeret av tidsskriftet på erindringsglimt fra Berit Vikdal Jensen, Fredrik Koch og Rolf Kluge. De gir til beste riss av sine livsbaner i pressen, og bidrar dermed til beskrivelsen av journalistikkens mangslungne rekrytteringsveier og profesjonelle forløp. Verdens fineste yrke, heter det. Det morsomste som finnes. Journalistikkens sto for meg som et hellig kall, understrekes det. Det måtte bli avis, konstateres det. Journalistikkens magi og journalistikkens hverdaglige trivialiteter - alt hører det med i en pressehistorie verdt navnet, sammen med mye annet, selvsagt. Dette nummeret av Pressehistoriske skrifter byr på noen innledende beskrivelser og vurderinger. Det byr på noen aktører og noen tendenser.

Redaksjonen

Albert Joleik - bladstyrar i brytingstid

Av Norhild Joleik

Innleiing

"Eg er med um aa røra utpaa o koke den supa som heiter folkemeiningja; og de er stundom eg merkar der er vorte ein litin smak som eg hev sett på"¹. Slik opplevde Albert Joleik, farfaren min, rolla som avisredaktør i Bergen på 1920-talet. Denne yrkesrolla gjorde det mogleg for han å prege lesarane si forståing av kva som rørte seg. Nettopp redaktørrolla og Joleik sin praksis innanfor nynorsk presse er tema for denne hovudoppgåva. Med utgangspunkt i aktiviteten han synte, som bladstyrar og som medlem av presseorganisasjonen Norsk Bladmennalag, skal eg undersøke korleis sentrale element knytt til nynorsk motkultur og profesjonalisering kjem til uttrykk innanfor presseyrket. Ved å sjå praksisen i lys av slike samfunnshistoriske utviklingstrekk, kan ein gripe konteksten Joleik si livssoge er bunden til.

Identitet mellom nasjon og profesjon

Målørsla var mellom norske motkulturar som fra 1860-talet for alvor reagerte mot det danske embetsstyret, ei styreform ein hevda sette norsk folkekultur til side. Kritikken retta seg dels mot at dansk skriftspråk fekk førerang framfor nedarva folkemål, og særleg målørsla tok etter kvart til å stritte imot ei slik utvikling. Ein gjorde krav om ein annan basis for nasjonal identitet. Målreisinga, striden for landsmålet og norsk bygdekultur, for norskdomsideologi, synest å ha vore ei medverkande årsak til framvekst av parlamentarisme og seinare unionsoppløysing i 1905. Bygdefolk og intellektuelle i dei norske byane tok til motmåle mot maktensentrumet i København. Saman forma dei gradvis ei særeiga nynorsk offentlegheit. På dette grunnlaget skal eg sjå målørsla i eit nasjonalt, motkulturelt perspektiv.

Albert Joleik voks opp og vart forma i ei brytingstid for den norske nasjonen, ei tid som tydeleg prega meiningsane han bar fram. Då Stortinget i 1885 vedtok at landsmål eller folkemålet og dansk-norsk skulle jamstellast som norske skriftspråk, fylte vesle Albert fem år. Tida fra 1890-talet og fram til 2. verdskrig var den viktigaste vekstperioden for landsmålet som skriftspråk. Som enkeltaktør var Joleik del i ein språkleg kulturkamp på fleire plan. I 1901 vart han den første studenten i landet som skreiv nynorsk til embetsekksamen. Seinare underviste han eit par år i landsmål ved lærarskulane på Stord og i Levanger. Ved sidan av å vere redaktør for fleire nynorske aviser tok han vidare del som medlem av ei rekke mållag. Fleire har i samband med nynorsk motkultur omtala skuleverket si formidlarrolle som særleg viktig, eg vil i staden trekkje fram aktørar innanfor målpressa. Dei har spela ei minst like sentral rolle som lærarane i å spreie landsmålet og fremje norsk bygdekultur, påstår eg.

Medarbeidarane i nynorske aviser var på same tid opptekne av å utvikle ei sjølvstendig yrkesrolle innanfor journalistikk. Profesjonalisering sett som gradvis sjølvstendiggjering kan ein karakterisere som eit generelt journalistikkhistorisk prosjekt. I denne prosessen freista ein å tilegne seg sætrekk ved klassiske profesjonar.

Fagorganisering og kravet om ei langvarig, vitskapleg basert utdanning med offentleg autorisasjon var mellom desse trekka². Til liks med ei rekke andre yrkesgrupper fann etter kvart pressefolk saman i organisatoriske fellesskap. I 1910 fann etableringa av landsorganisasjonen Norsk Presseforbund stad, og tre år etter skipa ein krets av aktive i målpressa Norsk Bladmannalag. Striden mot dansk skriftspråk og embetskultur gav seg slik også uttrykk i ei meir profesjonell yrkesrolle.

Målreisinga og profesionaliseringa, to ulike prosessar, går saman i det målrørsla får eit organisatorisk uttrykk innanfor nynorsk presse. I dette skjeringspunktet mellom nynorsk motkultur og profesjonssosiologiske utviklingstrekk møtest dei tre hovudtilnærmingane i dette arbeidet, nemleg identitet, nasjon og profesjon. Å bygge ein særskilt identitet knytt til norskdomsideologi fell her saman med ynsket om å markere seg som profesjonelle yrkesutøvarar. To identitetsprosjekt møtest. Den nynorske motkulturen sitt arbeid for å forsterke nasjonalkjensla, basert på norsk folkekultur, gav saman med framveksten av redaktørrolla bladstyrarane i målavisen ein klårare og meir samansett identitet.

Bak oppstarten av Norsk Bladmannalag stod ein krets av engasjerte redaktørar, journalistar, eigarar og forretningsførarar innanfor målpressa. Føremålet med laget var ”aa samle maalbladi til sams framtak i arbeidet fyr norskdomsreisingi”³. Joleik tok del som styremedlem i starten og var ein av lærarane då ein i 1919 etablerte Norsk Bladmannaskule. Etableringa innebar det første opptaket til ei organisert journalistutdanning i Noreg. Arbeidet som vart lagt ned for å få organisert og utdanna nynorske bladfolk var såleis banebrytande. Likevel førte pengemangel til at ein måtte leggje om til brevkule etter to år. Sjølv i dag oppfyller journalistyrket vanskeleg dei utdanningskrava som vert stilte innanfor klassiske profesjonar.

Joleik var sjølv del i profesionaliseringa av presseyrket på hovudsakleg to ulike måtar. Ved sidan av å ta aktivt del i Norsk Bladmannalag som styremedlem og lærar ytra han seg nemleg som ein sjølvstendig bladstyrar. Frå 1911 til 1913 hadde han målbladet *Spegjelen* i Trondheim, derifrå reiste han vidare til Bergen og *Gula Tidend* der han var bladstyrar ei tid. I 1923 valde han på ny å skipe ei avis på eiga hand og starta då opp *Fjordaposten*. Denne avisana dreiv han saman med familien fram til 1940. *Spegjelen* og *Fjordaposten* er begge sterkt prega av Joleik sjølv, og det er desse to avisene eg konsentrerer meg om. Utviklingstrekk syner dessutan at han forma ei stadig meir uavhengig og samstundes personleg line i avisarbeidet.

Ei sosiologisk forståing ligg til grunn for korleis eg oppfattar redaktørrolla. Forståinga byggjer på idégrunnlaget Joleik knytte seg til, samt måten han spela ut dette og handla på, eg grip altså om både normative og meir praktiske aspekt. Vidare må ein setje handlingane inn i ein kontekst. Samfunnshistoriske trekk har saman med ulike personlegdomar drive fram rolla som avisredaktør. Ifølgje Martin Eide (2000) er denne rolla ”et produkt skapt av alle de som har latt seg forme av den og som har bidratt til å forme den”⁴. Sjølv om den aktuelle bladstyraren tok opp i seg fleire av trekka knytt til lausrivinga av redaktørrolla, vil eg hevde han bygde den på eigne premiss og dermed sette *sitt* preg på utviklinga.

Problemstilling

Fokuset ligg på utmyntinga av ei redaktørrolle i spenninga mellom identitet, nasjon og profesjon. Albert Joleik sin praksis som bladstyrar vil her fungere som eit typeksempel. Korleis var eigentleg engasjementet han synte prega av trekk ved norsk målreising og profesjonaliseringa av presseyrket? Og kva form for identitetsbygging gav bindinga mellom desse to samfunnsprosessane seg uttrykk i? Dette vil vere dei overordna spørsmåla.

Går ein djupare inn i problematikken kan ein avdekkje korleis den omtala spenninga kjem til syne. For å finne svar må eg sjå på korleis Joleik utfalda seg praktisk sett som lagsmedlem og bladstyrar. Ei rekke spørsmål reiser seg då. På kva måtar han sjølv var med å forme dei aktuelle prosessane, og i kva grad han tok aktivt del i utforminga av rolla og identiteten som nynorsk bladstyrar, vil vere relevant å spørje om. Kvifor engasjerte i det heile Joleik seg i målpressa? Kva fekk skipinga av Norsk Bladmennalag og Bladmennaskulen å seie for identiteten til nynorske pressefolk? På eit meir innhaldsmessig nivå kan ein ta opp fleire interessante trekk. Korleis kom til dømes norskdomsideologien fram i Spiegel og Fjordaposten? Vidare er det interessant å undersøke kor profesjonelt Joleik sjølv stilte seg som redaktør. Ytra han seg på eit uavhengig grunnlag i dei to avisene, eller var han bunden av føringar frå økonomiske og partipolitiske aktørar og såleis ein mindre profesjonell yrkesutøvar? Desse meir spesifikke spørsmåla peikar mot moglege svar på den overordna problemstillinga og gjev slik retning vidare.

Vitskap og slektskap

Kvifor er dei overordna spørsmåla vitskapleg interessante, og kvifor ynskjer eg å skrive om nettopp denne tematikken? Føremålet med arbeidet baserer seg både på ei vitskapleg grunngjeving og ein meir personleg motivasjon.

Samankoplinga av tilnærmingar er elementet som særleg gjer dette til eit vitskapleg interessant arbeid. Identiteten som nynorsk bladstyrar har tidlegare ikkje vore utforska i lys av dei to andre hovuddimensjonane, nemleg idégrunnlaget knytt til den motkulturelle og den profesjonelle sida av redaktørrolla, på ein gong. Difor vil eg gjennom denne studien kunne framstøtte ny kunnskap. Engasjementet til Joleik i målpressa speglar denne bindinga, og fortel samstundes korleis den kan utfalde seg gjennom ein enkeltaktør. Slik fangar eg opp at identiteten ikkje berre byggjer på ein kulturkamp, men like mykje på ein profesjonskamp, utan at dette er motstridande trekk. Eksisterande kunnskap og teoriar om eit fenomen vert altså nytta på nye måtar. Dette nybrotsarbeidet inneber å setje saman delar av fleire former for forsking som er gjort tidlegare, noko som vil verke til å auke mengda av systematisk forsking.

Det ligg også ei meir subjektiv og mindre vitskapleg årsak bak denne studien. Frå eg var lite jente har eg nemleg vore svært interessert i slekt, språk og historie. Sjølv om farfaren min døydde i 1968, ti år før eg vart fødd, lærte eg han tidleg å kjenne gjennom alle som fortalte meg om han. Etter kvart som eg oppdaga kva aktivitet han hadde synt innanfor den nynorske motkulturen, vart eg straks nyfiken på å vite meir om historia bak. Då eg såg bindinga til større samfunnshistoriske trekk auka interessa enno meir. Slektskapen og nærliken til kjelder fører meg tett opp til Albert Joleik, eit aspekt som opnar for å gje eit utfyllande bilet av han. Fordi eg er

medviten om eit slikt motiv vil dette kunne styrke framstillinga. Snarare enn å la slektsbandet styre vala mine er det utgangspunkt for å gå tett på denne samansette personen.

Fagleg og teoretisk tilnærming

Kva veit ein allereie om den tematikken eg tek opp til diskusjon? Det er i hovudsak samfunnsvitskaplege tilnærmingar eg tek i bruk, for i lys av dei tre dimensjonane å gripe korleis redaktørrolla tok form innanfor målpressa. På same tid er dette tilnærmingar som vil auke forståinga av Joleik si rolle som bladstyrar. Ettersom koplinga mi av teoretiske perspektiv i liten grad er utforska tidlegare, vert dei under dette punktet helst omtala kvar for seg. Her vil eg også kort trekke inn aktuell litteratur.

Problematikken knytt til høvet mellom aktør og struktur vil vere eit sentralt moment i diskusjonen. Eide har tidlegare etterlyst bruken av sosiologisk fantasi i norsk journalistikk-forsking⁵. Ifølgje C. Wright Mills ([1959]1967) gjer den typen fantasi det mogleg å gripe samanhengane mellom samfunn, historie og biografi (eller aktørliv), og slik sameine historiske og samfunnsmessige perspektiv⁶. Dette synet grip på ein god måte føremålet med arbeidet mitt. Praksisen til aktøren Albert Joleik skal eg nemleg sjå i samanheng med samfunnet kring han og den historiske konteksten han levde i. Gjennom å kombinere aktør- og strukturforklăringer kan eg slik teikne eit sosiologisk portrett av Joleik som rolle-type. Redaktørrolla vart jo utforma nettopp i eit vekselspel mellom aktør og struktur.

Utviklinga av den nynorske motkulturen var eit kontekstuel trekk som prega Joleik. Fleire norske historikarar har nærma seg tematikken, og frå desse kjeldene hentar eg kunnskap om målreisinga og idégrunnlaget bak den samt etableringa av nynorsk presse. Stein Rokkan er ein markant norsk teoretikar i denne samanhengen. Han legg vekt på motkulturane si rolle i framveksten av ein norsk nasjonalstat, og han vurderte målrørsla som ein viktig identitets-skapar i meir perifere strøk av landet⁷. Den nasjonale brytingstida frå slutten av 1800-talet og fram til byrjinga av 1900-talet utgjer eit viktig samfunnstrekk i norsk historie. I dette tidsrommet freista dei styrande å nøre oppunder og styrke det nasjonale fellesskapet. Jamvel om Joleik ikkje forma identitetten sin før mot slutten av denne nasjonsbygginga, rakk han å verte inspirert av idear om ein særnorsk nasjon. Seinare tufta han og andre nynorske bladstyrarar avisene sine på norsk folkemål og bygdekultur, slik konstruerte dei eit "førestelt fellesskap", om ein nyttar omgrepet til Benedict Anderson (1996/1983). Her kan ein gripe landsmålsaviser si rolle i forminga av ein nasjonal identitet. I større grad enn Rokkan gjer Anderson nettopp dette, i det han knyter eit førestelt nasjonalt fellesskap til samtidig lesing av aviser.

Fellesskapet i målpressa bygde jo også på eit ynske om å skape ei meir autonom yrkesrolle. For å finne ut av pressefolket sitt organisasjonsstrev hentar eg kunnskap frå fleire studiar av norsk pressehistorie. Eit særleg viktig arbeid omhandlar historia bak redaktørrolla på norsk grunn, der Eide (2000) ser eit mangfold av redaktørbiografiar i lys av samfunnshistoriske trekk. Arbeidet har vore ein viktig inspirasjon til å gå nærmare inn på redaktøren Albert Joleik som eit typeksempl, ein redaktørtype Eide utdypar i liten grad. Framstillinga mi er på same tid inspirert av Eide sin bruk av felt-omgrepet.

Her fungerer omgrepene meir som ein tankereiskap, men på eit mindre stringent vis enn opphavsmannen Pierre Bourdieu (1998) nyttar det i empiriske analyser av sosiale felt. Omgrepsbruken inneber å sjå profesjonaliseringa av redaktørrolla som ei gradvis lausriving av eit eige journalistisk felt eller eit mediefelt. Dette fører mellom anna til at ein frigjer seg frå bindingar til aktørar på andre felt, til dømes innanfor det politiske og det økonomiske.

Historiske ideal for redaktørrolla er sterkt knytt til å vere uavhengige formidlarar og portnarar for den offentlege samtala⁸. Ved å trekke inn teoriar om korleis dette idealet kom til uttrykk, nærmare ein seg legitimasjonsgrunnlaget for redaktørgjerninga. På bakgrunn av den tyske sosialfilosofen Jürgen Habermas (1971/1962) sitt verk *Borgerlig offentlighet*, kan ein kort forstå ålmenta eller offentlegheita som eit område eller ein sfære for kommunikasjon⁹, ifølgje Idar Stegane (1987). Sjølv set Stegane fram påstanden om ei særskilt nynorsk litterær offentlegheit. Produksjon av blad og aviser er ein av hjørnesteinane i ei slik alternativ del- eller mot-offentlegheit, bygd på landsmålet og norsk bygdekultur¹⁰. Tilnærmingar til korleis offentlege rom oppstår og kjem til uttrykk, vil her vere relevante i høve til korleis målpressemålpressa og norsk pressehistorie tok form.

Empirisk materiale

Kva empiri skal dei teoretiske perspektiva bindast til? Materialet som ligg til grunn for dette arbeidet er i hovudsak basert på kvalitative undersøkingar. Hovudmålet har vore å samle informasjon om Joleik sin praksis i målpressemål. Primærmaterialet mitt er papirutgåver av avisene Spiegelen og Fjordaposten, ulike dokument knytt til avisdrifta, i tillegg til opplysingar frå samtaler med born av Joleik.

Pressefolk har helst lagt lite vekt på å samle på eige materiale og kjeldestoff, eit trekk som likevel ikkje kjenneteiknar denne avisredaktøren. Følgjeleg kan analysen basere seg på eit ganske unikt og rikt kjeldemateriale. Slektskapen og nærleiken til kjeldene gjev meg lett tilgang til desse, eit moment som opnar for å gje eit utfyllande bilet av Joleik. Snarare enn å la slektsbandet styre vala mine er det utgangspunkt for å gå tett på denne samansette personen. Sjølv om ein slik relasjon til forskingsobjektet sjeldan førekjem, vil dette kunne styrke heller enn svekkje den kritiske vurderingsevna mi, fordi eg er medviten om relasjonen og fordi den gjev meg innsyn i alle relevante data. Ettersom berre nær familie har tilgjenge til privatarkivet dataene er samla i, kan utanforståande vanskeleg gjere like omfattande undersøkingar som eg.

Med bakgrunn som aktive deltakarar i avisdrifta har borna fungert som informantar eller munnlege kjelder. Kontakta med dei har meir teke form av samtaler enn intervju, av di samtaliforma skapa ein mindre kunstig situasjon der dei fortalte lettare og friare. Somme har gjennom brev i tillegg formidla informasjon skriftleg. Opplysingar frå samtalene har eg lagt vinn på å gjere eigne, kritiske tolkingar av, slektskapsforholdet har ikkje påverka dette. Ved å setje denne informasjonen opp mot dei skriftlege kjeldene har eg nådd ei meir kompleks forståing, noko som er i samsvar med måten Eide (1998) framstiller kjeldebruk på i avhandlinga om avis Verdens Gang. "Gjennom konfrontasjon mellom muntlige og skriftlige kilder, eller mellom ulike muntlige kilder, kan historisk kunnskap oppstå"¹¹. Konfrontasjonen har slik som

Eide skriv avdekt interessante spenningar, og på same tid gjort framstillinga meir fargerik og levande.

To kister utgjer eit historisk arkiv samansett av store mengder data. I starten var det eit tidkrevjande og på same tid spanande arbeid å skilje ut relevant informasjon. Kjennskapen eg på førehand hadde til personen og aktuell litteratur utgjorde då ein viktig peikepinn. Ved å dele stoffet inn i ulike kategoriar, som ”Økonomi” og ”Tingarar”, og gjere detaljerte notat innanfor desse, fekk eg oversyn. I kistene finn eg kvar ei utgåve av dei to avisene innbundne. Eit nær samla og utførleg rekneskap for Spiegelen, samt hefter som syner privatforbruket medan han driv avis, fortel om vanskelege økonomiske driftsvilkår. Andre data med tilknyting til økonomi er lister over tingarar av Fjordaposten i tida mellom 1935 og 1939, rekneskap over lysingar i den same avisa av 1939, forutan alle papir i samband med ein personleg konkurs i 1941. Skuld frå trykking av Fjordaposten er mellom gjeldspostane som framkjem i konkurspapira.

Mykje av kjeldematerialet relaterer seg til mengda av brev. I mange av desse førekjem meiningsutveksling mellom Albert Joleik og kone, born, foreldre samt sysken. Medan han verka som redaktør var ofte avisdrift då eit tema. Den rike samlinga av brev frå tida mellom 1932 og 1940, då familien dreiv Fjordaposten i Bergen og gard i Sunnfjord samstundes, gjev kvardagsbilete av vilkåra denne bladstyraren skapa yrkesrolla si under. Andre brev kan knytast til ulike aktørar som engasjerte seg i drifta av Spiegelen og Fjordaposten, til dømes lokale målfolk, tingarsamlarar, aktive i politiske parti og økonomiske støttespelarar. Også dagboknotat fortel om korleis Joleik tok del i journalistisk arbeid. Eit mindre notat daterer seg til den første tida ved Stord lærarskule hausten 1908, der han fortel om lysta til å skrive avisartiklar om utlandet. Andre slike dokument konsentrerer seg helst om tida frå 1943 av og framover 50-talet, desse syner at han framleis er sterkt samfunnsengasjert og stadig skriv avisinnlegg. Ei rekke av avisstykkja er tekne vare på, fleire utklipp skildrar på den andre sida korleis pressefolk har oppfatta personlegdomen Joleik.

Norsk Bladmannahlag og Joleik sitt engasjement som lagsmann utgjer den andre hovuddelen av det empiriske materialet. Lagshistoria er godt dokumentert i laget sine utgjevingar frå starten av og fram til 1938. Utifrå dette har eg kunne hente informasjon både om laget og aktiviteten Joleik synte.

Nivåframstilling

Strukturen i og den lagvise oppdelinga av denne hovudoppgåva er influert av Michel Foucault sin diskusjon av diskontinuitetsomgrepet. Ei ny ”generell historieskriving” tufta på dette omgrepet er i ferd med å vekse fram, hevda han i 1969 i det innleieande kapitlet til verket *L'archéologie du savoir*¹². Frå å vere ”en skamfläck” ein freista å fjerne for å framheve kontinuitet og samanheng mellom hendingar, vart diskontinuitet eit grunnleggjande trekk i den historiske analysen. Ein viktig del av forskaren sitt arbeid vert då mellom anna å skilje ut ulike analysenivå, og vidare avgjere kva for samanhengar som finst mellom dei. ”Man utgår från att man mellan alla händelserna inom ett exakt definierat område inom tid och rum, mellan alla de företeelser man funnit spår efter, skall kunna upprätta ett system av sammanhängande relationer”¹³, ifølgje Foucault.

Med utgangspunkt i dette perspektivet har Jostein Gripsrud (1990) sett korleis teaterverksemdu kan spegle norskdomsrørsla på fleire nivå og felt, "like frå det økonomisk ressursmessige til det ideologisk-innhaldsmessige"¹⁴. På liknande vis skal eg under fire ulike analysenivå sjå korleis redaktøren og lagsmedlemen Albert Joleik speglar utviklinga av målrørsla og av redaktørrolla. Under det fyrste nivået fangar eg inn samspelet mellom identitet og den nasjonale, motkulturelle dimensjonen. Grunnlaget for ein eigen yrkesidentitet innanfor journalistikk utgjer temaet for neste nivå. Vidare er det praktiske virket delt i to; ein del om organisasjonsarbeid og ein annan om aktiviteten han synte i avisene *Spegjelen* og *Fjordaposten*. Desse to delane utgjer dei to siste analysenivå.

Området eg fokuserer på er nynorsk presse med vekt på tidsrommet frå kring 1910 til 1940, ei tid då Joleik verka som ein identitetsbyggjar gjennom eigne aviser og gjennom presse-organisasjonar. Frå å sjå på aktuelle samfunnsprosessar og idégrunnlaget bak desse går eg vidare til å studere ein avisredaktør sin praksis. Ved å finne ut korleis måten han handlar på heng saman med meir allmenne samfunnstrekk, kan ein definere relasjonar innanfor og mellom dei ulike nivåa. På denne måten vert praksisen sett i system. Eit nett av relasjonar skapar nære samanhengar mellom nivåa, følgjeleg må ein ikkje forstå dette som ei hierarkisk inndeling.

Før ein går inn på det fyrste analysenivået gjev kapittel 1 eit riss av Joleik sitt liv. På grunnlag av dette risset kan ein forstå kva som styrte vala han gjorde som bladstyrar og lagsmedlem. Neste kapittel utdypar samspelet mellom han som aktør og samfunnshistoriske vilkår. Kva kulturell tradisjon plasserer han seg eigentleg innanfor? Idégrunnlaget for framveksten av den nynorske motkulturen og formidlarane av ideane er tema for det tredje kapitlet, som utgjer det fyrste laget i nivåinndelinga som er nytta her. Medarbeidarane i nynorske aviser var mellom dei som spela ei særleg viktig formidlarrolle, hevdar eg. Frå norskdomsideologi går tråden vidare til neste nivå som omhandlar utviklinga av norsk presse. I takt med at aktørar innanfor journalistikk var meir medvitne om rolla si, henta dei i aukande grad legitimitet i presseideologisk tankegods og forma eigne yrkesroller. Ei særeiga og stadig meir uavhengig redaktørrolle kom slik gradvis til syne. Skipinga av Norsk Bladmannahallag var del i denne og i ei meir avgrensa utvikling på ein gong. Etter kvart som målavisen skilde seg ut som eiga gruppe, kan ein i lys av teoriar om offentlegheit påstå at det med denne voks fram ei særskilt nynorsk offentlegheit.

Dei innleiande kapitla og nivåa dannar bakgrunn for å forstå korleis Joleik sin praksis falda seg ut, noko som igjen vil vere fokus for dei to siste analysenivåa. Dei trekka eg har formulert tidlegare syner seg her å ha relevans for den mangfaldige aktiviteten han synte. Medan Joleik si organisatoriske verksemdu er fokus for det tredje nivået som utgjer kapittel 5, ser eg under det fjerde og siste nivået nærmare på bladstyringa. Dei tre avsluttande kapitla høyrer såleis alle innunder det siste nivået. I desse vil eg problematisere kva særtrekk og i kva grad grunntankar knytt til norskdom og profesjonalisering faktisk kom fram i avisene. Mellom spørsmåla er kor sterkt Joleik sitt redaksjonelle sjølvstende eigentleg var i høve til økonomiske og politiske aktørar.

1. Bladstyrar i praksis - bonde i teorien

Året er 1887 og kring den vesle guten sit ein flokk fiskarar i krambuia. Berre ei lys barnestemme bryt stilla i rommet. Sju år gamle Albert les høgt frå avisra, noko han ofte gjorde etter faren hadde stengt for dagen¹⁵.

For å forstå denne guten sin identitet og vidare praksis, må ein nærme seg korleis han inspirert av omgjevnadene fann livsvegen og uttrykk å formidle eigne synspunkt gjennom. Albert Sigvard Andersen vart fødd 14. mars 1880 i sunnfjordbyen Flora. Interesse for språk fekk han tidleg og la til merke kulturelle skiljelinjer i talemålet i byen. "Unge og gamle tala sunnfjordmål so-på-lag, men simpelt bergensk var liksom finare. I skulen og kyrkja var alt på rett dansk (bokstavrett) i da religiøse"¹⁶. Yrket som handelsmann løna seg ikkje lenger for faren då silda ei tid forsvann frå delar av vestlandskysten. Foreldra til Albert, Abraham og Susanne Andersen, flytta difor med borna til heimbygda Eikefjorden, og tok i staden til med gardsdrift på Vasset. Bygda var som Flora del av Kinn herad fram til 1923.

Berre ni år gammal fekk guten i oppgåve å vere sekretær eller referent for mofaren, som var formann i det lokale skulestyret. I Eikefjorden kom ikkje nynorsk i bruk som skriftmål i skulen før i 1907, og referenten Albert måtte såleis nytte språklege vendingar han ikkje var van med frå eige talemål. "Eg hev aldre kunna gløyme dei fyrste orda i referatet, på ekte embetsdansk: Iberammede møde..."¹⁷, mintest han. Av di soknepresten og leiande på Flora lenge hindra bruk av nynorsk skriftmål i kyrkja og skuleverket, tok det ei tid før målreisingsarbeidet vann fram i Kinn herad¹⁸.

Bondestudent

Kva biografiske element skil seg ut som viktige for korleis denne avisredaktøren forma yrkesrolla si? Med bakgrunn i kjeldematerialet verkar særleg oppveksten i eit bygdemiljø, val av utdanning og militære røynsler frå utlandet å ha sett preg. Røtene i norsk bondekultur og folkemål kjem tydeleg fram i Spiegelen og Fjordaposten, til liks med dei breie kunnskapane han tileigna seg gjennom studium innanfor filologi og naturvitenskap samt ei militær utdanning. Røynsler frå opphaldet i Afrika synest dessutan å avspegle seg i ei sterkt internasjonal orientering. Ei kort livsskildring frå tida fram til 1940 fortel meir om desse og fleire andre element.

Albert Andersen var evnerik og utmerka seg tidleg i skulen. Han vart sendt til Bergen for å gå middelskule hos Hambro, og som 13-åring tek han eksamen med 1,50 i hovudkarakter. Det gode resultatet gav han friplass på Hambro realgymnas, og dertil pengehjelp frå eit par rikmenn i byen. Læraren Gerhard Gran, professor i nordisk litteratur, kom til å spele ei viktig rolle i den unge studenten sitt liv. "Hann gav meg hug til fransk tale o stil, o gamalnorsk lesnad, o dermed vart de umvegjest hann som gjorde meg til maalmann"¹⁹. Særleg som lærar i norrønt, då han lét elevane få lese soger frå Island på norrønt, sette Gran merke hos han²⁰. Andersen fullførte examen artium i 1896, tre månadar over 16 år, som den yngste i landet med slik eksamen. Rett nok fekk han karakteren 4, den därlegast moglege, i faget "modersmaalets litteratur og oldnorsk", noko som hindra han frå å få "udmerket godt" i hovudkarakter. Ein kan her

spørje seg om han allereie på dette tidspunktet prøvde ut talemålet i skriftleg bruk, eit vågestykke neppe alle lærarar verdsette.

Fotografiet frå februar 1899 syner den snart 19 år gamle bondestudenten Albert Andersen. Han har no teke til å studere filologi og naturvitenskap i Kristiania. Under skipinga av Bondeungdomslaget hausten same året høyrd han første gong ei tale på landsmål; "(...) det var so nytt og merkeleg aa høyra at eg sat med "gapande gaumsemd".

Etter kvart freista fysisk arbeid meir enn vidare skulegong. "I mest eitt aar var eg heime hjaa foreldra mine, o treivst best av arbeid i skogjen o på jorda; liten hug hadde

eg til studering”²¹. Foreldra og morfaren ville han skulle verte prest eller professor, og dei overtalde han til å halde fram med studia. Sjølv ville han helst studere filologi, men utan latinartium var ikkje dette mogleg. Ved Universitetet i Oslo kunne ein ei tid oppnå graden cand.real. med helvta filologi og helvta naturlære. Slik kunne bondesonen som no skulle leve i hovudstaden likevel studere filologi i noko mon. ”Han er etter mit skjøn usedvanlig vel utrustet, hvad evner angaar”, skriv Hambro i ei innbyding om å hjelpe Albert Andersen med pengar til universitetsutdanning²². Seks velhaldne bergensarar svara med 100 kroner kvar.

I *Studentene fra 1896* fortel han i 1921 frå studenttida og åra som følgjer. Frå først av engasjerte han seg i Studentmållaget og Bondeungdomslaget. Då han tok den filologiske delen av embetseksamenen i 1901, i faga ”Modersmalet med Oldnorsk og Tysk”, laga han oppstyr med å svare på to av seks oppgåver på nynorsk. ”Slike hadde ikkje spurst fyrr, o professorane i de filologiske fakultetet helt paa aa nekte meg eksamen. Men professor Hægstad greidde aa stille deim, so eg slap verte noko ”offer”.”²³ Professorane Bugge, Falk og Gran, fleirtalet i eksamensseksjonen, ville ikkje godkjenne svaret. Av ei anna meining var Marius Hægstad, professor i landsmål frå 1899 av, som truga med å gå til Kyrkjedepartementet dersom dei andre ikkje snudde²⁴. Til sist godkjende dei eksamenen og gav den ein middels god karakter. Albert Andersen var med dette den fyrste som skreiv nynorsk til embetseksamnen på universitetsnivå. Fyrst i 1908 vedtok Stortinget å gje løyve til å nytte nynorsk på dette nivået.

Den matematisk-naturvitenskaplege delen av embetseksamnen gjekk Joleik opp til i 1902, kledd i kadettuniform, hausten same året vart han nemleg sekondløytnant. Rett etter den filologiske eksamenen hadde han sagt frå seg studiehjelpa for å verte offiser, og hjelpte seg ei tid med skrivearbeid for nokre professorar, mellom andre Hægstad. Siste året søkte Joleik seg til feltartilleriet og studerte samstundes.

Lærar og 'peletonchef'

Etter fullført utdanning var det sjølv ikkje med lærareksamnen lett å få fast arbeid. I 1902 og 1903 hadde han post som lærar i landsmål på eit kurs for småskulelærarinner i Kristiania, og han heldt framhaldsskule i Bø og Treungen i 1903 og 1904. Rasmus Steinsvik, ein framståande bladstyrar innanfor den nynorske pressa, gjev god attest for åra Andersen underviste i det han nemner som ”maalskule” i Bø og i Treungen. ”Dei som gjekk paa desse skulane let svært væl over Joleik og gav han dei beste lovord for lærararbeidet hans”²⁵, skryt Steinsvik. Her ser vi dessutan at Albert Andersen har teke til å nytte Joleik, eit gamalnorsk mannsnamn, som etternamn, eit namneskifte han fekk offentleg godkjent i 1905.

Joleik gjekk etter kvart lei av å få avslag på søknader om lærarpostar, og sökte heller om å få tenestegjere i Kongostaten i Afrika som kong Leopold av Belgia styrte. I åra frå 1905 til 1908 heldt han til nær Lusambo i stillinga som peletonchef, ein slags militær avdelingssjef, ”men elles likso mykje fut o forlikskommisær o sjukepleiar o lagerchef o agronom o landleitar”²⁶. Frå dei ulike arbeidsoppgåvene henta han breie røynsler og kunnskapar. Strid både mellom ulike etniske grupperingar og mellom desse og europeiske offiserar prega kvardagen. Den unge sunnfjordingen kom i kontakt med eit stort kulturmangfold, relasjonar som gjerne la noko av grunnlaget for

det sterke internasjonale fokuset Joleik seinare målbar. Ei anekdote fortel rett nok at han nyttar eige talemål når han kommanderte dei innfødde soldatane, mellom anna med ordenen "Hardanger Sunnhordlandske Dampskipsselskap!".

Saman med Wanga, dotter av ein etiopisk embetsmann, fekk Joleik sonen Olav 27. februar i 1907. Biletet er teke 15. desember same år. Guten tok han med heim til Sunnfjord året etter.

Opphaldet i Afrika tilførte truleg Joleik ei meir kulturopen haldning. Den afrikanske kvinnen Wanga, dotter av ein etiopisk embetsmann, tente for han medan han låg sjuk i malaria²⁷. Intervju med Olav Joleik i Firdaposten 3. juni 1989. Saman med henne fekk han i 1907 sonen Olav. Dei to skulle vere med heim til Noreg i 1908, men Wanga snudde visstnok då ho såg havet. Sonen tok han likevel med seg, og guten voks opp

hos besteforeldra sine i Eikefjorden. Tida i utlandet kom til å prege Joleik vidare. Nettopp opplevingane frå Belgisk Kongo skulle kome til å inspirere han til å skrive i aviser, og som bladstyrar gav han nyhende frå andre land mykje rom i avisspaltene. Særleg var analysane av ein uroleg verdssituasjon på 1930-talet merka av offiserbakgrunnen og den militære interessa.

Under opphaldet i Belgisk Kongo frå 1905 til 1908 fungerte Joleik i rolla som 'peletonchef', ein slags militær avdelingssjef, "men elles likso mykje fut o forlikskommisær o sjukepleiar o lagerchef o agronom o landleitar". Ei anekdote fortel at han nyttar eige talemål når han kommanderte dei innfødde soldatane.

Heime i Noreg att søkte han på ny arbeid som lærar. Professor Hægstad gjev attest på at Joleik "(...) har særdeles gode kundskaber i norsk og gammelnorsk; han taler og skriver landsmaal. Jeg kan derfor med trygghed anbefale ham til lærer i norsk, saavel i lærerskolen som i den höiere skole"²⁸. No fekk han han raskt vikariat som lærar i landsmål ved lærarskulane på Stord og i Levanger. Olava Hjulstad, kvinna som Joleik seinare gifta seg med, var mellom elevane i Levanger. Dei to forma eit nært samarbeid livet ut, ikkje minst i samband med bladdrift. Læraryrket var likevel ikkje eit yrke han treivst særleg godt med, dette vitnar skildringar frå Stord om. Der harddreiv han elevane med stilskriving og seg sjølv med stilretting. "Eg fekk kvite haar attum øyro, av vakjing o einlivnad o vantrivnad"²⁹, uttala han. Etter å ha vore vikar ved latinskulen i Bergen, gav Joleik seinare uttrykk for at han likte betre å skrive for nokre hundre

tusen enn å snakke for tjue³⁰. Truleg ynskte han helst å føre pennen sjølv, for snart tok han til som bladmann.

Ny avisrøyst markerer seg

Nyleg attkomen frå opphaldet i Afrika noterer Joleik aviser i dagboka si 21. august 1908. Dagbladet Bergens Tidende, målblaða Den 17de Mai og Gula Tidend samt franske Le Temps er tinga. "For ded er meinингja at eg vil skriva um utlandet (...) til ad öva meg upp, og so for at folk skal leggja merkje til meg."

Starten kom med lange skildringar frå Belgisk Kongo trykt i hovudstadsavisa Morgenposten frå 1908 og framover. 16 år gamal hadde han teke til å skrive nokre smånotisar i ymse blad. "Slik har dei fleste det i den alderen, dei må få "nyse" det av seg"³¹, røynte han. I mellom lærarvikariata arbeidde han med omsetting frå norrønt til nynorsk, noko han heldt fram med seinare. Han skreiv også nokre stykke i det nynorske tidsskriftet Syn og Segn. Då Albert Joleik tok til som bladmann, eller avisjournalist, var det sjølvsagt for han som målentusiast å plassere seg innanfor den nynorske pressa. I ei rekneskapsbok fører han frå sist i 1909 og fram til mars 1911, då han på eiga hand skipar avis Spiegjelen, jamleg opp skrivestykke han har fått betalt for. Under posten "Journalism" finn ein kva han har fått på trykk i aviser som Den 17de Mai, Dagens Nyt og Sverta. Truleg for å halde fransken ved lag etter opphaldet utanlands fører han denne rekneskapen på fransk. Noko omsettingsarbeid er oppskrive i tillegg, mellom anna har Det Norske Samlaget gjeve han 300 kroner for å sette om soga om Jomsvikingane frå gamaldansk. Til saman tener han om lag 1000 kroner på skrivearbeid på kring eitt år.

I Studentene 1896 nemner Joleik at han arbeidde åtte veker for målbladet Den 17de Mai. Rekneskapsboka syner at det truleg var i juni og juli 1910, for då fekk han utbetalt 195 kroner frå avis for "ymis, dagleg bladskriving". Tre veker var han bladstyrar medan Rasmus Steinsvik var vekkreist. Den tida han var der sette han også om ein tekst frå fransk, *Tartarin de Tarascon*, som skulle vere følgjebok til bladet. Dette venstrebladet kom ut i hovudstaden frå 1894 av og samla målfolket landet over. Etter kvart som oppslutninga om målrørsla gradvis auka, voks det til ei sentral offentleg røyst og eit flaggskip for norskdomsfylkingen³². Denne erfaringa frå presseyrket gav Joleik meirsmak. Då Steinsvik seinare bad han ta over Den 17de Mai, hadde han nemleg skipa sitt eige blad og takka difor nei³³.

"Vaaren 1911 hadde eg spa i hop 5-600 kr., for so til Trondheim o gav ut blade "Spiegjelen", 1ste blad paa norsk maal der i byin. De var morosamt å gjere nybrotsarbeid soleis, endaa de var knapt um pengar; nokre holle vinir fekk eg som hjelpte meg ymseleis"³⁴, skriv han oppglødd. Programmet som kjem til uttrykk i det fyrste nummeret av Spiegjelen 23. mars 1911 skil seg ikkje særleg frå andre målblad. Joleik vil gå utifrå landsmålet og venstrepolitikk slik som Den 17de Mai og Gula Tidend gjorde. Med det nye bladet ynskjer han å skape ein samlingsstad for dei som skriv nynorsk. Sjølv om avis hadde god støtte frå mange lokale hjelpesmenn, som ytte pengehjelp og ivrig rapporterte nyhende frå mållagsarbeid og anna bygdeliv, stagnerte etter kvart talet på tingalar. Målbladet vann ikkje oppslutning frå meir enn i overkant av 2000 tingalar, som vel var færre enn venta. Like fullt ville Joleik nok ein gong takke nei til tilbod om å gå inn i eit større, etablert norskdomsblad.

Gula Tidend hadde tydelegvis merka seg den nye røysta i målpressa, og ynskte Joleik til avisa då den skulle leggjast om til dagblad frå 1914 av. Denne nynorskavisa markerte seg som bygdebladet i byen Bergen og strekte seg over heile Vestlandet, og dei som arbeidde der kjempa for norsk målreising og vestnorsk bygdereising³⁵. Redaksjonslokalet samla mange av dei mest markante målmennene i byen. Ofte kunne ein sjå mellom andre Torleiv Hannaas, då overlærar ved Stord lærarskule, seinare professor i vestnorsk målførergransking og formann i Noregs Mållag i 1926. Joleik kjende denne ihuga målmannen frå tida på Stord. 18. juni 1913 mottok han eit brev frå nettopp Hannaas, som med lovnad om gode økonomiske vilkår vil overtale Joleik til å kome til Gula Tidend.

"Men so er det "Spegjelen". Du turvte inkje slaa han i hel um du flute til "Gula". Kunde du inkje lata bror din taka "Spegjelen"? Eller einkvan trønder. Du hev gjort tyngste taket der, med di du hev grunnlagt bladet, og den æra hev du, kven det so vart som sidan fekk bladet."

Om orda frå Hannaas gjorde utslaget har ein ikkje prov for, men sist i 1913 sa Joleik faktisk ja til å verte medstyrar for Gula Tidend, medan broren Marius skulle styre Spegjelen. Etter ei tid overtok eit partlag av norske domsfolk i Trøndelag bladet og dreiv det til 1921.

Frå 1. juli 1914 var Albert Joleik "upolitisk redaktør" i Gula med ansvar for nyhende og daglege reportasjar. I dei åra Lavik og Joleik styrde opplevde bladet god framgang. Då Lavik av politiske årsaker måtte gå frå posten som bladstyrar til å vere utanriksredaktør, fekk Joleik frå 30. juni 1919 ansvaret for den politiske styringa av bladet. Han heldt fram etter ei bygde- og bondevenleg line, partipolitikken stod derimot forretningsføraren Bugge for³⁶. Då trønderen Olav Gullvåg tok over som bladstyrar 1. august 1921, gjekk Joleik tilbake til rolla som medstyrar igjen, no med ansvar for utanrikspolitikken. To år seinare førte økonomiske problem til at medarbeidarar på alle nivå, bladstyrar som typograf, mellom dei også Joleik, vart oppsagte.

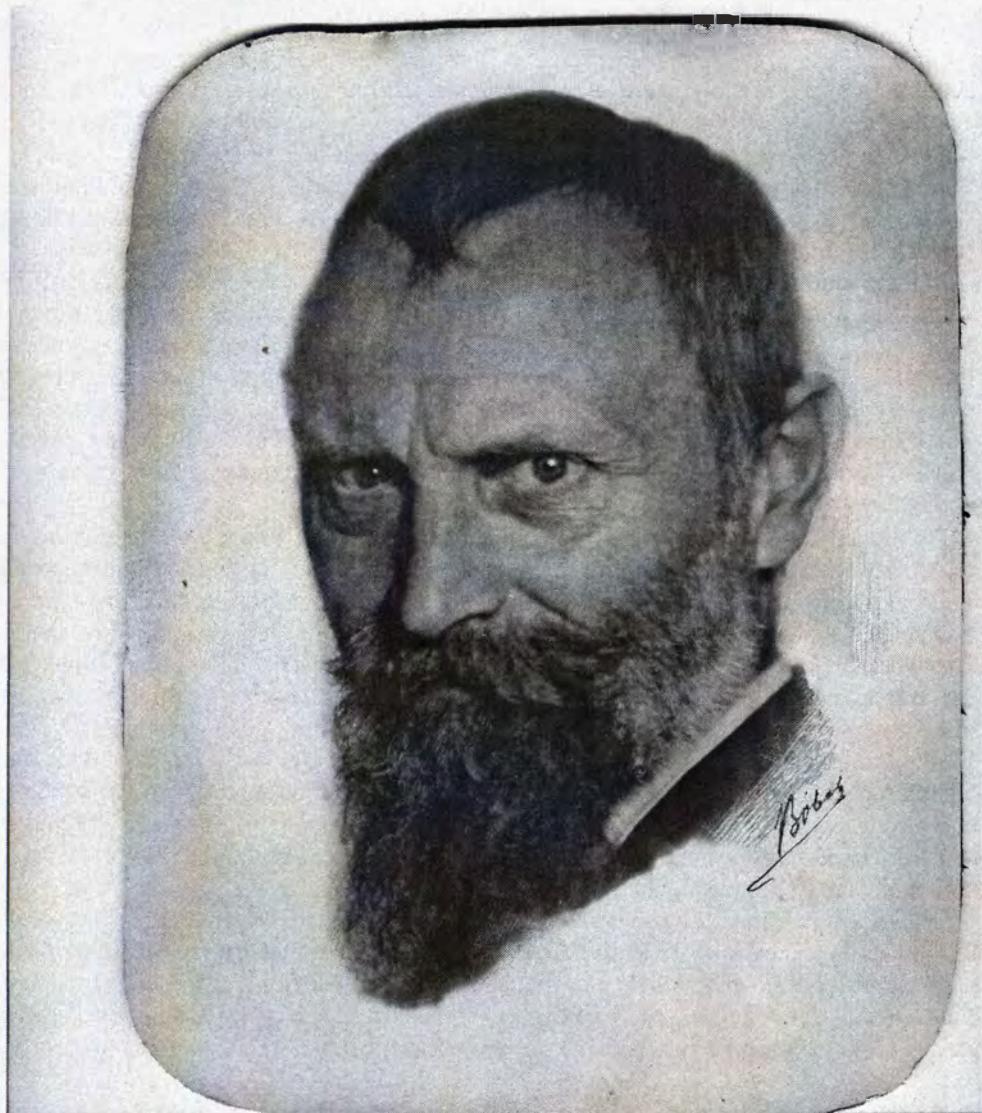
"...ein plass for seg sjølv i norsk presse og aandsliv"

Gullvåg var ein god hjelpesmann den fyrste tida med Spegjelen. Den 2. mai 1916, medan Joleik var medstyrar i Gula saman med Lavik, er det nett Gullvåg som skriv til han.

"Veit du kva eg hev tenkt for meg sjølv: Det er ei synd mot naturi at du sit i sovor i stilling. Du skulde havt ditt eige blad. Eg er viss det hadde havt ein plass for seg sjølv i norsk presse og aandsliv. Hadde vi vore lengre komne i maalstretet so skulde du (og eg) skipa eit blad for oss sjølv - frittpratande og laustskjemtande um alt millom himmel og jord (...)."

Albert Joleik delte nok tankane om å starte opp eige blad, for 28. september i 1923 tok han til å gje ut Fjordaposten i Bergen. Avisa bar undertittelen "for norsk næringsliv og national-demokratisk politikk". Den var skiven på nynorsk og skulle kome med tidend for fjordbygder og byar på heile Vestlandet. Politisk sett stilte han seg utanom alle dåverande parti. To av dei sju dagsavisene han møtte konkurranse frå, Dagen og

Gula Tidend, nytta også nynorsk. Trass i dette fann Joleik eit rom for seg og Fjordaposten mellom dei andre avisene. Fjordaposten framstod som bladstyraren sitt eige talerør i aktuell samfunnsdebatt. No stod han igjen heilt fritt til å skrive det han ville, noko som i ettertid gav karakteristikkar som "ein velsigna skjemtegauk", "eit av dei mest originale bladi i landet", "ein av landets mest sermerkte bladmenn" og "Norges skarpeste penn".

Livfulle auge og langt skjegg var karakteristiske ytre trekk ved Albert Joleik. Den myndige framtoninga spegla seg av i dei skarpe, særprega meiningsane han ytra som redaktør.

Spegjelen og Fjordaposten bar begge merke av eit særeige og personleg preg. Bladstyraren såg gjerne hendingar frå nye og originale vinklingar. Pennen til Joleik var ofte farga av den som formulerte orda, og eigne meininger skjulte han sjeldan. Kritikk frå den opposisjonelle bladmannen kunne ramme kven som helst, statsminister som den lokale fiskehandlaren. Ytringane var klårtenkte og rett på sak, av og til vågsame, men gjerne vittige og råkande.

Lagsarbeid

Albert Joleik syntet eit breitt engasjement innanfor målrørsla. I nynorskavisene Spegjelen og Fjordaposten utforma han ei redaktørrolle parallelt med aktivitet i fleire mållag og presseorganisasjonar. Som ivrig lagsmann var han dessutan med i bygdelag, bondeungdomslag og forsvarsforeiningar. Den vidtfemnande aktiviteten gav han stor omgangskrins og kontaktflate, noko som truleg kom godt med når ein skulle finne tingar og annonsørar eller nye saker.

Frå studenttida av tok unge Joleik del i Studentmållaget og Bondeungdomslaget i Oslo, to initiativ som vekte interesse hos bondestudenten. Under skipingsmøtet i Bondeungdomslaget i Oslo i oktober 1899 høyrd han for første gong ei tale på landsmål. Hendinga kjendest mest som ei openberring; "det var so nytt og merkeleg aa høyra at eg sat med "gapande gaumsem"³⁷. I 1900 medverka han i opptaket til Studentmållaget i hovudstaden og tok del i "Pønskarlaget", ei hard kjerne i laget³⁸. Særleg i arbeidet med Spegjelen skulle han få nytte av kontaktane han knytte med aktive i desse laga.

Då han seinare kom til Bergen som bladmann, førte Joleik som medlem av ei rekkje lag vidare dei mangfaldige interessene sine. Der møtte han mellom anna eit svært aktivt målmiljø, med tradisjonar tilbake til slutten av 1850-åra. Målarbeid var jo frå først av eit sentrumsfenomen knytt til landsmålskrinsar i Bergen og hovudstaden³⁹. Forutan å ta del i Noregs Mållag som medlem i Vestlandske Mållag, over lengre tid det største og mektigaste fylkeslaget i samskipnaden, kunne ein ofte sjå han på tilstellingar i Vestmannalaget. Det eldste mållaget i landet, Vestmannalaget, stifta i 1868, stridde kompromisslaust for "høgnorsklinia" og eit rent norsk mål som ikkje var blanda med bokmål⁴⁰. Vestmannen Joleik støtta dette standpunktet. Han var i tillegg innvatt lagsmann i Norsk Måldyrkingslag, eit nynorsk akademi grunnlagt i 1928, eit lag som hadde til føremål å granske og dyrke det norske målet. Fleire av laga utnemnde han til heidersmedlem.

Av presseforeiningar var Joleik som tidlegare nemnt aktiv i Norsk Bladmennalag. Ved sida av aktiviteten her synest han også å ha vore medviten om redaktørrolla på eit meir lokalt plan. På same tid som han tok del i Bladmennalaget engasjerte han seg nemleg også i Bergen Presseforening. Her spela han nok i større grad ei sosial rolle enn å vere pådrivar for ei meir profesjonell redaktørrolle.

Bonde, bygdegranskars og byoriginal

Som person var Albert Joleik fargerik og mangslungen, og han stod fram som eit samansett menneske på fleire vis. Å vere bonde, men bu og drive avis i by, og på same tid utforske bygdehistorie. Kva spenningar i livet til Joleik kjem her til uttrykk?

Stadig på farten, anten for å samle lysingar, på veg til lagsmøte eller til arkivet for å drive sogegranskning. Det karakteristiske lange skjegget, brun veske under armen og den vidbremma rundpullhatta, som ville fått redaktørane i hovudstaden til å fnyse, gjorde Joleik til eit godt synleg drag i Bergen. Fjordaposten og tida som bladstyrar tok slutt då 2. verdskrig starta. "Blade laut eg leggja ned daa tyskane hertok Noreg, elles hadde eg vorte skoten for kvart nummer"⁴¹, uttala han i 1946. Dagboknotat fortel at han i etterkrigstida ofte sakna å kunne ytre seg fritt i eiga avis, men av økonomiske årsaker var det ikkje råd å starte opp igjen. Den tidlegare redaktøren byrja i staden å skrive ei mengd artiklar for andre aviser. Sist i 1940-åra var han til dømes nærmast fast innslag i Agder Tidend. "Artiklar om jordbruksnæringi og bondepolitikk maa De hugsa paa. Det brenn hjaa folk paa Agder", skriv bladstyret for avis i eit brev 21. mars 1947. Nettopp jordbruk var ei interesse Joleik hadde med seg frå han som ung tok del i gardsarbeid heime. Dette avspegla seg også i avisene han sjølv stod for, og då særleg i Fjordaposten der nærliggende ofte var omtala. I rolla som redaktør markerte han seg som ein ihuga bygdetaltsmann.

80 år gammal fekk Joleik spørsmål om kva livsveg han ville ha valt om han var 18-20 år. "Rydje villmark til åkr og bø, plante lauvtre og bartre der det ikkje er rydjande"⁴², svara han journalisten frå Gula Tidend. Angra han kanskje på at han lét seg overtale til å halde fram å studere som 16-åring? Treivst han ikkje med bylivet? Jamvel om han det meste av levetida har budd i by, skildrar han kjensla av å ikkje høyre heilt heime der. "Eg lengtar jamt etter aa faa meg eit laglegt stykkje mark i Sunnfjord, der eg kunne rydde meg gard o vere husband, med mange bonn og mykje konn"⁴³, vedgår han i 1921.

Ikkje berre dreiv han og familien eiga avis, i 1932 skaffa han dei i tillegg ein veglaus og heller einbølt fjellgard heime i Sunnfjord. Etter kvart samla garden Kleppstølen i Naustdal, der han meinte å sette ifrå ein del ledd tilbake, heile 11 born, medan kornmengda nok var heller lita. Mykje arbeid vart lagt ned i å dyrke opp jord, plante skog og elles setje i stand gardsbruket. Fram til 1940 var det helst dei eldste borna som stod for drifta. Fjordaposten kravde nemleg at foreldra storparten av året var i byen og tok seg av avis. Avstanden hindra ikkje far sjølv i å styre kva som skulle gjerast. Sleit avisas økonomisk kom det gjerne brevmelding frå byen om å slakte dyr. Resultat frå jordbruksforsking var tidvis omtala i Fjordaposten, og derifrå henta han truleg noko av grunnlaget for til dels urealistiske teoriar og planar for gardsbruket. Han eksperimenterte mellom anna med ulike plante- og dyreslag. Å dyrke lin, mais og haustrug på ein gard 400 moh. var inga enkel oppgåve, ei heller å halde sjeldne sauerasar eller å træske korn i snøvêr.

Joleik var vel meir teoretikar enn bonde. Røynslene frå akademia og avisarbeid hadde helst lite til felles med å rydde jord. Etter han som svært ung reiste til storbyen for å studere, fann nok han som mange norskdomsmenn førut aldri heilt vegen attende til heimbygda. Med bakgrunn i bondestanden var det tidleg på 1900-talet vanskeleg for mange av dei, og kanskje ikkje ynskeleg om dei var sosialt medvitne, å vinne aksept i den danna overklassen i byane. Røtene til Joleik var så sterke at sjølv etter å ha budd i by det meste av livet tala han alltid sunnfjordmål. På den andre sida levde han dels på avstand frå det bygdelivet han så sterkt ynskte å vere ein del av. Fordi danninga han hadde tileigna seg omforma han til ein intellektuell, var avstanden av geografisk så vel

som av åndeleg art. Denne spenninga er uttrykk for ei form for identitetsproblematikk, som utgjer ein viktig bakgrunn for diskusjonen vidare.

Ein måte Joleik nærma seg bondesamfunnet på igjen var gjennom å granske lokalhistorie og sitt eige opphav. Ved sidan av å drive avis og gard arbeidde han nemleg med bygdesøger frå heimdistriktet. I 1921 fortel han at 7-8 timer av dagen eller natta går med til bladarbeid og 1-2 timer til arkivgransking⁴⁴. I åra 1919, 1921 og 1922 gav han ut tidsskriftet Sunnfjord, og i 1920 mottok han statsstipend for å skrive ei eiga Sunnfjordsoge. Han fekk på ny offentleg støtte til denne sogegranskinga i etterkrigsåra, eit arbeid han då heldt fram med mest på heiltid.

På eit vis var Albert Joleik framand både i byen og på bygda. Likevel var han godt likt begge stader. "Eit merkeleg levande menneske var det me møtte, og alle som kjente han måtte vere glad i han"⁴⁵, skreiv Gula Tidend til minne om Joleik. I samtidia skilde han seg ut som ein markant og særmerkt profil i det bergenske bybiletet, gjerne omtala som ein byoriginal, trass i at han var kjend for å vere heller småålåten og vanskeleg å kome inn på⁴⁶. Frå 1929 og frametter kåserte han også friskt om aktualitetar i Bergen Kringkastingselskap sin programpost "Dagens stemme". Sjølv i etterkrigstida då Joleik ikkje lenger hadde eige blad, budde han halve året i Bergen for å ta del i lagsaktivitet og fordjupe seg i Sunnfjord si historie.

Albert Joleik var ein individualist og del i felles front for målsaka på same tid. Som målmann og bladstyrar verka denne aktøren ikkje uavhengig av omgjevnadane, snarare utforma han redaktørrolla i samspel med den samfunnshistoriske konteksten han levde i.

2. Joleik i eit samfunnshistorisk perspektiv

Å sjå Albert Joleik sin praksis i lys av historiske og samfunnsmessige prosessar er eit sentralt føremål med denne framstillinga. Til meir grunnlagsteoretiske funderingar kring dette vil eg hente inspirasjon frå fleire teoretikarar. Dei legg alle fram ei samansett, fleksibel forståing av forholdet mellom aktør og struktur. Redaktørrolla framkjem nettopp i brytingane mellom aktøren sine personlege eigenskapar og strukturelle trekk ved omgjevnadane. Relasjonane til andre aktørar verkar også inn på utforminga av denne yrkesrolla.

Sosiologisk fantasi

Ein viktig bakgrunn for korleis Joleik utspela redaktørrolla finn vi i denne bladstyraren si samtid. Særpreget Spiegelen og Fjordaposten var merka av, gav nemleg ikkje form uavhengig av dei sosialhistoriske vilkåra Joleik verka og levde under. Snarare tvert om synest han til dels i sterk grad å vere forma av desse vilkåra. Korleis kan ein ved hjelp av *sosiologisk fantasi* forstå det gjensidige samspelet?

Ambisjonen min er her ikkje så ulik C. Wright Mills ([1959]1967) sitt program om sosiologisk fantasi. Ifølgje Mills set den sosiologiske fantasien oss i stand til å forstå korleis faktorane samfunn, historie og biografi (eller aktørliv) heng saman. "The sociological imagination enables us to grasp history and biography and the relations between the two within society"⁴⁷, skriv han om oppgåva og oppslaget for denne fantasien. Dette inneber at ein ikkje einsidig vektlegg anten aktøren sine handlingar eller strukturelle føringar. Tesen om ei slik gjensidig konstituering står heller for eit meir fleksibelt syn, eit synspunkt som etter kvart har vunne gjennomslag innanfor moderne historieforsking. Frå Mills kan ein bygge parallellar til denne studien. Synet tek tak i føremålet med prosjektet mitt, nemleg å sjå aktiviteten til ein redaktør i samanheng med visse samfunnsprosessar. Vekta ligg på identitetsbygging innanfor målpressa. På same tid vil tilnærminga kunne gje eit dynamisk bilet av Joleik, i motsetning til eit mindre samansett perspektiv der berre ein faktor er vektlagt.

Klassiske sosialvitskaplege studiar tek opp til diskusjon problematikken knytt til biografi og historie, samt samanfiltreringa av dei i samfunnet. Studiane lèt seg kjenneteikne ved dette, meiner Mills. Ved å sjå nærare på den aktuelle samfunnsstrukturen, historisk kontekst og mennesketype, kan ein såleis finne dei sosiale og historiske røtene til eit individ, i høve til det samfunnet og den tida ein er forma i⁴⁸. Han meiner vi sjeldan evnar å undre oss over eller er medvitne om samspelet desse faktorane imellom, og difor treng sosiologisk fantasi for å forstå⁴⁹. Å vere medvitnen om vekselspelet og ta i bruk sosiologisk fantasi utgjer eit viktig delmål i dette arbeidet. Jamvel om Joleik tek opp i seg fleire strukturelle utviklingstrekk i samfunnet, som aukande grad av organisering og utdanning av nynorske pressefolk, tilførte denne aktøren omgjevnadene sær preg. Dette kjem av at han sjølv aktivt agerer med aktuelle strukturendringar, og på ein gong formidlar si forståing av desse som bladstyrar og lagsmedlem.

Sosiologisk portrett av ein norsk redaktør

Martin Eide (1993) har tidlegare etterspurt bruken av sosiologisk fantasi innanfor norsk og nordisk journalistikkforsking. Særleg er forskinga på historie og biografi forsømt, medan det samfunnsmessige aspektet ofte utgjer ein sentral del av forskarane sine modellar, hevdar han. Ei slik einsretting hindrar oss i å få eit heilskapleg bilet av mellom andre journalistar. "Vi vet mye om journalister, men vi mangler et sosiologisk portrett av journalisten. Et slike portrett fordrer altså sosiologisk fantasi, som særpreges av en evne til å se sammenhenger mellom struktur, aktør og historie"⁵⁰, påpeikar Eide og syner til Mills sitt program. Seinare har Rune Ottosen (1996) gjeve ut verket *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn om journalistrolla*. Eide (2000) gjev sjølv svar på tiltale med *Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie*. Begge plasserer dei aktuelle yrkesrollene innanfor ein samfunnhistorisk kontekst, men Eide evnar nok i større grad å skape interessante sosiologiske portrett.

For å svare på Eide sin kritikk av norsk medieforskning skal eg ta i bruk sosiologisk fantasi. Gjennom å gje eit sosiologisk portrett av Albert Joleik som bladstyrar og lagsmann, teiknar ein slik ein heilskap samansett av eit nett av relasjonar innanfor og på tvers av ulike nivå. I verket om redaktørrolla kjem eit mangfaldig typegalleri til syne, frå diktarredaktøren og bygdeborgredaktøren til dei store, ruvande personlegdomane i hovudstaden. Mellom rolletypane finn vi også trekk som kjenneteiknar Joleik. Å byggje vidare på Eide sitt arbeid inneber å kombinere aktør- og strukturforklaringar, for slik å forstå Joleik sine handlemåtar og dei samfunnshistoriske råmene for rolleutøvinga. Dialektikken mellom redaktørane og omgjevnadane deira pregar rolla si historiske utvikling. Sjølv om den aktuelle redaktørhistoria i liten mon er teoretisk fundert, framstår dette poenget som ein viktig del av Eide sitt grunngrep. "Like klart som det er redaktørrollen som står i fokus i denne beretningen, like sikkert er det at denne rollens samfunnshistorie ikke lar seg løsrive fra dem som har bekledd den"⁵¹, slår han fast innleiingsvis. To andre program kan utdjupe kva eit slike grep inneber.

Figurasjonar og historisk sosiologi

Relasjonane Joleik hadde til andre aktørar prega identiteten han bygde som redaktør. Michel Foucault (2002/1969) meiner historieforskaren må byggje opp eit system av relasjonar mellom hendingar⁵². Utgangspunktet for eit slike system ligg her i aktiviteten ein nynorsk bladstyrar synte. Norbert Elias sitt omgrep 'figurasjon' framhevar relasjonelle aspekt. Framfor struktur nyttar Elias nemninga figurasjon, eit omgrep som er meir ope og dynamisk⁵³. Med dette som eit sentralt grep argumenterer han for ei mindre egosentrisk og polarisert samfunnsforståing, i det han legg vekt på korleis menneske er bundne saman i nettverk og relasjonar⁵⁴. Joleik og andre aktørar inngår såleis i ulike former for figurasjonar, og korleis dei handlar knyter seg til relasjonane dei har til kvarandre. Som bladstyrar i nynorsk presse og medlem av presseorganisasjonar var han relatert til eit større fellesskap. På den andre sida avviste han tette bindingar til mellom anna politiske aktørar. Elias motstrir tendensen til å tilføre sosiale strukturar ein eigen, objektiv eksistens, uavhengig av individua som skapar dei⁵⁵. Handling og struktur føreset snarare kvarandre.

På eit meir overhengande plan kan eit samansett syn på aktør og struktur byggje bru mellom ulike fagdisiplinar. Philip Abrams (1982) sitt program om historisk sosiologi tematiserer dette. Her argumenterer han for å sameine fagdisiplinane historie og sosiologi, men interessa mi rettar seg meir mot prosessorienteringa han legg fram. Ifølgje Abrams si tese har faga eit felles hovudprosjekt, nemleg å forstå "the process of social structuring"⁵⁶. Strukturasjons-prosessen vert driven framover av aktørar som handlar i høve til strukturar, og på same tid er med å utforme desse. To strukturasjonsprosessar synest å ha vore særleg avgjerande for Albert Joleik som aktør. Dei nasjonale brytingane der nynorsk motkultur og presse oppstod først. Den andre prosessen omhandlar utviklinga av yrkesidentitet innanfor pressa, som førte fram til utmyntinga av redaktøryrket. Begge førte med seg utviklingstrekk som verka inn på han. Sjølv om historisk sosiologi kan eigne seg til å kaste lys over ein redaktør sitt arbeid, er programmet lite nyttaliggjort innanfor mediehistorisk forsking i Noreg.

Snarare enn å ta desse tre innspela opp til diskusjon vidare, ligg dei på ein ganske implisitt måte til grunn for korleis eg forstår Joleik si redaktørrolle.

3. Nasjonal identitet

Korleis verka målrørsla til utviklinga av ein særskilt nasjonal identitet? For å forstå bakgrunnen for rørsla og den nynorske pressa si utvikling, må ein undersøkje ideane som låg til grunn for måten aktørane her aktiviserte seg på. På dette analysenivået skal eg nærme meg dei samfunnshistoriske premissa for kva redaktørrolle Albert Joleik utspela, og slik kontekstualisere denne aktøren sin praksis innanfor ein nasjonal dimensjon. Meir enn å setje ulike teoriar opp mot kvarandre byggjer eg opp ein kontekst for Joleik sin aktivitet i nynorsk presse og organisasjonsliv.

Kva kulturtradisjonar bygde framveksten av den nynorske motkulturen på? Kva historiske røter knytte målpressa seg til? Kva var eigentleg det nynorske prosjektet? Eit riss av det ideologiske og organisatoriske råmeverket for målarbeidet dannar utgangspunkt for å gripe empirisk materiale. Frå idégrunnlaget som her kjem til syne, trekkjer eg under seinare nivå samanhengar til korleis ulike institusjonar framkom innanfor målpressa. Fokuset ligg på den formative perioden fram mot hundreårsskifte då premissa for praksisen til Joleik vart lagde. Eit viktig trekk er korleis målarbeidet ikkje berre var motivert av å spreie landsmålet, men hovudelement i eit større kultursyn i tillegg. Den motkulturelle tradisjonen stod for eit alternativt samfunnssyn, noko som også førte med seg samfunnsreformatiske og politiske sider ved målreisinga.

Norskdomsideologi

Jamvel om Joleik tok til som bladstyrar i den nynorske pressa ei tid etter idégrunnlaget for målreisingssideologien vart utforma, synest dette i ganske stor grad å ha prega den redaktørrolla og identiteten han sjølv stod for. Rolla han skapa var særeigen og på same tid knytt til grunntankar for norsk målreising. Kva motiv låg i grunnen bak målarbeidet i startfasen? Gjennom å nyte det nyskapa landsmålet og drive idéformidling, ville ein løfte det norske folket opp og fram, nasjonalt som sosialt og intellektuelt sett. Eit sentralt mål var å ta del i formainga av ein nasjonal identitet. Dette kravde politiske løysingar og samarbeid.

Landsmålet tente tidleg som reiskap for å iverksetje visse synsmåtar, medan norskdoms-ideologien har verka samlande og vore kjernen i målreisinga. Kjell Haugland (1985) har gjeve ei dekkjande samanfatning av idégrunnlaget, og eg vel å gå utifrå den forståinga han legg fram. Målarbeidet er ifølgje Haugland kjenneteikna av to dimensjonar. For det første skulle ein utvikle landsmålet frå teoretisk system til levande skriftspråk i praktisk bruk, og for det andre spreie ideane bak gjennom ulike media, som målblad, informasjonsskrifter, folkemøte og folkehøgskular⁵⁷. Dei nynorske avisene har altså spela ei viktig formidlarolle. Vidare hevdar Haugland at tre motiveringstypar låg til grunn⁵⁸. *Nasjonalt* sett var målstrevet ledd i arbeid for å styrke og byggje ut den norske nasjonalelitén. Kamp mot embets- og overklassen for å hjelpe allmugen og frigjere den *sosialt* stod for meir sosiale motiv. Til sist låg ei *folkepedagogisk* motivering i ynsket om å føre folket opp på eit høgare opplysningsnivå.

Truleg er tredelinga henta frå Vemund Skard. Han skilde nemleg så tidleg som i 1949 mellom desse formene for motivasjon⁵⁹. Forståinga fangar likevel ikkje opp at politisk deltaking var naudsynt for å få gjennomslag og vinne fram. Med politiseringa

av målsaka kring 1870, i samband med kamp mot unionisme og skandinavisme, kom landsmålet etter kvart til å utgjere ein viktig politisk faktor, kommenterer Jostein Nerbøvik (2002) i arbeidet *Nasjonsbygging og modernisering* om norskdomsrørsla si utvikling⁶⁰. Særleg offentlege institusjonar som skulen og kyrkja vart no mål for spreiing av det nye skriftspråket og norskdomsideologien. Auka gjennomslag på det politiske nivået la til rette for dette, i form av nye lover for norsk skule og språkbruk. Ved sida av dei ulike momenta som motiverte målreisinga, knyter det nynorske prosjektet seg nettopp til politiske stategiar og kva føremål desse skulle tene. Formidlinga av ein nasjonal skriftkultur basert på landsmålet tok opp i seg fleire moderniserande faktorar, som å stimulere til meir aktiv deltaking i demokratiske prosessar, utvikling av skuleverket og større grad av folkeopplysing, hevdar Nerbøvik⁶¹.

Snart framstod landsmålet som eit felles, nasjonalt symbol, og med eit nytt skriftspråk som hovudelement hadde målrørsla stadig vunne nye støttespelarar. Samarbeid med den politiske opposisjonen gjorde det i noko mon mogleg å nå fram med særskilde krav. Då venstreopposisjonen kom til regjeringsmakt med parlamentarismen i 1884, var grunnen lagt for å iverksetje ein kulturpolitikk der mellom anna språk og utdanning var sentrale fokus. Målsaka fekk også tilslutning frå og var nær samanknytt med den frilynde ungdomsrørsla, som vokste fram til ei masserørsle i 1890-åra, der den fungerte som merkesak og "eit ideologisk kjernelement"⁶². Denne rørsla spela ei sentral rolle i gjennombrottsfasen for målreisings-arbeidet. Som bladstyrar for avisene Spiegelen forsvara Joleik politikken Venstre førte, medan han i Fjordaposten tala sterkt imot partiet. Den frilynde ungdomsrørsla tok han derimot del i frå han var ung student og livet ut.

Trass i sterke indre brytingar i målrørsla var det semje om det ideologiske fundamentet. Fellesskapet var motivert av å bygge ei motvekt til det danske embetsstyret. Dei politiske krava som målrørsla sette fram innebar ideologisk strid med over- og embetsklassen, og striden om politisk makt var på same tid ein kulturmangfald. Ulike verdisett og danningsideal stod mot kvarandre. "Møtet mellom heimleg og framandt, mellom bondekultur og bykultur, skapte sterke brytingar og ein hardsett *kamp om verdiar*"⁶³. I avisene Spiegelen og Fjordaposten tematiserte Joleik denne spenninga. Meinte han norske politikarar ikkje ivaretok nasjonale verdiar i stor nok grad, skulda han dei lett for å vere mindre demokratiske og därlege patriotar. Ideal henta han frå det gamle bondesamfunnet slik som mange målfolk førut. Kvifor var bygdenorske verdiar tidleg ei inspirasjonskjelde for aktive i målarbeidet, og kva former for identitetsbygging gav dette seg uttrykk i?

Røter i bondesamfunnet

I eit samfunn prega av endring var norskdomsideologi ei kjelde til identitet. Med denne ideologien som våpen og med røter i det gamle bondesamfunnet rusta ein seg til kamp mot dansk styre og kultur. Slik bygde ein samstundes bru mellom tradisjon og modernitet. Her finn seinare også Joleik inspirasjon.

Korleis knytte leiande ideologar det nasjonale medvitnet frå starten av til bondesamfunnet? For å skape ei motvekt til dansk påverknad søkte dei i eigen kulturarv. Verdigrunnlaget fann ein i norsk folkekultur. Landsmålet, tufta på nedarva,

bygdenorske dialektar, skulle ideologisk sett fungere som ein samnemnar for historisk kontinuitet og særnorsk identitet. Målrørsla tok her opp i seg ei form for kulturnasjonalisme⁶⁴. Framveksten av ein radikal tradisjon dannar bakgrunn for å utdjupe ei slik orientering. Med liner tilbake til den franske revolusjonen lét ein seg inspirere av denne tradisjonen, som på eit grunnleggjande plan søkte mot det gamle før-moderne samfunnet. "Vi har truleg å gjere med ei eldgammal førestelling om det allgilde gammalnorske småbondesamfunnet, tufta på bygdefolkets sjølvforvalting og sjølvstyre"⁶⁵, hevdar Nerbøvik. Ved å attreise ein harmonisk og konsensusprega naturtilstand ville ein finne sams opphav og kulturfellesskap. Sjølv meinte Joleik ein større bondestand ville kunne framkalle auka trivsel mellom folk⁶⁶.

Frå 1932 av dreiv Joleik og familien både målbladet *Fjordaposten* og fjellgarden Kleppstolen. Garden i sunnfjordbygda Naustdal låg einbølt til og var lenge veglaus. Dei nærmaste gardane, Sollia og Øybost, ligg ved enden av fjellformasjonane.

Verdiar frå bondeliv og norsk kulturarv vart basis for ei form for motideologi. Sjølv om viktige delar av idégrunnlaget var rotfesta i slike tradisjonar, ser ein samstundes nære band mellom norskdomsideologien og moderniseringa. Diktaren og målmannen Inge Krokann står bak omgrepet "det store hamskiftet", som femnar om samansette, moderne endringsprosesser i norsk jordbruk frå kring 1850 til 1930⁶⁷. Omgrepet fangar opp trekk som industrialiseringa, samt bygdesamfunn i endring i møte med omlegging til marknadsøkonomi og pengehushald. Endringane innebar at tradisjonelle livsformer

og samanhengar vart oppløyste, og eit nasjonalt medvit erstatta meir lokale perspektiv. I ”det kulturelle tomrommet” som då oppstod kunne målrørsla intervenere, hevdar Jostein Gripsrud (1990) i samband med studien av nynorsk amatørteaterverksemd, og han kommenterer situasjonen som då baud seg slik:

”Norskdomsrørsla kunne tilby ein uslåleg ideologisk kombinasjonsmodell i denne situasjonen. Livsformer som var adekvate for den nye situasjonen (...) blei presentert saman med overgripande samanhengskonstruksjonar. Nasjonen med bonden i spissen - og Gud attåt.”⁶⁸

Norskdomsideologien var sett saman av både nytt og gammalt tankegods. Som felles symbol og front mot dei oppløysande kreftene stod landsmålet fram, eit nyskapa skriftspråk med legitimitet i heimlege, tradisjonelle verdisett og del i ei moderne tid på ein gong. Denne spenninga mellom tradisjon og modernitet grip Ole Dalhaug (1995) som ein dualisme i bøndene sitt syn på målsaka. Dei vurderte målarbeid som forsvarsverk mot modernisering, men også som reiskap i konflikten med tradisjonelle makthavarar, ser han i forskingsprosjektet *Mål og meninger. Målreising og nasjonsdannelse 1877-1887*. Tilslutninga frå denne samfunnsggruppa, som skapa det sosiale fundamentet for målreisinga, var viktig for å få gjennomslag på eit politisk plan. Då bøndene frå 1860-talet aktivt tok til å hevde politiske krav og tankar om ein norsk nasjon, tileigna dei seg ein historisk identitet med basis i landsmålet og røtene i norsk folkekultur. Etter omfattande studiar av norsk politikk såg Stein Rokkan nære band mellom norsk bondereising og framveksten av målrørsla som motkultur⁶⁹.

Idégrunnlaget bak målarbeidet inspirerte samstundes til ei meir overgripande nasjonsbygging. I 1830-åra framkom eit nasjonalt gjennombrot, tydeleg inspirert av bondekultur og nasjonalromantikk. Men eit kulturelt engasjement med meir eintydige sosiale og politiske overtonar overtok i siste halvdel av hundreåret⁷⁰. Målrørsla og landsmålet fekk ei markant rolle i dette engasjementet. Då utkantane og bøndene tok til motmåle mot ein framand og utanlandsorientert bykultur i hovudstaden, oppstod ulike motkulturar saman med territorielle og kulturelle skiljelinjer⁷¹. Motkulturane voks fram som resultat av ei splitting mellom by og land, og var ein protest mot sentrumsdominansen og dei tradisjonelle makthavarane sitt levesett. Mellom byborgarane og embetsmenne sine omgangsformer som verka framande for bøndene var språkføringa. Som del i ei nasjonal reising mot kulturell sentralisering omtalar Rokkan målrørsla som den mest markante motkulturen⁷².

Kva form for idealisme er målsaka? Den nynorske målforma er del av ein større heileksplosjon av kulturelle verdiar, der mellom anna tradisjonell folkekultur er eit viktig trekk, kjem Øystein Sande (2000) fram til i ein rapport om nynorske aviser⁷³. Avisarbeid er eit av uttrykka for formidlinga av desse verdiane. Slik kan ein relatere norskdomsideologi til Joleik sitt livsvirke, for den speglar seg på ein gong i identiteten hans og på eit redaksjonelt plan. Sjølv var han boklært bymann, ”men heldt bonden som likaste mannen”⁷⁴. Som sogegranskvar var han medviten om opphavet sitt og byrg over yrket og nasjonaliteten forfedrene hadde hatt: ”Alle var bønder, men sume var mest fiskarar (...) Eg er nordmann, kver ei taag, utan minste skyldskap frå danske kræmarar elle skrivekara”⁷⁵. Bladstyraren Joleik stod for ei sterkt nasjonal orientering og var oppteken av bygdenorske verdiar, ikkje minst som bonde sjølv. Skriftmålet han nytta låg nær opp til måten bygdefolk tala på.

Om somrane hesja ein mykje på Kleppstølen. Her har Albert saman med borna (frå venstre) Salmøy, Jostein og Alvdis laga til eit stort lass høy. Jostein, far min, tok seinare over garden.

Leiande ideologar og formidlarar

Mellom aktørane som i vekselspel med samfunnsendingane utforma målreisingsideologien og var tidlege formidlarar, er det grunn til å trekke fram Ivar Aasen, Aasmund Olavsson Vinje og Arne Garborg. Desse åndelege forfedrene synest nemleg å ha inspirert Joleik sin aktivitet i nynorsk presse og organisasjonsliv. Han la til dømes som Aasen vinn på å leggje skriftspråket næraast mogleg talemålet. Til liks med Joleik var alle tre runnen av bondeätt, men ingen av dei fann vel heimatt til den bygdekulturen og bondestanden dei var fødde inn i. Etter å ha reist til byen for å utdanne seg vart ei rekke norskdomsforkjemparar snarare omforma til bygdeintellektuelle. Gjennom teoretisk og praktisk arbeid tilførte dei likevel bygdene eit viktig idégrunnlag og forsvarsverk. Aasen bygde opp eit skriftnål og ei forståing av

målsaka sine sosiale og nasjonale implikasjonar, medan Vinje og Garborg som nynorske bladstyrarar formidla og tolka dette vidare.

I 1848 gav Aasen ut *Det norske Folkesprogs Grammatik*, og to år seinare ei ordbok. Arbeida skulle utgjere det ideologiske og språkvitskaplege grunnlaget for målreisinga. Omfattande studiar av talemåla i norske bygder låg bak. Med dette utforma han eit radikalt alternativ til det dominerande dansk-norske språket. I møte med danninga og bykultur kom Aasen, ein framståande intellektuell, i ei kulturell mellomstilling, ”i ein posisjon som *formidlar* mellom bygd og by, bonde- og overklasse”⁷⁶. Trass i rolla som danna og i geografisk og åndeleg avstand frå bonestanden, bar han med seg eit sterkt sosialt medvit og valde å tene bonestanden med livsverket sitt⁷⁷. ”Aasen såg samanheng mellom moderne folkedanning og gamle og folkelege, nedervde skikkar”⁷⁸, meiner Nerbøvik og skildrar perspektivet som eit alternativt nasjonsbyggingsprosjekt innanfrå og nedanfrå. Som del i den radikale tradisjonen møtte han skiplinga av samfunnet med idear om ei bygdenorsk, førmoderne livsform. I særleg grad var talemålet ein sentral del av landsskikken, ei nemning ein kan likne med nasjonalitetsomgrep⁷⁹. Hovudprosjektet låg i å gjere landsmålet eller det norske folkespråket til eit nasjonalmål.

Språkkampen sin sosiale funksjon streka Aasen under og vektla såleis folkeopplysing, sosial oppgradering og nasjonal frigjering. Med dette ville han gjere om danninga og skape ei motvekt til over- og embetsklassen sin dominans. Ideane han sette fram vart grunnleggjande for framveksten av den nynorske motkulturen og nasjonsbygginga. Nettopp profesjonelle intellektuelle sine språkstudiar var viktige for utforminga av nasjonen i Europa på 1800-talet. I fleire land, til dømes Noreg, voks interesssa for språk fram saman med nasjonale rørsler i siste halvdel av 1800-talet⁸⁰. Aasen var mellom målreisarane som særleg merka seg ut i europeisk samanheng. Prega av impulsar utanfrå, særleg av ideen om folkesuverenitet frå den franske revolusjonen⁸¹, gav han næring til tankar om ein særnorsk identitet basert på folkekultur.

I motsetning til Aasen møtte Aasmund Olavsson Vinje kritikk frå politisk og kulturelt konservative kretsar. Fram til Vinje skipa avis Dølen i 1858, den fyrste på landsmål, var det nyskapa skriftmålet i lite grad kjent for publikum. Gjennom avis utfordra Vinje språksosiale grenser og hegemoniet til den urbane mellom- og overklassa⁸², og med utgjevinga braut målstriden verkeleg ut. I tillegg til å vere ein pioner innanfor nynorsk presse framstår Vinje som ideologisk formidlar. Ved å syna det nye skriftmålet i praktisk bruk i pressesamanheng formidla han også ideane bak. Han var allsidig og hadde akademisk bakgrunn som jurist. Bladstyraren Vinje ytra maktkritiske synspunkt på eit personleg vis. Slik sett synest han å ha vore eit førebilete for Joleik si redaksjonelle line. Ifølgje Øystein Sande var Dølen ”både ei personleg meiningsavis og kamporgan for landsmålet”⁸³. Nådde ut gjorde Dølen likevel ikkje i stort nok mon. Snarare vart det svært hardt og berre dagar etter at siste nummer utkom 24. juli 1870 døydde Vinje.

Saman med Vinje var Arne Garborg mellom mengda av diktatar eller litteratar som verka i pressa kring 1870. Garborg var ei sentral drivkraft bak avisene Fedraheimen og Den 17de Mai, skipa i 1877 og 1894, saman med Dølen dei mest markante i tidleg nynorsk pressehistorie. Tett etter Aasen skilde han seg ut som ein leiande ideolog og formidlar i målrørsla. For rørsla vart artikkelen *Den ny-norske*

Sprog- og Nationalitetsbevægelse, der Garborg i 1877 presenterte språkteoretiske tankar, sjølve manifestet⁸⁴. Her utdjupa han samfunnsmessige aspekt ved Aasen sin språkideologi. På liknande vis som Aasen meinte han løysinga låg i å søkje ideal og felles identitet i eigne kulturtradisjonar, og slik attreise det norske bondedemokratiet. Eit skriftspråk bygd på bøndene sitt eige talemål kunne fremje sosial og politisk oppgradering av bondesamfunnet⁸⁵. Herifrå skulle det nasjonale fellesskapet utgå. Han stridde for å samle folket som ein kultur. Men to-nasjonslæra han formulerte innebar snarare at språklege skilje la hinder for å samle by og land i ein nasjon. Frå kring 1886 verka eit sterkare internasjonalt fokus i Fedraheimen til å tone ned denne læra⁸⁶.

Garborg skildra kjensla av å leve i eit "millombrøyte" mellom det gamle før-industrielle småbondesamfunnet, "gullalderen", og ei moderne tid samt radikale idear om likskap⁸⁷. Joleik var samd i mykje av det han stod for. 15. januar 1924, dagen etter Garborg sovna inn, minst han den avdøydde i Fjordaposten: "I den norske aandsskogen som hev so mange slag vokstrar, var han adalfura som reis høgt yve alle tre i skogen (...) Heidr yver minne til denne fallne hovdingen, den ærlege sanningssøkjaren, den hugvarme folkeskalden." På sok etter sanninga om politiske, religiøse og kulturelle spørsmål lét Garborg seg prege av impulsar utanfrå. Vend mot Europa og oppteken av radikale tendensar tok han del i ein frilynt og kulturopeng tradisjon innanfor målrørsla⁸⁸. Ei tid såg han eksempelvis anarkisme som den einaste løysinga i møte med eit skipa samfunn. Mellom anna frå ei slik internasjonal orientering kan ein seinare trekke liner til bladstyraren Joleik sin praksis.

Frå Europa til norske byar og bygder

Sjølv om sentrale delar av norskdomsideologien grunnar på norsk kulturarv, framkom målrørsla dels som resultat av europeiske kulturtankar, som i neste fase vart fanga opp i dei største byane før vidareformidla til bygdene. Paradoksalt nok synest impulsar utanfrå å ha framkalla ideen om å bygge opp nasjonen innanfrå og nedanfrå, for sidan å verte utgangspunkt for norsk bondereising og nasjonal sjølvhevdning.

Korleis voks målrørsla fram i Noreg? Kjell Haugland (1985) står bak ein modell som kan forklare framveksten i 1860- til 1880-åra⁸⁹. Frå fyrst av var målarbeid eit sentrumsfenomen knytt til krinsar i hovudstaden og Bergen. Desse intellektuelle miljøa henta impulsar frå europeisk språkreisingsarbeid. Frå Europa såg ein jo koriktig dette synte seg å vere for nasjonsbygginga. Ei anna kjelde til inspirasjon forma den radikale tradisjonen, med fokus på kulturhistoriske røter og eigne nasjonspråk, som vart tilpassa ein særnorsk kontekst innanfor målreisingsideologien. Den folkelege nasjonalismen som her kjem til uttrykk gjennom målrørsla kan ein forstå som ei form for kulturnasjonalisme⁹⁰.

Dei lange måltradisjonane kan vere noko av årsaka til at Fjordaposten hadde vel så mange tingarar i Bergen som i vestlandsbygdene. Tradisjonane var nok mindre sterke i Trondheim, der målbladet Spiegelen fekk vanskar med å nå fram. Særleg Det Norske Samlaget i Kristiania og mållaget Vestmannalaget i Bergen, begge skipa i 1868, fanga tidleg opp og formidla kulturimpulsar. Samstundes var desse organiserte sentrumsmiljøa, dei urbane elitane, del i den nasjonale bølgja målstrevet fekk nytte av i 1870-åra⁹¹. I større grad enn bønder evna folk med intellektuelle ressursar å gripe det teoretiske fundamentet som låg i Aasen sitt arbeid. På den andre sida oppstod miljø i

periferien, krinsar som var opptekne av nasjonal skriftkultur og folkeopplysing allereie sist på 1700-talet. Eit tidleg døme er "Ekset-tradisjonen" i Volda frå først på 1800-talet, med den mangfaldige Sivert Aarflot som ein sentral figur⁹².

Då den nye språkforma og ideologien bak henne i neste fase vart borene vidare til lokalplanet, tok journalistar, forfattarar og lærarar som nyttar landsmål, saman med distriktscenter som den frilynde ungdomsrørsla og folkehøgskulen, formidlarrolla. Fyrst på 1890-talet kom gjennombrotet på bygdeplanet, i det bøndene sjølv lærde landsmålet å kjenne gjennom bruk i skulen, kyrkja og administrasjon. Dette markerte eit vendepunkt i målreisinga, og no var tyngdepunktet i målarbeidet flytta frå sentrum til periferi⁹³.

Nasjon, språk og motkultur

Etter kvart som landsmålet og norskdomssideologien vann fram i dei norske bygdene, vart bøndene meir medvitne om eigen identitet og kulturhistoriske røter. Samstundes kom den nasjonale motiveringa gradvis meir i framgrunnen, i takt med at folket var meir opplyst og tok til å reise sosial kritikk mot embets- og overklassen. På den andre sida støtta samfunnsliten stadig mindre opp om den forma for nasjonalisme som målrørsla uttrykte, for i aukande grad framstod idégrunnlaget som ein trugsel mot deira styre. Ein heimleg bondekultur og bondedemokratisk desentralisering stod i konflikt med eit framandsleg embetssyre og byråkratisk sentralisme⁹⁴. I denne situasjonen engasjerte fleire ulike motkulturane seg og ville markere ein særnorsk nasjonal identitet. Kva rolle spela den nynorske motkulturen og landsmålet i eit slikt nasjonsbyggingsprosjekt?

Nasjon og nasjonalitet er tvetydige og omdiskuterte omgrep. Eit sams trekk for ulike forståingar er vekta på kva element som bind folk saman i nasjonale fellesskap. Då kjernen i europeiske nasjonar vart utforma på 1800-talet, samla mange seg nettopp om særeigne folkespråk. Nasjonsbygging har vore eit grunntema i norsk historieforsking. Stein Rokkan sette fram gjennombrytande teoriar om norsk politikk på 1970-talet. I lys av desse kan ein mellom anna forstå nasjonsbygging som ei form for nasjonal, sentralstyrт samordning av språklege og kulturelle standardar⁹⁵. I dette ligg dei to opphavlege skiljelinene i norsk politikk, hevdar Rokkan. Motsetnaden mellom sentrum og periferi står for den eine konfliktdimensjonen, medan sosiokulturelle faktorar skil embetsmenn og byborgarskap frå stadig meir statusmedvitne og nasjonsorienterte bønder⁹⁶.

Eit særtrekk ved den norske nasjonsbygginga er utkantane eller periferien si sterke stilling. Med bakgrunn i varierte kulturelle grupperingar av språkleg, religiøs og moralisk art, markerte motkulturane i periferien seg i den nasjonale konsolideringsprosessen sist på 1800-talet. Med målrørsla i spissen kravde dei å få ta del i utforminga av ein særnorsk identitet, noko som verka til å forsterke polariseringa mellom by og bygd. Målreisinga baserte seg på klåre førestellingar om kva element ein norsk nasjon skulle byggje på. "For målfolket måtte landsmålet og norskdomssideologien bli hjørnestener i et fremtidig nasjonalt fellesskap"⁹⁷. Kvifor såg ein dette som utgangspunkt for å etablere eit nasjonalt medvit? Å finne element som kunne verke til å binde folket saman i eit fellesskap var viktig, og her fann ein jo felles symbol og kommunikasjonsmiddel.

Ei sams historieforståing er avgjerande for å kunne samle ei sosial gruppe i eit nasjonalt fellesskap, peikar Dalhaug på og vektlegg språket som eit sentralt element⁹⁸. Hovudtrekka finn vi att hos Benedict Anderson. Begge framhevar språklege, kollektive og kulturhistoriske aspekt. Studien Anderson la fram om nasjonalisme i 1983 fekk mykje å seie for seinare forsking på nasjonal identitet. Gjennom ei antropologisk tilnærming definerer han nasjonen som ”et forestilt, politisk fellesskap”⁹⁹, oppfatta som både avgrensa og suverent. Av di få som ser seg sjølv som del i ei sosial gruppe kan erfare fellesskap, er bandet mellom dei snarare førestelt. Landsmålet og ideologien bak eigna seg til å bygge opp slike kollektive førestellingar. Sjølv om det nyleg var utforma framstod det norske folkemålet likevel som djupt rotfesta i samfunnet. Boktrykkjarkunsten gjorde det mogleg å spreie nyskapa nasjonale skriftspråk. Dette moderne utviklingstrekket la slik grunnen for framveksten av nasjonalt medvit i Europa frå 1500-talet av¹⁰⁰. Fyrst på 1700-talet framkom avismediet som ei viktig førestellingsform, då avisene verka til å skape ei særskilt, samtidig fellesskapskjensle mellom lesarane¹⁰¹.

På denne bakgrunnen ser ein korleis landsmålet og norskdomsideologi kunne spele ei sentral rolle i norsk nasjonsbygging. Elementa var nemleg kjernepunkt for førestillingar om eit kommunikativt og kulturhistorisk fellesskap, i kontrast til eit framandsleg verdisett. Korleis dette kom til uttrykk praktisk sett, i form av ulike tiltak innanfor målpreska og i bladstyraren Joleik sin aktivitet, er tema under seinare nivå.

Målørsla hevdar seg politisk

Norske historikarar stridast om når eit nasjonalt medvit kom til syne, men det synest å vere semje om at det til ein viss grad framkom mot slutten av 1700-talet. I etterkrigstida har ein veklagt tida etter 1814 og Grunnlova som eit avgjerande skilje¹⁰². Likevel skulle det gå ei tid før målørsla fekk politisk gjennomslag for delar av idégrunnlaget. Fyrst med politiseringa av målsaka kring 1870-talet skilde landsmålet seg ut som nasjonalpolitisk faktor. Denne motkulturelle rørsla søkte no til venstreopposisjonen, der bygdepopulistar og byradikale nyleg hadde funne saman i ein allianse mot embetsstyret¹⁰³. Samarbeidet resulterte tiåret etter i regimeskifte og formell språkleg jamstelling. På same tid fungerte målsaka som eit felles, samlande symbol for partiet Venstre.

Banda mellom målørsla og venstrestaten, som avløyste embetsmannsstyret i 1884 og verka som styrande regime fram til 1940, var tette i starten. Mange leiande målfolk markerte seg til dømes sterkt i Venstre. Mellom andre Haugland ser systemskiftet som avgjerande for at rørsla vann fram med målkrava¹⁰⁴. Endringa innleia tidleg på 1880-talet ”ein systematisk presspolitikk andsynes Venstrepartiet for å få gjennomført vidtgåande krav om framhjelp til landsmålet”¹⁰⁵. Rørsla hadde fordel av tradisjonar i Norden for å vektlegge likskap. Egalitet har nemleg vore eit viktig sosioøkonomisk trekk historisk sett, noko som har hjelpt folkelege rørsler til å kome tidleg på innsida i det politiske systemet og utøve statsmakt¹⁰⁶. Målfolket formulerte gjennom Noregs Mållag frå 1906 av krav i form av politiske valprogram, men frå kring 1915 vart ikkje dette teke særleg omsyn til av eit parti prega av indre splid.

Den partipolitiske utviklinga førte etter kvart til mindre samarbeid med Venstre. I staden fokuserte ein i større grad på eigen organisasjon. Sjølv gjekk Joleik frå å skipe

venstrebladet *Spegjelen* til i Fjordaposten å sympatisere med Bondepartiet. Nyskipa parti, særleg Bondepartiet og Det Norske Arbeiderpartiet, tok frå 1920-talet gradvis opp kampen om veljarane. I 30-åra opplevde Venstre å få stillinga si svekt til fordel for desse partia, som begge arbeidde for ei samnorsk- og tilnærningsline språkleg sett. Med arbeiderpartiregjering frå 1935 mista målrørsla noko av innverknaden som rikspolitisk pressgruppe¹⁰⁷.

Organisatorisk fellesskap

Den organisatoriske strukturen og utviklinga la premiss for aktivitet i mållag og nynorsk presse. Albert Joleik tok del på fleire vis, difor ligg noko av bakgrunnen til å forstå engasjementet han synte her. Frå Studentmållaget i Oslo starta opp i 1900 og fram til han la ned Fjordaposten i 1940, møtte Joleik ei stadig fastare og betre organisert målrørsle. Unionsoppløysinga i 1905 gav målpolitisk optimisme. Eit uttrykk for dette er skipinga av landsorganisasjonen Noregs Mållag i 1906, vel 50 år etter riss av ei folkerørsle kom til syne på 1860-talet. I lang tid var målrørsla prega av svak og desentralisert organisering. Fyrst i etterkant av politisk gjennomslag og jamstellingsvedtak kom organisasjonsfasen. Kva er årsakene til dette?

Før hundreårsskiftet, då eit apparat av distriktsorganisasjonar vokste fram, var aktiviteten i liten grad organisert. Fyrst då ein i 1890-åra hadde nådd lokalplanet kom gjennomslaget, og saman med stadig større politisk pressaktivitet auka dette trøngen for samskiping. Særleg Telemark og Vestlandet nord for Rogaland utgjorde då eit kjerneområde for målaktivitet¹⁰⁸. Grunnlaget for å satse på felles organisering av ein samansett målflokk kom med Noregs Mållag. Framveksten av studentmållag og yrkesmållag som Norsk Bladmannahag styrkja arbeidet. Målsaka vann stadig fram, og tendensen frå 1890-åra til at bruken av landsmålet auka varte ved. Vendepunktet kom med 2. verdskrig som verka til å styrkje bokmålet, medan målorganisasjonane låg nede i 1945.

Motstand mot sentralstyring er ei av årsakene til mangelfull organisatorisk struktur. Idégrunnlaget målarbeidet bygde på var sterkt prega av slik motstand. Helst skulle initiativ kome innanfrå og nedanfrå, følgjeleg var individuell, uorganisert innsats verdsett¹⁰⁹. Truleg ligg den viktigaste grunnen i det tette samarbeidet med nærslekta miljø, som til liks med målrørsla identifiserte seg sterkt med landsmålet og norsk bondekultur. I oppbyggingsfasen i 1860- og 70-talet var dei to sentrumskrinsane Vestmannalaget og Det Norske Samlaget viktige støttespelarar. Vidare var målreisingsarbeidet lenge i stor grad drive gjennom organisasjonsapparat og institusjonar knytt til frilynt ungdomsarbeid, venstrepolitikk og folkehøgskular. Slik markerte ein front overfor avgjerdssorgan både på lokalt og sentralt plan. Den frilynde ungdomsrørsla rekrutterte unge og ivaretok i 1890-åra mange organisatoriske oppgåver. Som regionalt senter var den og folkehøgskulane sterkt medverkande til at også bygdefolk engasjerte seg. Folkehøgskulane dreiv opplæring i landsmål og ideologisk formidling, med basis i ein alternativ, motkulturell danningstradisjon.

Omdanning - landsmålet i skulen

Kva hadde aktivitet i det norske skuleverket å seie for målreisinga? Korleis fremja lærarane ein særeigen nasjonal identitet? Basisen for norsk utdanningspolitikk endra seg på 1860-talet. Som resultat av politisk press voks gradvis eit alternativt danningsideal og kultursyn til det danske embetsstyret fram. Ein tok til å utforme offentlege skuleover som innebar nye idear om danning, samt likestilte det nynorske skriftmålet med bokmålet stegvis. Gjennom lærebøker kunne ein drive ideologiproduksjon, og slik følgje opp Ivar Aasen sin ide om å endre danninga. Skuleverket var ein sentral institusjon i arbeidet med å utvikle landsmålet som bruksspråk. Særleg lærarane fekk her ei framståande formidlarrolle, i kraft av høvet til å spreie landsmålet og ideologien bak på eit meir lokalt nivå.

Målfolket såg det offentlege skuleverket som hovudfront og nøkkelposisjon i språkstriden, hevdar Haugland¹¹⁰. I tråd med idear frå Aasen meinte dei danninga, snarare enn folket, skulle omdefinere seg. Lova om allmugeskule på landet av 1860 understreka allmenndanning som viktig prinsipp i norsk skule. Nettopp språksituasjonen førte no til dei fyrste kulturpolitiske debattane i Noreg¹¹¹. Kravet om at lærarane skulle nytte talemålet til borna i undervisninga vart etter kvart vedteke av Stortinget i 1878. Skuleborna fekk no nytte eit språk dei kjende frå sin eigen kvardag. Dette var det fyrste steget mot å få landsmål jamstilt med bokmål, noko ein oppnådde i 1885. Då kommunane frå 1892 sjølv fekk velje skriftleg opplæringsspråk opna ein i enno større grad for lokalstyring. Ti år seinare kom krav om obligatorisk opplæring i skriftleg bruk av landsmål på lærarskulenivå.

I samspel mellom krav nedanfrå og initiativ ovanfrå framkom lovendringar, og desse verka til å få ei stadig større gruppe til å identifisere seg med landsmål og norskdomsideologi. Skular i bygdene nærte i særleg grad oppunder slike førestellingar om nasjonal identitet. Oddbjørn Melle (2002) har utforska forholdet mellom utdanning og nasjonsbygging og påstår: "Høgare skular i den norske periferien, som lærarskular, landsgymnas og folkehøgskular, har vore berande konstruksjonar i det som på visse felt kunne kallast ein alternativ nasjons-byggingsprosess til den som strålte ut frå eit sentrum"¹¹². Lærarkreftene ved skulane, intellektuelle som ofte sjølv kom frå bondesamfunnet, var sterkt medverkande til å gjere bygdeungdom meir kulturhistorisk sjølvmedvitne. Dessutan styrkte målreisingssideologien desse formidlarane sin eigen kulturelle identitet. På same tid som dei oppnådde høgare sosial status, stod jo lærarane fram som lokale leiarfigurar frå 1890-åra av¹¹³.

Korleis var Albert Joleik med å skape og vidareføre den nye danningstradisjonen? Som student medverka han til å opne for landsmålet på universitetsnivå som student. I etterkant tok han del som lærar ved to lærarskular, der han underviste i landsmål, og ved den nynorske journalistutdanninga Norsk Bladmannaskule. Ved sidan av dette var Joleik ein aktiv ideologisk formidlar gjennom aktivitet i nynorsk presse og organisasjonsliv. Det alternative verdisynet bygde han på som bladstyrar. Han engasjerte seg innanfor ei rekke institusjonar som saman skapa eit eige offentleg rom, ei såkalla nynorsk offentlegheit.

Ei alternativ offentlegheit

Jürgen Habermas sin teori om *Borgerlig offentlighet* av 1962 var i utgangspunktet ein studie av borgarklassen, men etter kvart har ein overført teorien og nytta den i høve til andre klassar og grupper. Slik kan vi fange opp korleis mellom anna målfolk utvikla eit førestelt fellesskap og klårare sosialt medvit. Idar Stegane (1987) sette på 1980-talet fram påstanden om ei nynorsk offentlegheit. Dette baserte han på undersøkingar av nynorsk kulturaktivitet, med særleg vekt på den litterære delen. Spirane til ei alternativ offentlegheit framkom då tilhengjarar av landsmål, inspirert av moderne liberalistisk ideologi frå 1870- og 1880-åra, freista å etablere sin eigen litterære institusjon¹¹⁴. Av di målrørsla kom i konflikt med dansk-norsk borgarleg kultur, måtte ein alternativt skape særsvilkår for landsmåls litteratur. I denne situasjonen vart målfolket "ein flokk for seg med si eiga deloffentlegheit", har Stegane funne fram til¹¹⁵. To ulike normsystem og kultursyn, to konkurrerande former for offentlegheit, stod mot kvarandre¹¹⁶.

Innanfor den borgarlege offentlegheita stod idealet om open diskusjon sterkt. I takt med at idealet voks fram i Noreg på 1800-talet, og opinionen fekk ei viktig politisk rolle, var bøndene ei av gruppene som markerte seg¹¹⁷. Parallelt med dette oppstod den nynorske offentlegheita. Jamvel om den klassemessig og ideologisk sett ligg nær ei bondeoffentlegheit er den ikkje identisk med ei slik, understrekar Stegane¹¹⁸. Den sentrale, nasjonale offentlegheita vart splitta i fleire del- eller mot-offentlegheiter. Jan Sørbø peikar på korleis vi då ser ideen om ei opplyst og diskuterande ålmente kom til uttrykk på to nivå; "dels innanfor dei nye gruppene som voks fram, slik at det vart ei bonde-ålmente, ei nynorsk-ålmente og ei arbeidar-ålmente, og dels ved at desse gruppene gjorde seg gjeldande innanfor den store felles ålmenta i samfunnet"¹¹⁹. Gripsrud nemner på si side målrørsla som ei "særnorsk agrar- og provins-offentlegheit"¹²⁰. Bakrunnen hentar han frå måten ein møtte moderniseringa på ved hundreårsskiftet: Eit omfattande apparat av institusjonar, som hevda målsaka til forsvar for bygdenorske interesser, søkte saman og forma ei slik offentlegheit.

I kor stor grad har målrørsla sitt kultursyn nådd gjennom på eit nasjonalt plan? Lars Vikør (1996) skil mellom ulike grunnlag for identifikasjon med nynorsk skriftkultur. Ei av desse formene er nasjonalhistorisk identifikasjon¹²¹. Med dette vidarefører han arbeid av Aslaug Nyrnes, som i 1980-åra formulerte idégrunnlaget for idealtypen "det nynorske mennesket"¹²². Ettersom berre ei mindre gruppe har opplevd denne forma for identifikasjon, meiner Stephen Walton (1999) nynorsken mislukkast som nasjonalkultur og målrørsla sin strategi slo feil¹²³. Førestellingar knytt til landsmål og norskdomsideologi nådde ikkje nok ut. Snarare enn å vere hovudelement i det nasjonale fellesskapet heldt dei fram å stå for motkulturelle standpunkt. Fokuset mitt er likevel å sjå korleis førestellingane faktisk var svært viktige for delar av folket. Albert Joleik er ein av desse, ein nynorsk bladstyrar som grunna rolla si på ei slik form for identitet. Aktivitet i nynorsk presse var del i etableringa av ei særskilt nynorsk offentlegheit, og dette trekket er mellom momenta som vert nærmare definert under neste nivå.

4. Profesjonell identitet

Norske pressetradisjonar la premiss for Albert Joleik sin praksis til liks med norskdomsideoologi. Med nynorsk presse vert to idégrunnlag vevd inn i kvarandre, i det ein ser korleis aviser spela ei sentral rolle i å formidle landsmålet og ideologien bak. Samstundes som eg fangar opp ein annan viktig dimensjon ved engasjementet til denne aktøren, byggjer eg no ut konteksten for Joleik sin aktivitet. Hovudmålet på dette analysenivået er å gripe samspelet mellom dimensjonane identitet og profesjon. Kva vilkår ligg bak utviklinga av yrkesidentitet i form av ei eiga redaktørrolle? Frå den historiske framveksten av norske aviser, med særleg vekt på nynorsk presse, går eg til å studere ideologisk tankegods. Fokus er både på pressa si samfunnsrolle og måten ei uavhengig yrkesrolle framkom på. Slik finn ein fram til trekk som synest å ha relevans for den identiteten Joleik utforma som bladstyrar.

Svennik Høyter sette i 1995 fram påstanden om ei tradisjonslaus norsk pressehistorie: "Om pressen har en lang tradisjon, så er pressehistorien ganske tradisjonsløs hos oss. Det finnes altså ingen aksepterte måter å skrive norsk pressehistorie på"¹²⁴. Jamvel om aktiviteten innanfor forskingsfeltet er aukande ligg det ei klår utfordring i dette, noko som krev at eg tek eigne grep. På liknande vis som Høyter søker eg løysing i andre fagtradisjonar. Slik kan ein oppnå ei open, samansett tilnærming der fleire ulike perspektiv kastar lys over tematikken. Arbeidet mitt er mellom anna inspirert av antropologi i det eg nyttar omgrepene førestalte fellesskap i pressesamanheng. Perspektivet som ligg i bruken av feltteori grunnar i ei meir sosiologisk tilnærming.

Trekk frå tidleg norsk pressehistorie

Sist på 1700-talet vokser norske aviser fram og fann etter kvart form utover 1800-talet. Den historiske utviklinga utgjer ein bakgrunn for å forstå Joleik sin seinare praksis, men kva basis vart lagt her? Kvifor fungerte særleg tradisjonar innanfor politisk opposisjonspresse som førebilete for nynorske aviser?

Unionen med Danmark hindra lenge fleire former for identitetsbygging, jamvel ei norsk presse var i lengre tid seinka av dansk regelverk. Forutan å ligge i ein kulturell utkantposisjon mangla Noreg eigne institusjonar og tilgang til viktige nyhendekjelder¹²⁵. Parallelt med framveksten av norske aviser, eitt hundreår etter nabolanda, markerte borgarskapen seg. "Framveksten av et norsk næringsliv og et mer og mer selvbevisst borgerskap i opposisjon mot Københavns kongemakt, la grunnen for en norsk presse"¹²⁶, ifølgje Martin Eide. Den nye samfunnsklassa hadde behov for å få næringsrelevant informasjon samt annonser for varene sine. Utgjevinga av Norske Intelligenz-Seddeler i 1763, ofte rekna som den første norske avis, synest nettopp å ha svara på dette behovet. I starten gav såkalla annonsekontor ut aviser fylte av annonser og kunngjeringar, medan det var lite av dette i meiningsavisene som kom til sist på 1700-talet. Dei baserte seg snarare på nyhendestoff og utgjevarane sine sterke synspunkt meir enn økonomiske motiv.

Ein kort periode med trykkjefridom tidleg i 1770-åra opna for fleire tilløp til ei norsk presse. Andre spirer til offentleg meiningsdanning stod etter kvart enkeltvise politiske småblad for. Vidare førte isolasjonen under napoleonskrigane tidleg på 1800-

talet til endring, av di auka trøng for informasjon då pressa fram særnorske, nyhendeorienterte aviser. På eit nasjonalt plan la ein føringar for norsk presse og identitet i 1814. Sjølv om Grunnlova garanterte trykkjefridom tok det ei tid før meir kritisk og opposisjonell journalistikk førekomm. Det nye lovverket resulterte berre i eit avgrensa demokrati. Likevel fremja det meir open politisk diskusjon i fyrste halvdel av 1800-talet¹²⁷. I samband med dette framstod avisene som ein offentleg arena, og dei gav dessutan diskusjonen institusjonell forankring. Avisdrift var i ein tidleg fase gjerne tett knytt til trykkeriverksem. Den økonomiske veksten Noreg opplevde i 1830- og 40-åra fekk positive ringverknader i næringslivet, noko som la grunnen for fleire trykkeri og dermed fleire aviser¹²⁸. I desse tiåra og vidare frametter 1850-talet får ein sterk avisvekst, med skipinga av Dølen i 1858 som eit døme.

Grunnlova av 1814 opna for ein politisk opposisjon, eit trekk som også kom til uttrykk i form av avisetableringar. Ei moderne norsk opposisjonspresse framkom frå midten av det 19. hundreåret med meir permanente grupperingar på Stortinget, meiner Høyre¹²⁹. Ei tidleg utvikling kan vi hente frå meiningsaviser og politiske småblad tilbake i 1770-åra. Rekkja av maktkritiske ytringane som kom til syne utover 1820-talet gjekk raskt inn. Fyrst i dei to komande tiåra vert desse avistiltaka meir langvarige, og stadig fleire tek del i samfunnsdebatten. Dette framkallar ein allmenn opposisjon og etableringa av ei norsk offentleg sfære. Ideen om folkesuverenitet var ein viktig føresetnad for pressefridom og opposisjonsaviser. I lys av dette ser vi etter kvart ein meir folkeleg opposisjon vekse fram.

Avisa *Statsborgaren* var frå 1831 mellom organa som tok til å granske det offentlege rommet og reise maktkritikk. I samtidia var *Statsborgaren* ei markant opposisjonsavis og eit leiande organ for bonderørsla. På vegne av folket, særleg bøndene, var redaktøren Peder Soelvold nemleg sterkt kritisk til embetsstanden og arbeidde for å avsløre maktmisbruk¹³⁰. Ein liknande ståstad tok Vinje seinare. Med opposisjonspressa framkom ideal om å trekke flest mogleg med i den offentlege debatten, samt markere ei skeptisk holdning til maktpersonar. Slike idear synest å ha inspirert framveksten av målpressa. Som del av den politiske opposisjonen definerte ein seg alternativt til dansk styresett, og avisene var i denne samanhengen ein viktig formidlingskanal. Dette utgjorde også eit sentralt trekk ved avisene til Joleik, der skjellsord mot autoritetar formulert på folkeleg vis ikkje var noko sjeldsyn.

Norsk presse eksploderte sterkt på 1870-talet. Den nasjonale og politiske gjæringstida fram mot 1880-åra førte med seg ein splitta opinion. I pressesamanhang gav dette seg uttrykk i at opposisjonelle og regjeringsstru avisar kom i stadig større konflikt. Her ser ein eit anna utviklingstrekk frå 1800-talet som er grunn til å legge vekt på, nemleg spirene til ei partipresse. På 1860- og 70-talet kunne ein skilje mellom konservative og venstre-liberale avisar¹³¹. Opposisjonspressa var lenge lite samla politisk sett medan dei regjeringsstru avisene knytte seg til Høgre¹³².

Tiltak innanfor målrørsla støtta i lenger tid Venstre etter skipinga av politiske parti i 1884. Sterkare bindingar mellom parti og presse oppstod då ei rekke avisar organiserte seg i politiske presseforeiningar, som tidleg i 1890-åra vart skipa på begge sider. I den grad avisredaktørane lét seg styre av politiske aktørar til å setje fram visse meininger, seinka dette profesjonaliseringa av yrkesrolla deira, om partidisiplinen i venstrepressa varierte. Å støtte eit politisk parti var samstundes ikkje einstydande med å vere partiorgan. Eksempelvis la fleire partibundne avisar vekt på å markere

sjølvstende, mellom anna Dagbladet, avisa som ei tid var sett som Venstre sitt hovudorgan. Fenomenet partipresse gjorde seg særleg gjeldande i tiåra frå 1920 til 1970.

Framveksten og etableringa av nynorsk presse

Utviklinga på 1800-talet gjekk gradvis mot eit meir demokratisk samfunn og på same tid sterke nasjonalt fellesskap. Den nynorske motkulturen arbeidde aktivt for å knyte nasjonal identitet til landsmålet og bygdenorske verdiar. Gjennom eigne målblad kunne ein nå ut med desse ideane, og aktørane i målpressa skulle følgjeleg formidle idégrunnlaget. Etter Vinje tok stadig fleire bladstyrarar initiativ. Saman forma dei ein særeigen yrkesidentitet og avistradisjon som Joleik seinare søkte. Flaggskip som Dølen, Fedraheimen, Den 17de Mai og Gula verkar særleg å ha vore førebilete for Joleik. Han var jo sjølv aktiv i to av desse føretaka.

I pressesamanheng vart landsmålet fyrste gong nytta i hovudstadsavisa Morgenbladet i 1849, då Aasen fekk eit stykke på trykk og slik tok til å syne det nyskapa skriftmålet i praktisk bruk. Fyrst med Dølen i 1858 kom ei heil avis skriven på landsmål ut. Nynorske avistiltak i tida framover til hundreårsskiftet var helst kortvarige. Tomrommet etter Vinje fylte Garborg med Fedraheimen i 1877. Saman med Ivar Mortensson-Egnund og Rasmus Steinsvik bygde han avis opp til eit sentralt organ for målreisinga, men studien til Dalhaug (1995) syner at den også spela ei viktig rolle i allmenn samfunnsdebatt. Bladstyrarane gjekk i spissen for målkrav og engasjerte seg stadig sterke politisk sett, med sjølvstendige standpunkt og kritikk av samfunnsautoritetar. Gjennom radikale idear om anarkisme trekte etter kvart Fedraheimen europeiske straumdrag inn i norsk presse. Denne lina førte til så store økonomiske tap at avisa måtte leggjast ned i 1891.

Gjennombrotet for målreisinga kom på 1890-talet, ei utvikling som styrkte målpressa ettersom landsmålet breidde meir om seg. Tiltaka som framkom utover i 1880- og 90-åra vart gradvis meir levedyktige, fleire av dei i så stor grad at dei over lenger tid stod fram som hovudorgan for nynorsk¹³³. Særleg gjeld dette tidsskriftet Syn og Segn og avisa Den 17de Mai, som begge kom til i 1894. Garborg og Steinsvik gjekk med Den 17de Mai inn på ei meir pragmatisk line ideologisk og politisk sett, ei endring dei vann stor oppslutning om både i byar og bygdesamfunn¹³⁴. Øystein Sande nemner den mellom avisene som "meir enn andre tente til å synleggjere nynorsken i avisverda og den norske offentlegeheta"¹³⁵. Mellom desse såkalla flaggskipa omtalar han Den 17de Mai som det største. Fordi slike markante målblad tente som føredøme for mindre aviser, spela dei jo ei viktig rolle for bladstyrarane som verka der. For den nynorske pressa var mellomkrigstida ein hard periode, og då "bladdauden" i 1930-åra sette inn¹³⁶, tvinga økonomiske vanskar fram nedlegging i 1935.

Aktørane i målpressa synest å ha vore aktive pådrivarar i den norske nasjonsbygginga. Unionsoppløysinga og aukande bruk av landsmål i skuleverket la grunnen for vidare vekst for målsaka fram til 1940. I denne vekstperioden vart mange nynorske aviser etablerte. "Den nationale bylgja som gjekk yver landet vaart i 1905 daa unionen med Sverige rauk, sette kveik i målfolket landet rundt. No skulde det verta ein ny arbeidsdag og no laut ein reisa norskmaalsblad i alle landslutar"¹³⁷. Ei sterke bygdepresse tok form i det nynorske lokalavisene frå hundreårsskiftet førekomm

over mest heile landet. I eit lenger tidsperspektiv har ein vunne best fram nettopp på lokalplanet¹³⁸.

Joleik etablerte Spegjelen og Fjordaposten under noko ulike vilkår. Medan Trøndelag ikkje fekk eige målblad før i 1911 då han tok til å gje ut Spegjelen, stod den nynorske bygdepressa sterkt i Hordaland og Sogn og Fjordane¹³⁹. Bergen hadde tidleg eit aktivt målmiljø, særleg mellom vestmennene der Dølen truleg henta mange lesarar. Nynorske pressetradisjonar i byen ser ein starten på med Ferdamannen i åra 1865 til 1868. Eit meir berekraftig tiltak fekk ikkje Bergen før Gula Tidend tok til å kome ut i 1904. Gula Tidend sanka brei støtte i vestnorske bygder. "Det var ein institusjon, eit hovudkvarter, ei bygdeborg i byen eller kva ein skal kalle det"¹⁴⁰, var biletet ein medarbeidar teikna.

Idealisme for å synleggjere målet

Eit sterkt innslag av idealisme har prega yrkesidentiteten til nynorske bladstyrarar. Jamvel om Gula Tidend vann eit ganske stort offentleg rom i Joleik si samtid, strevde avisar tidvis med store økonomiske problem til liks med andre i målpressa. Slike vanskar verka også inn på drifta av Spegjelen og Fjordaposten, trass i at avisene var skipa i ein vekstperiode for målsaka. Utfordringane låg særleg i å få nok lysingar og innkome frå bladtinging. Håland er mellom mange som fortel om slit og svolt¹⁴¹. Kva dreiv dei vidare? Ein sentral motivasjonsfaktor låg i trua på landsmålet og ideologien dette skriftmålet grunna på. "Soleis er den nynorske bladsoga ogso ei soga om menner med mod og aagangshug, med ei tru som ikkje gav upp og ein offerhug som aldri traut"¹⁴². Slik skildra Anton Aure i 1923 medarbeidarane i målpressa som sjølvgløymande idealistar. Snarare enn økonomisk vinst var nynorskavisene motiverte av idealistisk innsats. Ein gjennomgong av Spegjelen og Fjordaposten sine inntektskjelder vitnar om dette. Sjølv likna Joleik drifta av Fjordaposten med ein båt: "Det var som ein båt som verken sigler elle sokk, men held seg over sjøen"¹⁴³.

I satsinga på å nå ut med idégrunnlaget var pressa eit av fleire viktige arbeidsfelt for målrørsla. Ved sidan av bokproduksjon og forlagsdrift la blad og avisar grunnen for ein eigen nynorsk litterær institusjon, har Stegane (1987) funne fram til. Nynorskpressa voks etter kvart fram som ei av norsk målreising sine viktigaste greiner. Før 1890-åra var det vanskeleg å nå fram fordi så få var vane med landsmålet. I det heile mangla det nye skriftmålet eit publikum, og bygdefolk hadde dessutan lite råd til å tinge blad¹⁴⁴. Trass i dette tente tidleg avisproduksjon på landsmål fleire funksjonar; avisene vart ei øvingsmark for skribentar, dei gav høve til å skape intern nynorsk debatt og eigne litterære normar, samt gjorde det mogleg for skriveføre målfolk å hevde seg i det offentlege rommet¹⁴⁵. I dette ligg vinninga. Momenta Haugland trekker fram liknar dei funksjonane Stegane omtalar; ein skulle utvikle landsmålet som skriftspråk, venje folk med det og spreie målreisingstanken¹⁴⁶. Eit noko anna synspunkt ligg i å fokusere på sjølve målforma, å synleggjere og hevde den har jo vore eit sentralt motiv for nynorskavisene. Framfor å vere om nynorsk har dei vore på nynorsk, og i større grad enn å drive direkte agitasjon har ein skrive om hendingar som verkar inn på målsaka¹⁴⁷.

Ser ein på kva nynorske avisar hadde å seie for målreisinga, synest det som bladstyrarane her verka sterkt til å forme ei særskilt nynorsk offentlegheit. "Gjennom

målpressa kunne ein så meir enn nokonstad gjere synleg ei alternativ tradisjonslaging som kunne hevde seg jamsides og andsynes den dansknorske offentlegheita med den rådande litterære institusjonen”¹⁴⁸, meiner Stegane. I ei rekke framstillingar av den norske målreisinga er derimot lærarane si rolle framheva. Påstanden min er at redaktørane og dei andre som verka i den nynorske pressa la ned minst like stor innsats. Samanlikna med når ein tok til å nytte det nye skriftmålet i skuleverket, tok aktørane i målpressa på eit tidlegare tidspunkt til å arbeide for landsmålet og norskdomsideologi. Dessutan evna truleg nynorske bladfolk i større grad enn lærarane å skape førestellingar om eit nasjonalt fellesskap på tvers av generasjonar. Gjennomslaget kom rett nok samstundes for pressa og skulen då målreisinga vann fram på lokalplanet i 1890-åra.

Gode ven.

Hva gjeng det med „Sognelen“? Det var ein som fortalte, at du vil flytte bladet til Orkdalen; det spaur ille, er eg radd. Det vert noke billigare prenting, men bladet vert mindre levført.

So det er ikke greidt. Men kjen du i for stor knipe, so holder slutt en slit deg ut. Han so skålde gaa, han slutte seg ut. Han so uvanlig som helst fan rom i „Lyftende“, og bra løn. Det gjeng no so godt med bladet, at me fra hausten av vil koste enda meir paa en fyrt.

Jelteig helsing
Rasmus Steinsvik

Økonomiske utfordringar prega kvardagen i store delar av norsk målpresse. ”Men kjem du i for stor knipe, so holder slutt en slit deg ut”, rådde Rasmus Steinsvik Joleik til i eit brev av 18. juli 1911. Den markante bladstyraren for Den 17de Mai bydde Joleik fleire gongar arbeid i avisar.

Dualistisk nynorsk presseideologi

Som nynorsk bladstyrar bygde Joleik identiteten sitt på eit dobbelt idégrunnlag. Parallelt med å fremje norsk folkemål og kulturarv arbeidde han nemleg utifrå visse yrkesideal. Desse ideala knyter seg til korleis pressa verka til framveksten av ei særnorsk offentleg sfære.

Saman med borgarskapen i Noreg voks idealet om ei open, resonnerande offentlegheit fram. Borgarskapen sine medvitsformer og tenkjemåtar var dei dominerande, noko som ei tid hindra storparten av folket å ta del i meiningsutveksling¹⁴⁹. Kravet om privat eigedom verka ekskluderande, samstundes tilsa dei liberale ideane borgarskapen hevda at ein måtte opne for ei større gruppe¹⁵⁰. Avisene skapa grunnlag for at fleire kunne hevde meininger, innanfor eit felles og meir motsetningsfylt offentleg rom. Grunnlova tilla pressa ei demokratisk nøkkelrolle, frå denne posisjonen prega avisene utviklinga. I tida etter 1814 gav ytrings- og trykkjefridomen gradvis ei meir inkluderande offentlegheit, og ei uavhengig presse tente her oppgåva med å sikre fri informasjon og diskusjon. Presseideologiske grunnpmiss kom slik til uttrykk.

Francis Sejersted (1978) hevdar ei norsk offentleg sfære særleg var gjeldande i 1830- og 40-åra. Utviklinga opna for opposisjonelle aviser, men Stegane syner til korleis ein også fremja ei målpresse. "Dei klassiske ideala for open diskusjon var nok også medverkande til at dei fyrste forsøka på å utvikle og bruke landsmålet vart gjorde. Særleg ein mann som Vinje ser ut til å ha arbeidt ut frå slike ideal"¹⁵¹. Dette tente to mål på ein gong: For det fyrste ytte ein til ei mangfaldig meiningsbryting, og følgde dermed opp ideologiske grunnreglar innanfor pressa. På den andre sida utgjorde avisene ein viktig formidlingskanal for å nå fram med målsaka. Presseideologi og norskdomsidologi fann saman, ei kopling som la grunnen for etableringa av nynorsk presse. Joleik tok såleis opp i seg idear både om å byggje ein sjølvstendig norsk nasjon og om ei uavhengig norsk presse.

Profesjonell identitetsbygging

Nynorske bladstyrarar målbar ein samansett yrkesideologi, noko som prega sjølvbiletet deira. Kvifor vektlegg eg idégrunnlaget for pressevirket så sterkt? Grunnen ligg i kor avgjerande det har vore for korleis redaktørar og journalistar formar yrkesidentiteten. Av di desse aktørane sine kunnskapar ikkje fyller tradisjonelle profesjonskrav, har den ideologiske basisen vore særleg viktig for å hevde ei sjølvstendig og samfunnsvnyttig yrkesrolle. Med utgangspunkt i problematikken Odd Raaum (1999) tek opp kring denne prosessen, kan ein sjå måtane arbeidet for ein profesjonell identitet ytra seg på.

Medan eg fokuserer på tida før 1940 koncentrerer Raaum seg helst om perioden frå 1970-åra og framover. Av di forståinga han legg fram er allmenngyldig og historisk fundert, vil den også ha relevans for fokuset mitt. Til liks med han grip eg profesionaliseringa som ein prosess, der målet er å gjere eit etablert yrke meir sjølvstendig eller autonomt. Ei form for identitetsbygging oppstår. Dette inneber at yrkesutøvarane vert meir medvitne om kva rolle dei utspelar. Bruken av profesjonsomgrepet føreset eit ynske hos desse om å oppnå nokre, om ikkje alle, trekka som kjenneteiknar ein tradisjonell profesjon¹⁵², som til dømes legane står for.

Ser ein på kjenneteikna syner det seg at journalistane og redaktørane dels fell utanfor krava.

"En profesjon i tradisjonell forstand er en gruppe fagfolk som har enerett på en type stillinger som allment anses å ha stor samfunnsmessig betydning. Det dreier seg om arbeid som krever en langvarig, vitenskaplig basert utdanning med en offentlig autorisasjon som mål. (...) Medlemmer av en profesjon får i kraft av sine viktige stillinger, sin eksklusive yrkeskunnskap og sin yrkesetiske standard stor faglig og høy sosial status"¹⁵³.

På bakgrunn av dette meiner Raaum at ein ikkje kan definere journaliststanden som ein tradisjonell profesjon. Denne yrkesgruppa har nemleg ikkje noko kunnskapsmonopol eller offentleg autorisasjon å syne til. Vidare har inga langvarig, vitskapleg basert utdanning vore kravd for å kunne praktisere journalistikk. I staden har ein henta legitimitet i idégrunnlaget for yrket. "Det er forfatterens påstand at journalister og redaktører kompenserer denne mangelen på eksklusivitet ved å satse desto sterkere på yrkesideologien"¹⁵⁴, ytrar Raaum og peikar på at dei gjer krav på eit samfunnssoppdrag for å vege opp for mangelen. På same tid som desse utøvarane strekte seg etter kjenneteikn ved klassiske profesjonar, evna dei å etablere ei førestelling knytt til å ha "et spesielt oppdrag i samfunnets tjeneste"¹⁵⁵. Opphavet til ei slik mytisk oppgåve finn Raaum i presseideologien dei fyrste opposisjonsavisene ytra. Etter 1814 bygde dei jo opp ein ide om at ei uavhengig presse, på vegne av folkemeininga, skulle kontrollere måten mynda utøvde makt på.

Visse særtrekk ved journalistisk arbeid har vore nytta som argument mot ei autorisasjonsordning. Ei av dei prinsipielle motførestellingane som har kome fram omhandlar pressefridom. Ein journaliststand med variert bakgrunn, framfor ei einsretta utdanning, er nemleg hevda å betre kunne tryggje ytringsfridomen og la ulike syn kome til orde¹⁵⁶. Opplæringa Bladmannaskulen gav var basert på ei brei fagleg plattform. Norsk Bladmannalag freista tidleg å styrke den sosiale statusen og journalistiske yrkeskunnskapar, då denne nynorske presseorganisasjonen i 1919 tok initiativ til å opprette skulen. Kva innebar laget sitt engasjement? Gjennom å samle og utdanne nynorske bladfolk arbeidde ein aktivt for å gjere journalistikk til ei meir profesjonell yrkesgrein. Laget la vinn på ta felles tak for målreisinga og samstundes heve kompetansen til journalistane, men utan å trekke inn partipolitiske sympatiar.

Arbeidet Bladmannalaget la ned står fram som viktige trekk ved Joleik sin praksis. Gjennom lagsaktivitet var han med å forme rolla som bladstyrar, og slik engasjerte han seg sterkt i å gje redaktørrolla eit meir profesjonelt uttrykk. I eigne avisar fekk han dessutan høve til å utforme den på ein personleg måte.

Organisatorisk grunnarbeid

Skulle redaktørane og journalistane markere profesjonalitet stod utviklinga av eigne fagorganisasjonar og utdanningstilbod sentralt. Innanfor det nørske pressemiljøet trekte dette ut. Fyrst med Norsk Presseforbund (NP) i 1910 samla pressefolk seg i ein landsorganisasjon. Kva faktorar seinka lenge denne delen av identitetsbygginga?

Frå slutten av 1800-talet var pressearbeid i ferd med å vekse fram som eigen karriereveg¹⁵⁷. Stadig fleire verka i yrket på heiltid. Med tiltakande sosiale konfliktar styrte i aukande grad akademikarar det offentlege ordskiftet¹⁵⁸. Dei litterære

forfattarane trekte seg no vekk frå ein meir dagsaktuell og nyhendeorientert journalistikk. På same tid som journalistikk vokser fram som eige yrke i Noreg, forsterka ekspansjonen i avisbransjen i 1870-åra behovet for ein felles fagorganisasjon. Skipinga av Den norske Journalistforening i 1883 står for det tidlegast institusjonaliserte ønsket om eit slikt samhald. Grunna politiske og personlege konfliktar vart foreininga oppløyst i 1892. Partipolitiske presseforeiningar og lokale journalistklubbar avløyste den raskt.

Partipolitiske bindingar hindra lenge arbeidet med å organisere og utdanne pressefolk. "Avisene knytter tette bånd til partiene, og partipolitiske presseforeiningar vanskeliggjør tverrpolitisk yrkesorganisering"¹⁵⁹. Slik vurderer Rune Ottosen resultatet av at politiseringa og profesjonaliseringa av norsk presse føregjekk samstundes. Parallelt med den faglege organiseringa av redaktørar og journalistar, tok nemleg etableringa av politiske parti og striden kring parlamentarismen til på 1880-talet. Dei to prosessane verka inn på kvarandre, noko som medførte ei sterkare politisert fagorganisering av pressa her enn i ei rekke andre land¹⁶⁰. Særleg fordi dette var ei tid då mange nye aviser vart etablerte, skulle partipolitisk kamp sette preg på den norske pressestrukturen¹⁶¹. Kor skulle ein søkje identitet? Valet stod mellom behovet for fagleg samarbeid og trøngen til å høyre til eit politisk fellesskap¹⁶². Dei politiske presseforeiningane kunne ivareta begge deler. Konservativ Presses Forening starta opp i 1892, og Venstre fekk si i 1894. Etter kvart som nye parti kom til knytte også dei til seg aviser på denne måten. Sjølv stilte Joleik seg negativ til slike bindingar. Framover kom særleg spenninga mellom borgarlege aviser og arbeidarpressea til å skape ei polarisert presse.

Framveksten av partipressa svekte frigjeringsprosessen med mål om ei autonom og uavhengig presse. Ein annan konfliktdimensjon som seinka sterkare fagleg fellesskap låg innanfor sjølv pressemiljøet. I takt med aukande sjølvmedvit framkom avstand mellom dei ulike gruppene som arbeidde i avisbedrifta. Redaktørane, journalistane og forretningsførarane tok til å skilje mellom kva rolle dei spela i høve til einannan. I tillegg verka skiljelinjer mellom ulike landsdelar splittande. Medan fleire utan tilknyting til journalistikk var medlem av Den norske Journalistforening, samla NP seinare redaktørar og journalistar som var meir medvitne om kva profesjon dei tilhøyrte. Etableringa av NP i 1910 markerte "det viktigste profesjonelle gjennombrudd på organisasjonsfronten", meiner Eide¹⁶³. Same år vart Norsk Bladeierforening danna. Bakgrunnen for at pressefolket no søkte saman kan vi hente frå ei symbolrik konflikt i avis Verdens Gang.

Brytinga mellom ideal og økonomi har vore eit gjennomgåande trekk i norsk pressehistorie. Denne interessekonflikten er gjerne nemnt som valet mellom hovudet og portemonéen, ein situasjon der redaktørane i varierande grad har motsett seg aviseigarane sine krav om lønsemd¹⁶⁴. I Verdens Gang gav dette seg uttrykk i strid mellom redaktøren Ola Thommessen og overrettssakførar Olaf Madsen, styreformann og hovudaksjonær i avis. Politiske overtonar låg også bak då Thommessen til slutt gjekk frå stillinga si. Redaktøren hevda ei profesjonell haldning ved å ta avstand både frå økonomiske og partipolitiske bindingar. Fram til 1910 hadde freistnader på å danne landsdekkjande fellesforeiningar vore mislukka. Fyrst med NP vart pressefolk igjen sveisa saman på tvers av partiskilja.

Kva organisatorisk råmeverk bygde redaktørane og journalistane opp? Etter kvart som dei utvikla særskilde yrkesroller, ytra dei ulike aktørane stadig oftare ynske om å organisere seg kvar for seg. Norsk Journalistforbund, skipa i 1918, fekk trass i dette liten tilslutning. I 1931 står konstitueringa av Norsk Journalistforening, som eiga undergruppe av NP, for eit nytt og meir vellukka initiativ i same lei. Fleire lokale klubbar og grupper la no til sides partipolitiske sympatiar og sluttar seg til. På den andre kanten oppstod Oslo Redaktørforening i 1930, som den fyrste faglege samanslutninga av norske avisredaktørar. I 1933 organiserte gruppa av bladstyrarar utanfor Oslo seg. Norsk Redaktørforening, ein landsomfattande og partipolitisk ubunden fagorganisasjon, framkom fyrst i 1950.

På lokalt nivå oppretta NP frå 1913 av eigne avdelingar i byar og distrikt med minst fem medlemer. I 1921 vedtok ein derimot at forbundet skulle vere ei samanslutning av lokalorganisasjonar. Dette trekket gav NP breiare støtte og la fundamentet for vidare arbeid. "Lokalforeningene i NP var først og fremst sentrum for sosiale aktiviteter, men i de større byene som Bergen var også prinsipielle spørsmål oppe til debatt"¹⁶⁵, fortel Ottosen om kva rolle desse spelte. Bergen Presseforeining samla journalistar med ulik politisk bakgrunn, "ikke bare om faglig samhold, men også om kollegialt vennskap og samarbeid"¹⁶⁶. Denne gruppa, oppretta i 1908 og avdeling av NP etter 1917, var likevel lenge ei eksklusiv foreining der ein stilte strenge krav til medlemskap¹⁶⁷. Som medlem fann Joleik truleg ei sterkare lokal forankring der enn i Norsk Bladmannahall. Styreverv vann han nok i liten grad, til det hadde han for mykje arbeid med eige blad og var ein for kontroversiell person. Snarare spelte han ei sosial rolle. Taler og songar prega av ei særmerkt, underfundig form for humor skapa mykje moro.

Utdanningsstrev

Ei praktisk journalistopplæring har også vore viktig i arbeidet for å skape ein eigen sosial identitet. "I enhver profesjonaliseringsprosess står etablering av egne utdanningsinstitusjoner sentralt"¹⁶⁸, vektlegg Eide. Allereie i 1890 fremja redaktøren og akademikaren Nicolai Julius Sørensen initiativ om å opprette ein redaktørskule¹⁶⁹. Trass i brei støtte til seinare framlegg om utdanning for journalistar, stod ulike kurstilbod næraast for det einaste alternativet i tida før 1940¹⁷⁰. Intern kursverksemnd førekjem innanfor dei partipolitiske presseforeiningane frå 1916 av. Frå 1917 stod NP for eit anna tilbod med eigne pressekurs. To år seinare kom Bladmannaskulen.

Gjennom Bladmannaskulen ville ein drive både praktisk og teoretisk opplæring av dei som verka i målpessa. Ved sidan av bladstyrarrolla kom den akademiske bakgrunnen og lærar erfaringa til nytte, då Joleik underviste i framandspråk skuleåret 1919/20. Utan statstilskot og økonomisk driftsgrunnlag måtte skulen nedleggjast i 1921. I staden gjekk ein over til brevkurs og starta dessutan eigne bokmålsliner. Samla verka opplæringa til å styrkje rekrutteringa til nynorsk presse. Bladmannaskulen vel eg å karakterisere som den fyrste norske journalistutdanninga, sjølv om mellom andre Rune Ottosen tillegg Journalistakademiet denne nemninga¹⁷¹. Langdryge diskusjonar leia fram til opninga av dette akademiet i 1951, ei opplæring presseorganisasjonane sjølve dreiv. Ei statsfinansiert utdanning kom fyrst i stand med Norsk Journalistskole i 1965.

Kvifor kom ikkje ei langvarig, vitskapleg basert utdanning for norske journalistar tidlegare? Historisk sett har pressemiljøet hatt eit ganske tvetydig syn på utdanning. Som ledd i å profesjonalisere yrket har dette kjenneteiknet vore eit mål å strekkje seg etter. På den andre sida råder haldninga om at ei rekkje ulike vagar kan føre til journalistikken, ikkje berre ei formell utdanning. Eit anna moment ligg i at ein alternativt hadde ulike kurstilbod, desse dekte noko av behovet for opplæring. Politiske parti var mellom dei som stod for eit slikt tilbod. I ein artikkel om framveksten av ei norsk journalistutdanning problematiserer Ottosen (1997) denne partipolitiske innblandinga: "Gitt vårt pressemønster har partitilhørighet i et historisk perspektiv vært viktigere for avisene enn et faglig ståsted basert på akademisk kompetanse"¹⁷². Spenninga mellom ei politisk influert presse, som ville styre utdanninga sjølv, og eit meir uavhengig akademisk miljø seinka utviklinga. Rett nok førte ei open rekruttering mange akademikarar inn i yrket i siste halvdel av 1800-talet, ein av dei var Joleik.

Mot ei sjølvstendig redaktørrolle

No har eg ein pressehistorisk bakgrunn for å gripe Albert Joleik si redaktørrolle. I tråd med sosiologisk fantasi vert rolla forma i samspel med samfunnshistoriske vilkår. Interessa for redaktøren sitt yrkesmedvit går her saman med fokus på den kulturelle og politiske utviklinga i Noreg. Vekta ligg på aktiviteten den nynorske motkulturen synte. Pressemiljøet her var oppteke av å bygge ein eigen yrkesidentitet, og gjennom praktisk virke i nynorsk presse og organisasjonsliv tok Joleik del. Identiteten dette typeeksemplet sjølv utforma var eigenarta og samansett. Martin Eide (2000) presenterer eit stort mangfold av sosiologiske portrett, basert på den yrkesrolla norske avisredaktørar har gjeve form til. Frå desse rolletypane eller idealtypane finn eg også trekk som kan karakterisere Joleik. Truleg var mange av dei viktige førebilete. Kva stod desse redaktørane for? På leit etter svar ser eg samstundes etter korleis ei særskilt redaktørrolle vokser fram i Noreg.

Desse aktørane sin aktivitet forstår Eide i samanheng med omgjevnadane, og inspirert av ei slik tilnærming byggjer eg vidare på den historiske framstilling han gjev av redaktørrolla. På same tid som etableringa av redaktørgjerninga knyter seg til samfunnshistoriske trekk, meiner han ei rekkje personlegdomar har teke del i utviklinga av den. "Redaktørrollen er jo også et produkt skapt av alle de som har latt seg forme av den og som har bidratt til å forme den"¹⁷³. Joleik står mellom dei ideologiske pådrivarane innanfor målpressa før 2. verdskrig. På same tid romma Spiegelen og Fjordaposten sjølvstendige, anti-autoritære meininger, ytra av ein særmerkt og politisk opposisjonell redaktør. Det historiske typegalleriet Eide skildrar grip ikkje i særleg grad om nynorske bladstyrarar. Difor er det med utgangspunkt i praksisen til Joleik interessant å studere nærmere korleis dei markerte seg. Nærast ligg bygdeborgredaktøren i den motkulturelle pressa. Denne idealtypen skildrar Eide som ein sterk idealist, og som i Joleik sitt tilfelle, med nære band til ei rad markante samfunnsaktørar som også stridde for norskdom. Ein rollefigur ein til dømes finn i Den 17de Mai og Gula Tidend¹⁷⁴.

Som resultat av profesjonaliseringssprosessen, der redaktørrolla frå slutten av 1800-talet og framover utvikla seg til ein eigen sosial posisjon, kom ei stadig meir

sjølvstendig yrkesrolle til syne. Den yrkesmessige legitimiteten har opphav i ei demokratisk nøkkelrolle som garantistar og mellommenn for offentleg meiningsutveksling¹⁷⁵. Desse historiske ideala kom i liten grad til uttrykk i form av ei norsk presse før det 19. hundreåret. Likevel finn ein forstadier til denne utviklinga førut med boktrykkeri og adressekontor. Boktrykkjarane markerte seg som dei fyrste redaktørane, ifølgje Eide¹⁷⁶. Framveksten av den moderne norske opposisjonspressa kring midten av 1800-talet opna for friare meiningsytring. Gjennom praksis hadde Mattias Conrad Peterson, redaktør i Trondhjems Adresseavis frå 1795, vore med og grunnlagt denne pressa¹⁷⁷. Ottosen vel å karakterisere Peterson som "Norges første journalist/redaktør"¹⁷⁸. Til liks med denne redaktøren å provosere borgarane vart gjeve meir rom for med Grunnlova av 1814. Trykkjefridomen og anonymitetsretten la no ein viktig basis for ansvaret og formidlarrolla til redaktøren. Parallelt hevda dei politisk opposisjonelle avisene seg sterkare i det offentlege rommet, og med dette ser ein ei presse som tek opp i seg ideal knytt til å vere uavhengig.

Innanfor ein breiare offentleg diskusjon markerte mange framståande og meir medvitne redaktørar seg. Dei formulerte grunnpromiss for norsk presse og ikkje minst for si eiga rolleutøving. Samfunnsoppdraget ein hevda la det ideologiske grunnlaget for ei yrkesmessig spesialisering. Stadig fleire medarbeidarar i pressa la vekt på å stille seg uavhengige. Eit anna teikn på tiltakande profesjonalitet stod Sylvester Sivertson i Lillehammer Tilskuer for, då han som fyrste norske redaktør i 1841 vart tilsett på heiltid. Mot slutten av det 19. hundreåret vert dette stadig vanlegare. Yrket får også gradvis høgare sosial status og trekkjer til seg akademikarar. Med aukande grad av profesjonelt medvit står fleire markante redaktørfigurar fram. Desse aktørane hevda eit sjølvstende som seinare la grunnen for måten bladstyraren Joleik forma praksisen sin på. Ei meir profesjonell redaktørrolle kjem til syne i siste halvdel av hundreåret, noko som mellom anna gav seg uttrykk i at diktarredaktøren trekte seg ut av journalistikken i 1890-åra¹⁷⁹. Sist på 1800-talet vert fundamentet for identiteten som bladstyrar tydelegare. Ein går inn i ei brytingstid der partipolitikk og freistnadar på felles organisering pregar utviklinga.

Møtet med partipolitiske samfunnsaktørar ber i seg relasjonelle aspekt. Kva tilknyting bladstyraren har til andre samfunnsaktørar pregar nemleg rolleutøvinga. "Når en redaktørrolle utmyntes, skjer dette i relasjon til andre roller, enten det er rollen som litterat, som politiker, som intellektuell eller som bedriftsleder eller aviseier"¹⁸⁰. Eide ser striden bak etableringa av NP som eit "symbolsk og prinsipielt høgdepunkt"¹⁸¹. Relasjonen og oppgåvefordelinga mellom redaktør og eigar vart no meir fastlagt. I det same fann redaktørrolla sterkare grunnfeste. Modellen med to leiarar ser eg seinare tendensar til i Fjordaposten, med at Joleik tek seg av redaktøransvaret og kona er forretningsførar.

Ved sida av redaktørtypane som verka i den motkulturelle og opposisjonelle pressa, finn ein fleire fellestrekk mellom Joleik og provinsredaktøren. For denne rolltypen var dei lokale relasjonane særleg viktige. Bygdepressa utgjorde jo ein sentral arena for målrørsla. I norsk presse fekk lokalavisene tidleg ei sterk stilling, og bladstyrarane her var såleis like mykje med og fortolka yrkesrolla som dei meir ruvande personlegdomane i hovudstaden¹⁸². Dei ivaretok ei viktig oppgåve med å hevde yrkesideologien på eit meir lokalt plan, til dømes ved å "bygge sin posisjon på et stundesløst virke i lokalmiljøets organisasjoner og foreninger"¹⁸³. Joleik tok del i ei

rekke lagsaktivitetar og bygde på denne måten opp eit stort kontaktnett. På den andre sida bar Spiegelen og Fjordaposten preg av eit sterkt internasjonalt fokus. Steinsvik og Garborg vert av Eide omtala som anarkistredaktørar, to kulturelt opne norskdomsmenn som truleg inspirerte Joleik.

Felt-omgrepet som tankereiskap

Korleis kan ein forstå Albert Joleik sin pressepraksis ved å trekke inn felt-teori i analysen? Redaktørane utøvde yrkesrolla i aukande grad på sjølvstendig grunnlag, og gjennom dette var dei med og la grunnen for eit eige journalistisk felt. I lys av ei slik tilnærming grip eg Joleik som kapitalforvaltar innanforfeltet, men også i relasjon til aktørar utanfor det. Dette punktet innleiar til komande analysenivå der ein ser korleis han faktisk handla.

"Redaktørrollens historie må ses som et sentralt innslag i framveksten av et journalistisk felt, i institusjonaliseringen av norsk presse og norsk journalistikk"¹⁸⁴. Slik formulerer Eide perspektivet han nyttar for å forstå framveksten av denne rolla. Med meir uavhengige redaktørar skil altså eit særskilt sosialt felt knytt til journalistikk seg ut. Teoretikaren Pierre Bourdieu (1998) var den som først formulerte ideen, etter å ha kartlagt ei rekke andre samfunnssfelt i Frankrike. Seinare har fleire prøvd å overføre felt-teorien til ein norsk kontekst, mellom andre Jan Fredrik Hovden¹⁸⁵. I sterkare grad enn Eide har Hovden basert seg på empiriske studiar. Han har slik sannsynleggjort at journalistisk praksis gradvis har vorte underlagt eit autonomt journalistisk felt.

I staden for å gjere utdypande empiriske analysar skal eg trekke ut nokre hovudelement frå felt-teorien. Når eg problematiserer Joleik sin praksis vil felt-omgrepet i seg sjølv fungere som eit grep, i mangel på ein sterkare pressehistorisk fagtradisjon. Føremålet med omgrepet kan ein hevde ligge i å gje ei råme for relasjonell analyse¹⁸⁶. Den profesjonssosiologiske dimensjonen framkjem her. Forutan å sjå korleis aktørane eller agentar innanfor det journalistiske feltet samverkar, fangar eg også opp måten rødaktørrolla oppstår i relasjon til aktørar innanfor andre samfunnssfelt. Eit felt finn nemleg form som resultat av strid både innanfor og mellom ulike felt. Redaktören stridde for å definere feltet ikkje berre i tidvis konflikt med journalistar, men også i strid med samfunnsaktørar frå andre sosiale felt.

Å utforme eigne former for kapital var særleg viktig for framveksten av det journalistiske feltet. "Akkumuleringen av en symbolsk kapital er et kjernekjennetegn i etableringen av et journalistisk felt, og helt avgjørende i bestrebelsen på å markere en relativ uavhengighet for dette feltet i forhold til andre sosiale felt - som for eksempel økonomi og politikk"¹⁸⁷, uttalar Eide. Ved å stille økonomiske krav kunne forretningsføraren gripe inn i det redaksjonelle sjølvstendet. På ei anna side utfordra partipolitiske bindingar profesjonalitet til yrkesutøvarane. Sjølv markerte Joleik i varierande grad sjølvstende i høve til økonomiske og politiske samfunnsaktørar, vil analysane av Spiegelen og Fjordaposten syne. Like fullt tok han del i arbeidet med å byggje opp symbolsk eller kulturell kapital.

Saman med journalistar bygde redaktørane kapital på eit samansett grunnlag. Forutan å hevde det særskilde samfunnssoppdraget, skapa dei organisatoriske strukturar og etter kvart eigne utdanningstilbod. Maktabasen for yrkesrolla fann Joleik og andre redaksjonelle medarbeidrarar her. Særleg aktiviteten i Norsk Bladmannahall sikra

nynorske bladstyrarar den aktuelle forma for kapital. Nettopp lagsarbeidet denne presseorganisasjonen stod for er tema for neste kapittel.

5. Norsk Bladmannalag og Bladmannaskulen

På eit meir praktisk analysenivå er Joleik sin aktivitet i Norsk Bladmannalag utgangspunkt. Denne nynorske presseorganisasjonen er del i målrørsla sitt apparat av institusjonar, og på ein gong del av norsk pressestruktur. Bak skipinga av laget i 1913 stod identitetsbyggjarar som verka på to parallelle plan. Ved sidan av å vere opptekne av språkbruk og før-moderne bondekultur tileigna dei seg symbolsk kapital, som ledd i å styrkje yrkesrolla si. Identiteten ein forma tok opp i seg idégrunnlaget for den nasjonale og den profesjonelle dimensjonen på ein gong. Etableringa av eigen fagorganisasjon og utdanningsveg er dei fremste uttrykka for dette, men initiativa framkom innanfor eit pressemiljø der profesjonskampen var tona ned. Redaktør og journalist stod snarare saman med eigar og forretningsførar om eit felles tak for målsaka, eit førestelt fellesskap sjølv ikkje politiske parti svekte.

Korleis kom lagsaktiviteten til å styrkje norsk målreising og profesionaliseringa av presseyrket? I kva grad arbeidde ein eigentleg mot desse to prosessane som mål? ”Bladmannalaget hev fraa det vart skipa, halde seg i fremste lina i norskdomsreisingi”¹⁸⁸. Med denne ytringa karakteriserer Hans Aarnes laget si viktige rolle i målarbeidet. I engasjementet for å etablere laget og Bladmannaskulen var han den sentrale drivkrafta, og sjølv aktiv i nynorsk presse frå 1908 av. Albert Joleik var også med og bygde opp dei to initiativa. Gjennom å ta del fann denne bladstyraren eit fagleg og på same tid kulturelt fellesskap, medan han som medlem av Bergen Presseforening samstundes vektla ein meir lokal identitet.

”...dynamitt i borehola på riksmaalsobstruksjonen”

I den fyrste paragrafen i lagslova kjem bakrunnen for skipinga av Norsk Bladmannalag til uttrykk: ”Norsk bladmannalag er ein samskipnad til fremd av maalreisingi, ser reisingi av norske blad, og til fremd av deira standsbatar som arbeider i bladi”¹⁸⁹. Å gagne den aktuelle yrkesgruppa utgjorde altså saman med målarbeid viktige grunntankar. Då Noregs Ungdomslag heldt årsstemme i Skien sommaren 1913, var det venta at mange målfolk og aktive i nynorskpressa ville vere til stades. Sterke band oppstod jo tidleg mellom målrørsla og den frilynde ungdomsrørsla. Begge såg norsk folkemål og bygdekultur som kjernelement i idégrunnlaget sitt, dei hadde dessutan lenge i eit organisatorisk samarbeid. Albert Joleik var saman med Hans Aarnes, Johs. Lavik og Olav Gullvåg mellom dei som møtte fram, alle målentusiastar som skulle grunnleggje ein ny samskipnad. Ein nynorsk presseorganisasjon hadde vore i emning sidan tidleg på året, og i samband med stemmet vart Norsk Bladmannalag endeleg skipa 6. juli. Aarnes vart valt til formann, ei oppgåve han hadde i ei årrekke, og Joleik til varaformann det fyrste året.

Førut hadde Aarnes teke initiativ med eit rundskriv til moglege medlemer, og som dei fleste andre stilte Joleik seg positiv. ”Berre de kunde leggja ”dynamitt i borehola” paa riksmaalsobstruksjonen, so hadde de æra av stræve med lagsskipnaden”¹⁹⁰, melde Joleik engasjert tilbake. Ei melding med bod om at samskiping kunne vere ein styrke i arbeidet for større parlamentarisk gjennomslag for målsaka. På dette tidspunktet var nynorske aviser etablerte som ein del av norsk pressestruktur, og aktørane her kjende nok eit aukande behov for å søkje saman.

"Etter kvart som dei norske bladi vaks og røta seg ikring landet, og det tok til å verta ikkje so fāa som arbeidde med aa reisa det norske maalet gjennom pressa, melde den tanken seg nokso naturleg at ein samskipnad for norske blad og bladmenn var baade ynskjeleg og turvande (...)"¹⁹¹.

Både innanfor norsk presse og den motkulturelle målrørsla hadde aktørane nyleg samordna seg organisatorisk sett. Med røter i begge leiarar framstår Bladmannalaget som eit samansett uttrykk for ei slik utvikling. På den andre sida samla laget berre ei særgruppe, nemleg dei som arbeidde i "heilnorske blad", såleis innebar lagsskipinga ei delorganisering.

Norsk Bladmannalag organiserte medlemer på tvers av dei ulike yrkesrollene knytt til avisdrifta. Lista over medlemer frå 1923 syner likevel at det helst var bladstyrarar som tok del¹⁹². Berre eit par forretningsførarar står oppførte på lista. Fram til dette året hadde eigarar og driftsstyrarar kunne velje si eiga driftsnemnd, som skulle arbeide fram felles liner for bladdirfta, men den fungerte ikkje som venta og vart difor lagt ned. Med nemnda ser ein freistnadar på å skilje mellom den økonomiske og redaksjonelle delen av verksemda. Under kategorien "bladmenn" er Olava Joleik i Spiegjelen nemnt mellom dei "aarleg betalande", sjølv om ho er "utgått". Ho hadde tidvis ansvaret for avis og kvalifiserte til medlemskap. Som i andre presseforeiningar tidleg på 1900-talet var det også i Bladmannalaget svært få kvinner. Ottosen fortel at då den første kvinnen i 1908 tok del i Kristiania Journalistklub, den dominante presseforeininga då, vart ho møtt med fordommar og prøvd usynleggjort¹⁹³. Journalistyrket var prega av sterkt mannsdominans fram til mellomkrigstida¹⁹⁴.

Norsk Bladmannalag er karakterisert som "eit aktivt og pågående mållag" i verket om Noregs Mållag¹⁹⁵. Innanfor nynorsk så vel som norsk presse i det heile har laget si rolle vore omtala som viktig. Ifølgje Håland syntetlaget høg aktivitet fram til 2. verdskrig¹⁹⁶, men kva mål og satsingsområde arbeidde laget for i starten?

Betre vilkår for målpressa

Joleik var truleg mest aktiv i grunnleggingsfasen fram til kring 1920, då vilkåra for lagsarbeidet vart fastlagde. Ei kort utgreiing av Aarnes frå 1917 er det tidlegaste skriftlege materialet eg finn knytt til laget sin aktivitet. Av utgreiinga ser ein at medlemene i Bladmannalaget tidleg framstod som politisk offensive. Denne haldninga kjenner ein att frå den opposisjonelle tradisjonen laget plasserer seg innanfor. Dei samla seg i fyrste rekke for å fremje målsaka, og i større grad enn å byggje opp ein profesjonell yrkesidentitet var nok dette eit hovudfokus i starten. Laget tok til å kome med framlegg til målprogram framfor stortingsvalet i 1915. Ein del av føremålet var nemleg å hevde målkrav overfor styresmaktene og andre institusjonar. Når det gjeld innhaldet i framlegga gjekk laget i spissen for å setje fram "djerve" målprogram. I 1918 tok Bladmannalaget til orde for å lovfeste nynorsk som einaste riksmaål i landet. Om ein då ikkje vann fram på eit nasjonalt plan fekk dette standpunktet gradvis støtte i målmiljøet, og i 1921 fekk det rom i programmet Noregs Mållag vedtok.

Som fagorganisasjon var Bladmannalaget samstundes motivert av idear om å skape gode råmevilkår for dei som verka i nynorskpressa. Særleg i tida før 1920 gjorde laget ei rekke opptak her. Eit område der ein arbeidde for endringar var tilgangen på

lysingar eller annonser. På årsmøtet i 1914 vart det gjort vedtak om å krevje at målavisen fekk offentlege lysingar. I vidare arbeid bad ein lysingsbyrå om å nytte nynorsk slik at avisene slapp omsettingsarbeid, samt mållaga om å skaffe større tilgang på lysingar. I 1917 framkom tanken om å skipe ei eiga stipendkasse for lagsmedlemene. Ideen bak var å gjere det lettare for dei å søkje lærdom i utlandet. To år etter vart det første stipendet delt ut, etter ei innsamling mange mållag og ungdomslag gav økonomisk støtte til. Å lette arbeidet for medarbeidarane ved å skipe eit felles telegramkontor som sende nyhendumeldingar på nynorsk, var ei anna sak laget vekta frå først av. "Den største saka bladmannalaget hev aa løysa er skiping av eit norskt pressekontor"¹⁹⁷, slo Aarnes fast i 1917. I samarbeid med Noregs Mållag og Noregs Ungdomslag vart eit slikt kontor realisert i 1919. Same året kom Bladmannaskulen i gang.

Eige pressekort for lagsmedlemene kom til i 1919. Lagskortet skulle gje dei visse fordelar, til dømes fritt tilgjenge til arrangement Det norske teatret, mållag og ungdomslag skipa til. Med dette byggjer laget i noko grad opp ei form for eksklusivitet kring identiteten sin. Denne markeringa har samanheng med behov for å markere yrkesmessig sjølvstende og å tilegne seg symbolsk kapital. Mellom sakene ein ikkje nådde fram med var eige lysingskontor og gratis jarnbanebillettar for bladfolk.

"...det Styrkjebelte som heiter Samhald"

Initiativ som ei stipendkasse, Bladmannaskulen og Norsk Pressekontor lét seg realisere fordi mållag og ungdomslag ytte økonomiske støtte. "Bladmannalaget hev havt idearane; maallagi og ungdomslagi hev kome med pengarne som turvtest til å setje idearne i verk"¹⁹⁸, er det hevda om lagsarbeidet det første tiåret. Nettopp dei tette banda til desse to støttespelarane syner eit sterkt samhald mellom dei som støtta målsaka. Slik kan ein sjå Bladmannalaget som del i eit større førestelt fellesskap. I samarbeid med andre aktørar har laget såleis kunne fremje målreisinga. Ved å leggje betre til rette for aviser skrivne på landsmål, hjelpte ein jo fram auka praktisk bruk av denne målforma og formidling av norskdomsideologi. Etter kvart fekk banda eit organisatorisk uttrykk. "I 1932 vart eit framlegg frå Bladmannalaget um betre samarbeid millom målfolket, målorganisasjonane og målpressa vedteke av årsmøtet i Noregs mållag"¹⁹⁹. Som resultat av dette vart Samyrkenemnda skipa.

Innanfor Norsk Bladmannalag finn vi på same tid ei sterkt samkjensle ulike rolleutøvarar imellom. Arne Garborg vektla verdien av å halde saman då spørsmålet om ei samskiping vart reist.

"Um eg ikkje er Bladmann lenger, so hev eg røynt og set so mykje at eg veit, kor vel me treng det Styrkjebelte som heiter Samhald. Og det vil turvast ikkje minst i dei Tidine som no kjem. Alt som kann styrkja Samarbeide utan Meinking for det frie Ordskeife vil vera godt. Og ei Lands-Samanskiping maa kunna vera hjelp her; Aarsmøte (og Sermøte) til Dryfting av Framgangsvilkaar og Framgangsleidir kann bli til stor Nutte"²⁰⁰.

Å arbeide på lag og finne fellesliner for avisarbeidet var viktig for denne vesle, men ideologisk samstemte, gruppa av nynorske bladfolk. Medlemskrava innebar at fastlønte bladskrivarar, andre medarbeidarar samt eigalar og forretningsstyrarar for heilnorske blad kunne ta del²⁰¹. Ved sida av var nok dei redaksjonelle medarbeidarane

og eigarsida organiserte kvar for seg i Norsk Presseforbund og Norsk Bladeierforening. Gjennom Bladmannahaget fann dei derimot nytte av å stå saman framfor å stridast. Identiteten deira var forma av at dei tydeleg henta felles motivasjon i målsaka, meir tvetydig synest laget å stille seg til utforminga av særskilde yrkesroller innanfor journalistikk. Det sterke fellesskapet hindra på den andre sida truleg partipolitiske bindingar i å seinke ei profesjonell identitetsbygging.

På eit tredje plan samarbeidde lagsmedlemer nært med aktørar frå andre sosiale felt. Felles innsats for målreisinga går i dette tilfellet framom profesjonskamp. Gula Tidend sine redaksjonslokale var eksempelvis som samlingsstad eller hovudkvarter å rekne for målmiljøet i Bergen. I desse lokala møttest ei rekke samfunnsaktørar som arbeidde for målreisinga innanfor kvar sine felt til diskusjon. "Om dagen var det professor Hannaas, skuledirektør Vevle, lærar Hans Mo, kontorsjef Edv. G. Johannessen, biskop Hognestad, presten Haugsøen og Olav Rusti som stakk innom"²⁰². På kveldstid dukka ofte overrettssakførar Johan Follestad, bokhandlar Kr. Madsen, kjøpmann O. Lien og lærar Hirth opp. Sjølv var Albert Joleik tilsett i Gula i åra 1914 til 1923, eit tidsrom då Norsk Bladmannahag la grunnen for arbeidet sitt. Aarnes verka i denne avisena mellom 1916 og 1920. Truleg vart einskilde idear for lagsaktiviteten forma i diskusjonane, mellom anna var det i denne bladstova Aarnes fyrt ytra framlegg om å lovfeste nynorsk som einaste riksmål²⁰³. Dessutan var kontaktane ein knytte til nytte då lærarkrefter skulle hentast til Bladmannahuskulen.

Yrkesmållag

Innanfor ulike samfunnsfelt tok yrkesaktive til å organisere seg på grunnlag av felles interesse for målsaka. Bladmannahaget var det andre i rekka av såkalla yrkesmållag, ei form for samskiping som starta med etableringa av Norsk Bokmannslag i 1910. Førut hadde sterkare yrkesmedvit ført forfattarar og aktive innanfor journalistikk frå kvarandre. Dei to laga var seinare med og starta ei utvikling mellom yrkesgrupper til å skipe eigne mållag. Joleik og dei fleste andre nynorske bladstyrarane og journalistane var nok medlemer både av lokale underavdelingar av Bladmannahaget og Norsk Presseforbund. I staden for å arbeide isolert i yrkesmållag kunne ein då samstundes vere aktiv i fellesorganiseringar. Norsk Bladmannahag ivaretok kanskje særleg interessa for målspørsmålet, medan lokale presseforeiningar gav større rom for fagleg diskusjon og meir sosiale aspekt. Framover vurderte stadig fleire å berre engasjere seg i ein felles yrkesorganisasjon, eller i tillegg danne eit eige alternativ for nynorsktilhengjarar.

Dilemmaet kom til uttrykk allereie i 1899 med eit framlegg om å skipe særålleg for lærarar. Dette vart avvist i Den 17de Mai som heller rådde til arbeid gjennom yrkesorganisasjonane. "Bak denne argumentasjonen anar vi otten for at lærarlaga skulle miste sin verdi som reiskapar for målarbeidet dersom landsmålselementet i lærarstanden sökte saman i særskilde organisasjonar"²⁰⁴, hevdar Haugland. I 1916 fekk lærarane likevel eige mållag, sjølv om ei endeleg skiping førekomm først i 1934²⁰⁵. Same år starta forretningsagentar og andre trygdelag yrkesmållag. Telegrafmållaget, Lensmannsmållaget, Norsk Prestemållag og eige kvinnemållag kom til i 20-åra, noko som syner at arbeidet med å etablere slike særlag for ymse yrkesorganisasjonar breidde om seg. På 30-talet oppstod liknande initiativ

mellom tilsette i offentlege departement, postvesen og jarnbane, samt mellom ordførarar, ingeniørar, apotekarar, legar og juristar²⁰⁶.

Bladmannaskulen

Grunna nynorskavisene si viktige oppgåve med å formidle skriftmål og målreisingsideologi, stod Bladmannalaget fram som eit sentralt yrkesmållag. Dei aktive såg tidleg verdien av å organisere seg saman. Laget var dessutan mellom få, om det einaste, av dei omtala laga som også oppretta ei eiga utdanning for yrkesgruppa det vende seg til. Kvifor og korleis skipa laget Bladmannaskulen, og kva funksjonar tente denne opplæringa?

Bladmannaskulen er mellom tiltaka Norsk Bladmannalag sette i gang i etableringsfasen før 1920. Sjølv om skulen vanskeleg når utdanningskravet som er stilt innanfor ein tradisjonell profesjon, er tiltaket eit sterkt uttrykk for laget sin innsats knytt til å byggje ein profesjonell yrkesidentitet. I skjeringspunktet mellom idégrunnlaget for pressa og nynorsk motkultur fann denne opplæringa form. Joleik var aktivt med og la vilkåra for skuledrifta som lagsmedlem og særleg som lærar. Odd Strand (1999) omtalar i framstillinga *Bergensk presse* Bladmann-skulen som den fyrste organiserte utdanninga for norske journalistar²⁰⁷. Han legg til at dette er oversett i fleire pressehistoriske verk, som i Norsk Journalistlag si jubileumsbok *Fra fjærpenn til internett* skriven av Rune Ottosen i 1996. Med støtte i Strand vel eg å karakterisere initiativet som eit pionertiltak i norsk presse. Kvifor var nettopp Bladmannalaget tidleg ute? Ei av dei fremste årsakene ligg i at Hans Aarnes var ein svært aktiv pådrivar. Han fekk raskt med seg styret for laget og andre initiativrike aktørar i målrørla, særleg gjorde støtte frå mållag og ungdomslag vidare arbeid mogleg. Laget hadde fordel av å vere del i ei rørsle der ulike institusjonar trekte saman, og gjerne på tvers av samfunnsmiljø, for norsk målreising.

Med stipend frå staten og Bergen journalistforening studerte Aarnes journalistikk og journalistopplæring i Amerika hausten og vinteren 1918/19. Inspirert av studiene la han fram ideen om at Bladmannalaget skulle starte liknande opplæring. Ideen fekk straks tilslutning då den vart lansert på årsmøtet i april 1919. "Tanken vart vel motteken og styret vart bede um aa arbeida vidare med saki"²⁰⁸. I juli kalla styret inn til allmannamøte og kom med framlegg til plan og budsjett for skulen²⁰⁹. På dette møtet vart eit råd og styre for skulen valt. Rådet var helst samansett av forretningsfolk, andre innvalde i desse styringsorgana var mellom andre medarbeidarar i målpressa, bokhandlarar, skulestyrarar, ein bonde og ein overrettssakførar. Dei frammøtte utpeika Aarnes til styreformann. Vel ein månad etter at skulen vart utlyst møtte ni elevar opp i Bergen 1. oktober. Skuleåret skulle gå i to delar over åtte månadar. For å verte oppteken burde ein ha eksamen artium frå gymnas der norsk landsmål var opplæringsmål, vere flink i norsk og synge god åtferd²¹⁰.

Den raske etableringa syner sterkt innsatsvilje og eit stort behov for ei slik opplæring. Målet for skulestyret var å gje elevane opplæring i både praktisk og teoretisk avisarbeid.

"Fyremaalet med Bladmannaskulen er aa gjeva unge menn og kvende upplæring i praktisk bladarbeid samstundes som ein freistar vidka og byggja upp deira kunnskapar i dei emne som er mest naudsynte for bladfolk: Spraak, landkunna, soga, næringsliv, samfundsrett og socialøkonomi"²¹¹.

Utdanninga femnar altså om ei rekkje ulike læreemne, ikkje berre norsk språk og historie. Valet av emne tydeleggjer vekta på å gje ei variert opplæring innanfor journalistikk, i motsetning til tradisjonelle profesjonar som har eit meir einsretta fokus her. Dette speglar seg i valet av lærarar med bakgrunn frå fleire yrke; skulestyrar Aarnes underviste i "bladarbeid og bladteknik", forretningsføraren Ingvaldstad lærte elevane om driftsstyring, lektoren Seim dei om nyare norsk historie, og ein handelslærar heldt opplæring i maskinskriving. Med bakgrunn som økonom, overrettssakførar, jordbrukskandidat, skipsreiar, fiskekonsulent og ingeniør verka kvar av desse lærarane innanfor fagfelt som grensa opp til journalistikk. Neste skuleår erstatta bladmannen Anders Bergo Seim og tok også til som norsklærar. Hannaas kom til som lærar i norsk stil og bladsøge.

Det fyrste skuleåret hadde Joleik ansvaret for å undervise i læreemnet "framande maal". "Lesing av engelske, amerikanske, tyske og franske blad. Aa gjera utdrag og umsetjingar or desse bladi. Skriving av bladstykke og telegram paa dansk, tysk og fransk til utlandspressa"²¹², var oppgåvene han skulle hjelpe elevane med. Året etter var desse språka valfrie, i staden la ein vekta på nordiske språk. I planen for skuleåret 1920/21 står han framleis oppført som lærar, men av uvisse årsaker syner ei utgjeving av 1923 at Aarnes har overteke for han. Like fullt tok Joleik fyrste året del i nybrotsarbeid med å byggje opp undervisinga i eitt av læreemna. Av Strand er han nemnt mellom lærarane som hadde tyngde i både målsak og journalistikk²¹³. Den breie yrkesbakrunnen gjorde han truleg til ei eigna lærarkraft, men redaktørstillinga i Gula Tidend og ein stor familie kravde sitt.

Den andre delen av føremålet med Bladmannaskulen omhandlar i større grad kva ideologiske røter utdanninga bygde på.

"Ein meiner og at skulen skal kunna gjeva dei unge bladmennerne eit breidare nationalt livssyn og føra god aand og tone inn i bladmannayrket, so bladi med endaa meir styrke og ihug kan verta den store folketenen som fram um alt ser si fyreloga i det som batar og lyfter folk og land"²¹⁴.

På ny ser ein det doble idégrunnlaget kome til syne. Opplæringa skal fremje "eit breidare nationalt livssyn", eit moment som har samanheng med målarbeid og idear om nasjonal identitet. For det andre vil ein gjere elevane medvitne om rolla som folketena, i dette ligg det journalistiske samfunnsoppdraget. Bladmannaskulen står seg her til eit sentralt presse-ideologisk aspekt. Gjennom formuleringar, som å "føra god aand og tone inn i bladmanna-yrket" og "verta den store folketenen", kjem behovet for å byggje tillit mellom seg og publikum fram. Dei målber ein freistnad på å vinne ei immateriell form for symbolsk kapital, slik kjem ynsket om å profesjonalisere yrkesrolla implisitt til uttrykk.

Del i ein alternativ danningstradisjon

Bladmannaskulen framkom som resultat av vilje til nyskaping og samarbeid i målrørsla. Målsaka fungerte som samlingsfaktor og felles drivkraft. I mangel på ei norsk journalistutdanning låg på same tid behov for sterkare yrkesfagleg bakgrunn bak skipinga. Denne opplæringa oppstod ikkje isolert innanfor miljøet i Bladmannalaget,

tvert imot forma Joleik og dei andre identitetene som nynorske pressefolk i samspel med omgjevnadene. Motkulturelle danningsideal var mellom dei samfunnshistoriske trekka ein førtre vidare med skulen. I kva grad Bladmannaskulen plasserer seg innanfor eit slikt alternativt danningssyn, er eit spørsmål eg skal stille vidare.

Ifølgje Oddbjørn Melle (2000) er einkvar utdanningsinstitusjon påverka av konteksten sin: "Dei veks ikkje fram i eit sosiokulturelt vakuum; dei er ikkje det vi kallar samfunnsmessige epifenomen, men kan vere berarar og forsterkarar av regionale, kulturelle særdrag og såleis avgjerande for reproduksjon av regionalt medvit"²¹⁵. Nettopp utdanning spela ei viktig rolle i prosessen knytt til nasjonsbygginga. Melle syner til korleis lærarskulen i Volda fungerte som "... ein bastion i det mothegeemoniske, nasjonsbyggande prosjektet frå den såkalla periferien"²¹⁶. Fordi ein i skuleverket kunne nå ut med landsmålet og ideologien bak, fungerte utdanningsinstitusjonen som eit reiskap i målarbeidet. På denne måten kunne ein nemleg få ein ny generasjon til å gjere idégrunnlaget til sitt eige. I lys av dette er det mogleg å sjå korleis Bladmannaskulen var del i ein større struktur.

Til liks med Joleik si redaktørrolle tok Bladmannaskulen form i spenninga mellom identitet, nasjon og profesjon. Ved å drive fram og legge til rette for bruk av landsmålet i pressesamanheng, bygde Norsk Bladmannalag vidare på verdiar om å gjere det lettare for folk å trekkje til seg lærdom. Slike verdiar stod sentralt innanfor den nynorske motkulturen, der ein skapa eigne alternativ til framande, danske danningsideal. Situasjonen var ein annan då Bladmannaskulen starta opp. Landsmålet hadde lenge vore nytta i skulen og elles, samfunnsvilkåra var endra og nasjonsbygginga i sluttfasen. Ettersom noko fullverdig opplæring av journalistar på bokmål ikkje fanst, utgjorde opplæringa heller ingen motsats. Ein mogleg dansk-norsk journalisteskule i Oslo var rett nok noko av grunnen til at Aarnes tilrådde Bergen. Å fremje nynorsk og nasjonale verdiar var likevel eit arbeid som heldt fram, laget lét seg også inspirere til å drive meir fagleg retta aktivitet. Poenget er at skipinga av denne skulen slik vart prega av aktørar og tradisjonar frå fleire hald.

Framhald trass i økonomiske vanskar

Det andre skuleåret hadde Bladmannskulen på ny ni elevar, 11 nye meldte seg hausten 1921. "Men daa ein enno ikkje hadde fenge rikstilskot og ein lite kunde vona meir av private tilskot, saag styret seg nøydd til aa avlyssa dette skeidet"²¹⁷. For å kunne drive skulen var Bladmannalaget avhengig av pengestøtte. I påvente av statlege løyvingar baserte ein seg på private tilskot, men utan løyvingane måtte skulen leggjast ned etter to års drift. Ein hadde rekna med 9500 kroner i årleg statstilskot, likevel var det for eitt års drift budsjettert med 4700 kroner i underskot²¹⁸. Trass i dette hadde ein optimistisk Aarnes tala for å starte undervisinga straks: "Elles meiner eg me kann vaaga aa setja skulen i gang fyrr me hev fenge rikstilskot. Det vil berre styrkja søknaden"²¹⁹. Då Aarnes sin påstand synte seg å slå feil, fann han ei anna løysing, nemleg brevkule.

Med Aarnes i spissen vart utdanninga driven vidare som privat brevkule i åra 1921 til 1942. I denne tida hadde skulen 162 elevar. Sjølv om føremålet var mykje det same som tidlegare kom ei eiga bokmålsline til. Behovet for ei særskilt journalistutdanning er tydeleg. "Etter uppmoding frå bokmålsfolk har Bladmannaskulen skipa ei bokmålsline for dei som vil nytta dette målet i

bladarbeidet”²²⁰. Fokuset har altså skifta noko, opptakskrava er til dømes mindre strenge og opnar for elevar på alle kunnskapssteg. I arbeidet *Framvoksteren av nynorsk brevkuleopplæring* følgjer Olav Sunnanå (1979) utviklinga til brevkulen. Her ser ein at Aarnes tek med seg kjernen i opplæringa, når han i 1942 utvidar fagkrinsen med skipinga av Framskulane. Skulen fekk no også praktiske kurs og etter kvart måldyrkingskurs. I 1957 overtok Noregs Mållag Framskulane før eit lutlag heldt fram frå 1963 av.

Kompetanseheving

Ifølgje Strand nådde elevane ved Bladmannaskulen ”(...) en grad av faglig opplæring som storparten av deres samtidige kollegaer aldri kom i nærheten av”²²¹. Den viktigaste fordelen eller resultatet opplæringa gav var auka yrkeskunnskap, noko som styrkte identiteten til nynorske bladstyrarar og journalistar. For å kunne vurdere kva funksjonar denne skulen tente, vert utviklingstrekk vanskeleg fanga opp om ein ikkje tek med tida frå 1921 fram til Framskulane starta opp. Ei følgje var at bladutgjevarane i aukande grad merka seg tiltaket, og dei vende seg stadig oftare til skulen når dei trøng arbeidskraft. Ikkje berre nye, men også meir rutinerte medarbeidarar i målpressa fekk opplæring. I tillegg såg aktive innanfor andre yrke gradvis nytte i brevkurs ved skulen. Aarnes meinte sjølv bladarbeid innebar praktisk kunnskap som mange hadde behov for, ikkje minst for å forstå kva makt yrkesutøvarar innanfor journalistikk har²²².

Kven var elevar ved Bladmannaskulen? Dei kom frå heile landet og flesteparten var nye i yrket. Tilbakemeldingar frå pressefolk med bakgrunn frå skulen tyder på at den gav allsidig og praktisk nyttig kunnskap²²³. Mange nådde i ettertid gode postar som bladstyrarar, hjelpestyrarar eller journalistar. Per Håland var ein av elevane som seinare vart ein markant bladstyrar i målpressa. Fleire nynorske forfattarar har også teke kurs. Lærarar, underoffiserar og agronomar var mellom andre yrkesgrupper som tok del, gjerne for å få ei tilleggsinntekt frå avisarbeid. I det heile var det ei ganske variert gruppe av elevar. ”Sidan denne skulen var den einaste som i lang tid gav utførleg opplæring i bladmannsyrkjet, var det mengde frå ulike samfunnslag, politiske parti og organisasjonar som nytta høve til eit kurs ved Bladmannaskulen”²²⁴, fortel Sunnanå.

Elevane ved skulen fekk altså brei kunnskap om journalistikk. Denne skuleinstitusjonen gagna samstundes målpressa, både gjennom rekruttering av nye medarbeidarar og ved å auke dei praktiske og teoretiske kunnskapane hos etablerte utøvarar. Samla sett nådde elevgruppa ein høgare grad av profesjonell kompetanse. Sunnanå meiner opplæringa fekk mykje å seie for nynorsk målbruk i presse og litteratur. Sidan den også gav innføring i lagsarbeid og kulturarbeid i bygdene, verka kurs her dessutan til å styrke grunnlaget for målreisinga: ”Skulen kom til å gje opplæring for mange av dei som stod fremst i mållagsarbeid og ungdomslag, ei rekke skulefolk, særleg med tilknyting til folkehøgskulen”²²⁵. På bakgrunn av dette hevdar eg at Bladmannaskulen utvikla seg til ein viktig institusjon innanfor målrørsla.

Albert Joleik støtta nok vekta på ei allsidig opplæring innanfor journalistikk. Sjølv hadde han som bladstyrar nytte av brei utdanning og yrkeskunnskap. Eit anna aspekt ved den omfattande aktiviteten til Joleik, forutan det sterke engasjementet knytt til etableringa av Norsk Bladmennalag og Bladmannaskulen, ligg nettopp i rolla som

bladstyrar. Gjennom praksis forma han ein samansett identitet, som speglar denne redaktøren sin mangesidige erfaringsbakgrunn. I møte med andre samfunnsaktørar utvikla han avisene *Spegjelen* og *Fjordaposten* i ei stadig meir sjølvstendig retning. Korleis kom dette til uttrykk gjennom programmet og driftsforma for avisene?

6. Spiegjelen og Fjordaposten

Etter vekt på organizerisk aktivitet rettar fokuset seg no mot ein annan del av praksisen. Å innleie til dette siste analysenivået inneber nærlare studiar av særtrekk ved avisene. Albert Joleik utfalda seg som ein særmerkt, eigenrådig bladstyrar i Spiegjelen og Fjordaposten. Ved å studere det empiriske kjeldematerialet, med ei særleg vekt på avisutgåvene, finn ein ut korleis redaktørrolla han forma kom til uttrykk. Den samansette identiteten Joleik ytra som bladstyrar femnar om ei rekkje interessante aspekt. Før eg analyserer måten han greip idear knytt til målreising og ei profesjonell yrkesrolle på, skal eit meir utførleg bilet av innhaldet som framkom danne bakgrunn. Slik fangar eg mellom anna frå fleire hald opp ei utvikling mot auka sjølvstende. Kva program går Spiegjelen og Fjordaposten utifrå, og kva profil og særtrekk kjenneteiknar dei to avisene?

Målbladet Spiegjelen

"Idag først kjem første numre av eit "maalblad" til allmannslesnad i Trondheim". Den 23. mars i 1911 plasserte han Spiegjelen ikkje berre innanfor ein særeigen avistradisjon, han tek også mål av seg til å skape eit markant nyhendeorgan: "Elles skal blade først og fremst vere eitt "Ugens Nyt" (fraa vikegamalt til siste nytt). Det skal fortelje or heile verdi, utanlands og innanlands tilstand og hendingar, for det meste slikt som dé ikkje finn i andre blad her i landet." For å nå flest mogleg lesarar satsar han på mangfaldig stoff einkvar kunne ha interesse av. Avistittelen er inspirert av store aviser i utlandet. "Du skal liksom faa sjaa deg sjølv i "Spiegjelen" i kvart" bidige nummer", hadde han tankar om. Helst skulle dei fire sidene i avis fortelje noko lesarane ikkje fann i andre aviser. Her ser ein tydeleg at bladstyraren ynskjer å forme eit rom for seg sjølv i norsk presse. Vona til at den nye avisa skal vinne fram i Trondheim er stor. Målarbeidet i nordlege delar av landet er nemleg kome eit godt stykke, påstår Joleik. Ein påstand han nok seinare får grunn til å bite i seg.

Som målblad var Spiegjelen meint å fungere som ein samlingsstad for dei som ville skrive avisstykke på nynorsk. "Her er so mange norskskrivande bokmenner og bladmenner nordafjells, at det skulde vere lett å fylle mange blad med berre norsk." Sjølv brydde Joleik seg lite om rettskrivingsreglar, han var meir oppteken av å gjere tale og skrift så likt som mogleg. Dette trekket tilførte både Spiegjelen og Fjordaposten eit folkeleg preg. Særleg av di Trøndelag tidlegare ikkje hadde hatt eige målblad, kom avis til å tene ei viktig oppgåve som øvingsmark og med å synleggjere landsmålet. Frå først av oppmoda Joleik lesarane om å skrive: "Brevsendarar maa gjera vel aa fortelje nytt or bygdom." Ei rekkje hjelpesmenn svara på initiativet. Storparten var bygdefolk som melde lokalt nytt frå trønderbygdene og kringom, andre tok del med sakprosa og meir skjønnlitterære innslag. Ordninga gav Spiegjelen sterkare lokal identitet og verka til å etablere band mellom avis og lesar. På same tid la denne nynorskavisana grunnen for eit fellesskap målfolk imellom i området.

Mange var oppglødde over å endeleg få eit målblad i distriktet. Presten og målmannen Anders Hovden, ein god hjelpesmann for Joleik i avisarbeidet, hadde stor tiltru til bladstyraren. "Av det han har skrive i "Den 17de Mai", hev eg lenge visst at han var ein av vaare friskaste bladpennar. Han eig kunnskap, framtøkje, livsrøynsle og

framum alt: salt gaman og det med rette”²²⁶. Ein annan var oppteken av å samarbeide med ungdomslaga. ”No gjeld det aa byggja ein traust grunnmur under vaart fyrste nynorske blad. Det maa gjerast noko munalegt for aa faa bladet inn i alle heilnorske heimarne kring i Trøndelag. Og her lyt ungdomen og ungdomslagi hjelpa til”²²⁷. Knapt ein månad seinare, 10. mai i 1923, svara dåverande styremedlem i Noregs Ungdomslag, Sven Moren, at Spiegjelen er ”ein maaltrøndar som me har venta paa lenge”. Samarbeidet med ungdomsrørsla har jo vore eit historisk viktig trekk ved målreisinga, eit fundament som også tryggja drifta av denne nynorskavisa. Responsen frå andre avisar var meir blanda. Fleire retta kritikk mot målbruken. Den jamstore byavisa Folketidende nyttar nemninga ”maalbladsfille”, medan Trondhjems Adresseavis omtala avisas ”en eneste liten bladlap” og språkføringa som ”kraake maal”.

Nr. 1.	Kjøps ut hver onsdags morgon kl. Kvarde 0,70 kr. for alle i Norge.	1. aarg.
Lyngør 12. des. kongepost, paa 1000 side 25 øre. For mere trynger, vender brea, 3 øre endel, soe vert behøvd med same.		
Spiegjelen.		
Torsdag den 23de mars 1911.		
<p>UNGDOM.</p> <p>Stolinen bor han mot bratte tind so traesig i viljebrand.</p> <p>Sigla lyt han mot ber og vind fram til nye land.</p> <p>Sigla pas, under gæs, etter staa hogreist ny paa relnakyt dekk.</p> <p>Synerfaa, framtid ajas so stort som hugen rekki!</p> <p>Vake engen i soffløymd eng --- er ungdom med hjertern lengt. Stundi flyktar med gull paa veng --- liver i drørum atengt.</p> <p>Tonegang --- etter klang --- rik som song --- brusar hegeotomt i unge sinn! Strataefang! Eraunstida laun!</p>		
<p>blad. Du skal likom fast sjua deg sjølv i ”Spiegjelen” i kvart bidge nummer.</p> <p>Vel komme till!</p> <p style="text-align: right;">Albert Joleik.</p> <p>”Sjøndren” ja. Det er no vel vid av seg selv. Eller ikke? Eller ikke har du sett med sover namme no bladet ditt? Eller ikke sluk seg i kosa for desleid. Det er ikke veldig godt om det har tenkt deg at denne er likom se polles sjølv, sans ikke gjeng omvendt, og sjølv ikke omvendt. Eller ikke har du sett seg; di mestr ovde av bladringing og tryngar, di mestr ovde av Spiegjelen; heimskj</p> <p>val. Eller ein kann lesa leva som være skrive um piper og lærer det dei mestr der var bladet i byen tom domstol pådelstrøkane for det dei var. I det heile er det amsatt stilt med arbeide for norsk maal i byen.</p> <p>Sides vert det døgdkjøt om al muntlaghe burde tilsp speldig, om haarskjøfer blad aut lagle, og anna slik som sande drage mein folk til lyngør. Olaulfson Hjemhugur vilde gjere han ungdomslaget med paa en spesiell månadsmedle. (Last)</p> <p>Herrter skal mest vera fjer- tande dag.</p> <p>Det hadde vore tanken aa ha et ungdomslag i Trondhjem, men det er av kyrkjeklokkene. Månadsleg har lange loymad af Hoveden sunn aa høkle ei preike her i byen.</p> <p>Russlandsmaal.</p> <p>Vestlandsmaal.</p> <p>Troudemaal.</p> <p>Det kan vere ryktigt aa sjaa kva folketilføringa synar um kvar av dessas store mangfaldene. Romi rekkes, nu iaker dei austlandsmaal i tilføring og Noreg sin nynorsk.</p>		

”Idag kjem fyrste numre av eit ”maalblad” til allmennlesnad i Trondheim”, ytra Joleik i Spiegjelen 23. mars i 1911.

1. juli 1911 kunngjorde Joleik at avisas skulle kome ut to gongar i veka. I same nummer vert programmet for avisas utdjupa. Føremålet med utvidinga er å kome med større mengde dagsaktuelt og mangfaldig stoff, for slik å trekke til seg fleire lesarar. Politisk ståstad markerer han no meir eksplisitt. ”Blade skal vere vinstreblad og arbeide for vinstre sine sakjer. Daa fyrst og fremst for den største: arbeide for at norsk maal får sin fulle rett på alle leider.” Tre månader seinare utvida han på ny, til tre utgjevingar

kvar veke. Profilen til avisa kjem stadig klårare fram. "Mange trur, at "Spegjelen" er eit ungdomsblad. Det er det au, men ikkje berre det. "Spegjelen" er eit politisk organ og fyrste meldar av nytt i heile Trøndelagom"²²⁸. Målarbeid og bygdeungdom samt venstrepolitikk og nyhende står fram som klåre fanesaker. Trua på å doble talet på tingarar og lysingar slo derimot feil. Opplagsveksten stoppa då kring 2000 var nådd. For å avhjelpe økonomiske vanskar og stor arbeidsmengde reduserte ein sliten redaktør 3. juli i 1912 til to nummer i veka.

"Du smatt inn her i fjor vinter. Eg irtest av kjølden at du skulde sprikka sund fyrr vaaren kom. Kva magt det var i deg, visste ikkje eg. Men modet saag eg var djervt. Gjev me åtte ei gullråma åt deg, bad eg i mig sjølv." I utgåva av Spegjelen 25. mai 1912 skildrar ein eldre mann frå Sparbu her korleis Joleik markerte seg i aukande grad. I eit "Strilebrev" i 1913 spår ein annan brevsendaren at avisa vil verte "ei magt av rang i landet", berre levevilkåra er gode nok. Sjølv om avisa hadde ei rekkje trufaste støttespelarar var driftsvilkåra vanskelege. Kvifor har ikkje Trondheim eit landsorgan for målreisinga slik som Gula Tidend i Bergen og Den 17de Mai i Oslo? undra Joleik i avisspalten²²⁹. "For korkje Trondheim eller maalblade i Trondheim er serleg mindre vyrd en sine brør sunnanfor." Trønderlaget var eit fylkesmållag i jamt og trutt arbeid frå 1899²³⁰. Men truleg hadde tiltak i dei to andre byane fordel av sterke måltradisjonar knytt til Vestmannalaget og Samlaget. Desse miljøa tok jo tidleg initiativ til aviser og tidsskrift på landsmål. Noko av årsaka til at utviklinga av nynorskpressa låg etter i Trøndelag har nok bakgrunn i ein miljøfaktor.

Då Joleik 30. desember i 1913 takka for seg var han optimist, om han ikkje hadde fått den støtta han venta. "Mange av deim, og mest trønderar, hev klaga for at d'er tyngre aa drive maalreiningsarbeid i Trøndelag en andre stader. Eg trur dei tek imiss." Trass i pågangsmot hausta redaktørane vidare mykje dei same tunge økonomiske erfaringane. Partlaget av målfolk i Trøndelag som overtok vart sett på prøvingar. Fram til avisa stoppa i 1921 opplevde ein fem redaktørskifte. Mellom andre var Klaus Sletten, som skipa og var formann i Bondeungdomslaget i Oslo frå 1899 til 1916, bladstyrar frå hausten 1916 til mai 1917. Etter namneskifte i 1915 nemnde ein avisa Olsok. Våren 1918 vart P. Jæger Leirvik tilsett som bladstyrar. Han legg fram store framtidsplanar i eit brev til Joleik 1. juni 1918, for om to år skulle Olsok vere dagblad og om ti år størst i Nidaros. Heller ikkje Leirvik lukkast. 1. oktober i 1919 tok avisa til å kome ut berre ein gong i veka, og frå årsskiftet tok enno ein ny mann over. I det heile syner ettertida at målblad i Trondheim ikkje har vore noko særleg levedyktig tiltak.

"For norsk næringsliv og national-demokratisk politikk"

Med denne undertittelen kom Fjordaposten ut i Bergen 28. september i 1923. No møtte Joleik andre arbeidsvilkår for målpresa enn i Trondheim. Det vitale målmiljøet i byen støtta frå før opp om dagsavisene Gula Tidend og Dagen. Opplaget for Fjordaposten låg kring 2500. Fram til 25. juni i 1925 kom den ut to gongar i veka, vidare berre ein gong. I konkurranse med rekkja av andre bergenske aviser formulerte Joleik eit utprega nasjonalt program. Nasjonale omsyn må styre næringsliv og politikk, kravde han og framstod som ein ivrig talsmann for næringslivet og norske interesser i inn- og utland. Særleg sterkt verna han om bøndene. Målsaka var no nedtona til fordel for ein

noko breiare profil enn han stod for i Spiegjelen. Profilen til Fjordaposten kjem klårare fram fordi ein kan sjå avis utvikle seg over lengre tid, men kva ville redaktøren Joleik formidle?

"Hermed tek eg til aa gjeva ut eit nytt blad, som er etla til bygd og by i Vestlands-fjordane." I programmet for Fjordaposten innleiar Joleik her med å vende seg til einkvar vestlending. Med eit lokalt tilsnitt plasserer avisas seg innanfor den sterke nynorske bygdepressa i Hordaland og Sogn og Fjordane. Partipolitisk sett går han i tråd med grunnsynet for Fjordaposten inn for ei nasjonal line. "Politisk er blade utanum alle noverande partibaasar. Bladstyraren (utgjevaren) hallar helst til bonde- og fiskarpartiet slik som han vonar det vil vekse seg til: eit nationaldemokratisk parti fyr baade by og bygd, til vern um alt næringsliv som er naturleg fyr lande og folke her."

FJORDAPOSTEN

Nr. 1.	1ste aargang.	Bergen 28. september 1923.	2 kr. fjordungaare.
--------	---------------	----------------------------	---------------------

Nytt blad i byen.
„Fjordaposten“ 2 gng. i vika.

For norsk næringsliv og nationaldemokratisk politikk.

Harmal tek eg til aa gjeva ut eit nytt blad, som er etla til bygd og by i Vestlands-fjordane. Folk vil vist tykkja at det er skjøyletta med slikt tiltak i denne tid. Men eg meiner som kontorist Sannæs og konsul Tjælde i Bjørnsons «Fallite» — at det er ymse forretningar som ligg utanfyrs den store handel. D. v. ber si det er i mange bygder at folk fær' pina berre 2 eller 3 gonger i vika. Eller um dei har poa ofte, at dei ikkje har tid eller raud til å leia eller haldt dagtid. Fjordaposten vil freista sa koma med den lesnaden om dei vil hava.

Men derom og ikkje haddnaua tyremål, so vildt og ikkje gjeva ut noko laud korosmer. Det er mykje og hov pa hjarta um saljer som er framme i thi. Og derom meiningi vort ved framfor, so vort Fjordaposten lesea uggje av byfolf og bonder som les mange og store dagblad. Det vjo blada er usosialistig

de Daily Mirror. Det er etter engelsk myntar å hev er at mykje med osna skrift, so at det kann vanta mykje lesnad på litte papirverd. Kjønn tida, kjønn raud, kjøn gjengen «Fjordaposten» lever lagt, kann han verte pa mange sider i numre, og mange nummer i vika. Bladviddien er verdt nok fyr alle som ikkje verber at blad meint som innspikkingspapir o. s. l.

Politic er bladet minstum alle noverande partilinjarar. Bladstyraren (utgjovaren) hallar helst til bonde- og fiskarpartiet slik som han vonar det vil vora seg til:

ein nationaldemokratisk parti fyr både by og bygd, til vern um all næringsliv som er naturleg fyr lande og folke her.

Partigrensepoltikk vert etter kvart mindre verd og minstverd. Det vert mer og mer sameide eller jaumann um syna eiga gange, sterkarar man gjevne vye eller gjevne partigrenses.

Kjønnkjyrkja med klokkesluen til venstre.
(Ha er um 500 år gammal.)

I Kjønn-salat i Sandefjord var kyrkjegardet for klokkene fyr førstere aar eiendom og dal Ingolfsdøn in a vell i sand. Det er 8-9 ar sedan. Og ejer Ingolfs døn inn enda noko meir enfullt etter haust haust. Loddik paa Kjønnkjyrkja. Fyr 2 ar sedan var det mørket i klokketårnet og klokkene vekta um vaksar om mange hundre grammar.

Dette er ikkje nærliggjengi med. Men viss verker følgjende er at dei nærliggande kirkjegardane, dei ikkje er inn-

Eit merkelegt mishøve i Kjønn.
Liti vert liggejande i aarevis i avigd jord.

Fjordaposten byrja Albert Joleik å gje ut 28. september i 1923. "Hermed tek eg til aa gjeva ut eit nytt blad, som er etla til bygd og by i Vestlands-fjordane", kunngjorde han i den fyrste utgåva.

Forutan å vere motivert av å gje bygdefolk "den lesnaden som dei vil hava", vil han trekke mengda av byborgarar til seg. Bladstyraren hevdar på same tid offentlege ideal knytt til pressa si demokratiske rolle. Framfor å tene pengar uttrykkjer han nemleg eit føremål om å tene lesarane. "Folk vil vist tykkja at det er skjøytelaust med slikt tiltak i denne tid. Men eg meiner som kontorist Sannæs og konsul Tjælde i Bjørnsons "En

fallit" - at det er ymse forretningar som ligg utanfyr den store handel." Med dette syner Albert Joleik idealisme meir enn økonomisk sans. Målsaka er ikkje omtala i det heile, den nynorske målbruken tydeleggjer den likevel som eit viktig motiv bak avisdrifta.

Utanlandske storblad som Berliner Tageblatt og Daily Mirror vert trekte fram som førebilete. Fjordaposten skulle strekkje seg over heile verda. Ved å studere innhaldet i avisa finn ein ei blanding av lokale, nasjonale og internasjonale nyhende. "Det er mykje eg hev paa hjarta um sakjer som er framme i tidi", skriv Joleik. Berre i det fyrste nummeret syner dei fire sidene eit breitt spekter av saker. Norske kornprisar og fiskeribanken er omtala ved sidan av lokalt nytta frå Bergen, bygging av jernbane i Noreg og dikting på Færøyane. Det innhaldsmessige mangfaldet vert eit viktig kjennemerke vidare. Seinast i 1935 stadfestar måten Koren Wiberg omtalar Fjordaposten dette trekket. Det er friskt, lite og godt, på same tid som det gjev "ekstrakten av det som hender i politikk, livemåte, kunst og kultur"²³¹, uttala denne markante figuren i det bergenske kulturlivet.

Joleik formulerer seinare i 1923 meir tydeleg føremålet med avisskipinga og kven han vil nå. ""Fjordaposten" vil vera ei nationaldemokratisk tidend for fjordbygder og byar paa heile Vestlande, og søker seg tingarar i alle bygdar og byar i Nordhordland og Sunnhordland, Nordfjord og Sunnfjord, Sogn og Voss og Hardanger"²³². No kjem tinglesingar om giftemål og skøyter i desse bygdene på trykk. Eit anna lokalt innslag stod meldingar frå aktivitet i dei ulike bygdelaga for. Nyhendenotisar knytt til kulturliv og næringsverksemdu i Bergen var plasserte under ei teikning av byborga. Desse lokale elementa erstattar på eit vis innhaldet i breva Spiegelen fekk om hendingar i trønderbygdene. Ein viktig skilnad ligg i at Joleik no samlar inn storparten av stoffet på eiga hand. Berre nokre få brev, mellom anna frå Guddalen i Sunnfjord og frå Osterfjorden, er å finne i Fjordaposten. Sjølv tok Joleik i større grad med stoff retta både mot dei som budde i byen og på bygdene. Prislister for ulike jordbruksvarer var eit emne som kunne interessere mange. I starten var prisar for fisk, korn, dyreslakt og andre varer ofte med. Etter nokre år forsvinn tinglesingane, byborg-spalta og prislistene.

Eitt år etter at Joleik grunnla Fjordaposten fortel han 25. september i 1924 om ei strevsam tid. "Det hev vore eit hardt slit (og stundom mest eit mirakel) aa halde blade gangande, jamvel arbeida det upp i sume maatar." Bladstyraren vedgår å ha forrekna seg noko på støtta avisa skulle få. Fleire målfolk på Vestlandet verka å ville monopolisere målreisinga for ein liten flokk, meinte Joleik og mistenkte dei for å berre arbeide for ei nynorskavis i Bergen. Frustrasjonen er tydeleg, like fullt heldt han fram som bladstyrar for Fjordaposten i 16 år til. Etter i lengre tid å ha åtvvara sterkt mot nazismen og tyskarane si framferd, avslutta han og familien avisdrifta i april 1940 og reiste til garden i Sunnfjord. Stadig sterkare uro i Europa på 30-talet hadde gjeve avisa ein mindre lokal profil. Parallelt minka det redaksjonelle stoffet medan mengda av lysingar og bokmeldingar auka, truleg som ei følge av gardskjøpet i 1932.

Joleik ytra seg sterkest i dei noko lenger stykka på framsida og i petitspalta Ymsingar. Her tok han gjerne opp eigne meininger i harde diskusjonar av aktuelle tema. Elles inneheld Fjordaposten som Spiegelen ein del mindre notisar, som kuriøse nyhende, lagsaktivitetar og klipp frå andre aviser. Skiljet mellom fakta og kommentar var somtid mindre klårt. Personlege synspunkt blanda seg gjerne med saksomtale i begge avisene, særleg om politikarar stod lagleg til for hogg. Korntrygd til bøndene

var ei sak han stridde hardt for. Tidlegare partipolitiske sympatiar la han til sides då Venstre var med på å redusere dette tilskotet. ”Er vinstre vorte eit kaksemettarparti, og eit småbondeetarlag?”²³³ tordna Joleik.

Bygdetalsmann reiser makkritikk

Tilknytinga til bygdemiljø og erfaringane frå jordbruksdrift prega den redaksjonelle lina. I Fjordaposten gjorde bladstyraren seg til talsmann for norsk næringsliv gjennom å fremje bøndene, fiskarane og industriarbeidarane sine interesser. Å verne om bygdene var noko han la vinn på, og som for tidelege målreisarar låg bondesamfunnet tydeleg til grunn som eit ideal. Korleis uttrykte dette seg?

Landbruket var næringa Joleik i sterkest grad hevda krav på vegne av. Noregs Bondelag sitt arbeid følgde han lenge med interesse. Han såg jorddyrkning som løysinga på det meste av samfunnsplassen. Ikkje berre kunne slik aktivitet minske den miljøskadelege, Oslo-sentrerte fabrikkindustrien. Auka trivsel og folketal samt mindre arbeidsløyse var andre faktorar han trekte fram. Riksmaktene burde dessutan spreie fabrikkane meir utover landet, og helst skulle dei tilsette kunne kombinere det med mindre usunt jordarbeid. I Fjordaposten 11. april i 1924 formulerer han synet slik: ”Fekk me Noreg uppdyrka og industrien umskjipa paa folkevis, so kunde Noreg føda nærmare 10 millionar, folk som treivst.” Dyrka ein også opp mykje myr gav jorda levegrunnlag for heile 15 millionar nordmenn, kom han fram til seinare. Gjennom dyrking og bureising låg målet om distriktsutbygging tydeleg bak som eit viktig fokus.

Fordi ordninga med kommunale jordstyre ville kunne skape lokal splid, gjekk han i 1928 imot den nye, ”vanskapt” jordlova²³⁴. Ved sida av å kritisere mynda for ikkje å sjå uheldige konsekvensar av lovvedtak, opponerte han mot styremaktene med å krevje særskattar for gardbrukarar fjerna, såkalla ”bondepineskattar” som jordskatten. Skulda la han delvis på dei sjølv. ”Bonden er ei tolmodig padda som let seg skatta halvt i hel (...)²³⁵”, kommenterte han. I staden for å la Vestlandske Salslag og mjølkesentralar avgjere prisar og urettferdige fordelingsmekanismar, gjekk Joleik inn for at bøndene organiserte eige varesal. Rolla som rådgjevar tok han gjerne på seg. For å berge seg mot våte somrar kunne eigne ”hesjehus” vere løysinga for vestlandsbøndene, spekulerte han mellom anna i. Råd om dyrking av lin og grønsaker så vel som planting av hagefrø og skog førekomm ofte. Eit sjeldan døme på at eigne erfaringar vert trekte inn ser vi hausten 1933, då han lufta tankar om å dyrke haustrug på den nyinnkjøpte fjellgarden.

Tidvis skilde sildefisket seg ut som ei sak bladstyraren var oppteken av. Joleik si nasjonale programline bar her preg av handelsproteksjonisme sist i 1926. Skulle norsk varehandel få eit oppsving, meinte han at ein måtte redusere importen og selje meir fisk innanlands. ”Vern um norsk varehandel”²³⁶, var kravet. Dessutan meinte han norsk jordbruk burde ha tollvern til liks med industrien. Ei yrkesgruppe det vart synt meir vekslande sympati for i Fjordaposten var industriarbeidarane. Frametter våren 1924 oppmoda Joleik fleire gongar riksmaktene om å gripe inn i storlockout i arbeidslivet. I samband med at Landsorganisasjonen hadde vraka eit framlegg frå riksmeblingsmannen, hissa han seg opp og ville ha leiarane der oppjulte. Sterkt engasjert tala han imot ein nasjonal fagorganisasjon. Straks arbeidarane streika for høgare løn møtte dei motbør, for det kunne seinke lønsutviklinga til dei som var

sysselsette i primærnæringane. "Industrien er statens kjære barn, og jordarbeide er stjupbarn. Høgre og vinstre og diverse sosialistar er hoggande like med aa halde jordarbeide mindre verdt enn anna arbeid"²³⁷, slo han fast.

Som i *Spegjelen* orienterte Joleik seg om kva som rørte seg i regjering og riksforsamling. Over fleire år fekk avisas somtid "Stortingsbrev" tilsendt frå ein medarbeidar i Oslo. Närma det seg valstrid var redaktøren særleg aktiv. Valprogram og politisk agitasjon vart grundig granska. Saman med målsak, forsvar og etter kvart utanrikspolitikk var landbruk dei mest vektlagte emna. I kva grad norske politikarar ivaretok nasjonale omsyn verkar å ha vore eit sentralt spørsmål for Joleik. På 20-talet interesserte han seg eksempelvis sterkt for diskusjonen om kven som skulle få hand om Grønland. Då politikarane etter kvart ikkje svara til forventingane, stempla han dei som danskvenlege og kunnskapslause "graутskoltar". Statsministeren Mowinckel kalla han ein "politisk bjøllever": "Han bræktar og stangar og styrer til stups"²³⁸. Snarare enn å styre inn på "den gamle trygge nationale raak", meinte Joleik at Mowinckel ført partiet mot den "skandaløse skandinavismen".

Vidare la Joleik vekt på kva politisk rolle lokalsamfunna spela. Folkestyret var saman med kommunemakta svekt av styringsorgan på riksplan og fylkesplan, uttala Joleik kvasst og synte til ujamn skattefordeling. Dei to dominerande maktorgana vart likna med ugras rotfesta i det tidlegare embetsstyret:

"Det ugrase som heitt embetsstyre, er plukka bort so noklunde, men der er alltid nøgdi av fræ som det kann gro oppatt av. I staden for det er etter kvart kome nye sterke ugrassortar, og dei er so rotsterke og fræsterke at det vert mest umogelegt aa faa deim bort att. Me meiner den makt som riksstyre og storting og fylkjes'autoritetar hev yve kommunone og deira styring"²³⁹.

Den munnlege framstillinga og folkeleg biletbruk gjer det mogleg for einkvar å forstå brodden. Bladstyraren i *Fjordaposten* står ikkje berre fram som ein vernar av norske bygder, han ytra seg like mykje som ein ihuga makkritikar. Arven frå den opposisjonelle delen av pressa og den nynorske motkulturen kjem slik til syne. Ser ein på grunntrekka ved idégrunnlaget bak målreisinga, skil jo fokuset på å hevde bygdenorske verdiar og tradisjonar mot eit mindre heimleg embetsstyre seg ut frå først av. Dette ideologiske aspektet er tydeleg i dei meiningstringane Joleik her hevdar.

Profilendring

I tida frå 1911 til 1940 utviklar redaktøren Joleik, stadig tryggare på sin eigen identitet, gradvis ei meir uavhengig og personleg forståingsline. Endringane innebar auka sjølvstende i omtale av målsaka, i høve til forretningsdelen av avisdrifta og til politiske aktørar. I takt med dette skifta lesarappellen i noko mon. Jamvel om målbladet *Spegjelen* var meint for "allmennlesnad" og tok opp bøndene sine kår, kom desse draga tydelegare fram og var meir framheva i *Fjordaposten*. I kva grad bygde i grunnen denne redaktøren opp ulike profilar kring dei to nynorskavisene?

Som bladstyrar for ei avis skriven på landsmål først på 1900-talet, gav Joleik uttrykk for ei form for politisk journalistikk der målsaka er den høge fana. Med *Fjordaposten* utvida han appellen noko og vende seg meir til bondestanden. På den andre sida slår han fast i programmet at *Spegjelen* var til "allmennlesnad". Eit brev frå ein bonde i Levanger som stod på trykk 26. oktober i 1911 provar dette. Bonden skriv

at han straks etter å ha fått avis sprang til grannegarden for å fortelje om den. "Daa vart det heil samrøda millom oss, um "maalet" og um "Spegjelen", og det raraste av alt var, at mannen som er noko til aars komen las godt, og enda til forstod det han las, endaa han korkje er prest eller profet." Skildringa frå samtala med naboen tydeleggjer den folkelege stilens som kjenneteiknar bladstyraren. Den er i samsvar med kva Hovden sa om avisas: "Bladet er ikkje tiletla filologar, men det jamne folk"²⁴⁰. I tilknyting til jordbruksnæringa var Wilhelm Sigvard Hjort Dietrichson, seinare generalsekretær i Noregs Bondelag og stortingsrepresentant, ein solid støttespelar. Frå 1912 og utover hjelpte han til med skrivestykke relatert til temaet. Emnet var i tillegg tematisert i breva frå bygdemeldarane.

På bakgrunn av programerklæringane skil Fjordaposten sin allmenne profil seg nok lite frå Spegjelen. Fjordaposten verkar likevel meir eksplisitt orientert mot bøndene. Det personlege særpreget kjem også klårare til uttrykk. Spegjelen bygde jo i store trekk på engasjement frå lokale målfolk, i motsetning til innhaldet i Fjordaposten som Joleik var mest åleine om. No stod han friare enn tidlegare til å utforme eigne meningar om målsak og partipolitikk, noko han utnytta til fulle. Stilen var bladstyraren sin eigen. Ei av avisene i Sunnfjord, Firda Folkeblad, fanga seinare opp denne eigenskapen ved Joleik slik: "Han er ein velkjend mann og ein som har gått sine eigne vegar. (...) Og i all si ferd ein uredd stridsmann"²⁴¹.

Avisene var talerøyret til Joleik. Etter å ha verka i vel eit tiår i norsk presse, hadde han bygd opp eit namn og etablert identitet som nynorsk bladstyrar. Truleg våga han difor meir då han starta Fjordaposten. Originale og radikale utspel sanka nok lesarar, medan andre kjende seg støytte. I Spegjelen gav Joleik rett nok også uttrykk for ein særeigen stil. Til dømes gjekk han ikkje av vegen for å blande subjektive kommentarar inn i møtereferat, eller for den del rette referat andre hadde skrive. Ein ivrig tingarsankar og medlem av Nordmør Mållag hadde innvendingar mot denne praksisen. I et brev av 23. oktober 1911 sa han ifrå. Sidan bladstyraren hadde endra eit stykke han skreiv til Spegjelen, ville han nemleg slutte å melde frå mållagsmøte.

"Skjít i rettskrivinga!", slo Joleik opp på framsida av Fjordaposten 12. januar i 1938. Overskrifta målbar tydeleg kva bladstyraren meinte om den nye rettskrivningsnormalen som var i emning. Innhaldet retta seg i mindre enn i Spegjelen mot dei som var aktive i målrørsla. Målsaka framkjem i den grad at avisas er skriven på nynorsk og somtid omtalar den, og den var snarare del i eit meir omfattande nasjonalt program. I desse momenta ligg ein utvida lesarappell. Resultatet vart mellom anna at fleire organisasjonar, som bygdelag, lærarlag, forsvarsforeiningar, bonde- og småbrukarlag, tok avis i bruk. Dels innebar omlegginga ei nyvending, dels henta eit utvida fokus på bøndene sine vilkår røter i målreisingsideologi. Medarbeidarane i Gula Tidend tok opp i seg nettopp koplinga mellom målreising og bondereising. "Den norske bonden åtte odelsretten til landet, og bondesak var Noregs sak"²⁴², skriv Per Håland og peikar på målsak og bondesak som dei to hovudsakene for Gula. Tida der kan såleis ha inspirert Joleik til å leggje om profilen noko.

Ei anna side av endringa ligg i korleis Joleik gradvis skifta partipolitisk ståstad. Motstanden mot høgresida så vel som sosialistar og kommunistar markerte han aktivt i begge avisene. Spegjelen var eit uttala venstreblad som andre målblad i samtida. Frå ei slik tilknyting gjekk han med Fjordaposten over til ei meir uavhengig line, trass i sympati med Bondepartiet. Sjølvstendet til redaktøren kan vi sjå auke i takt med ein

klårare profesjonell identitet. Denne tematikken er fokus for diskusjonane i kapittel 8. Spørsmålet vidare er kva type lesarar som lét seg fengje av Joleik sin stil som bladstyrar.

Blanda publikum

Spegjelen og Fjordaposten kom ut på ulike stader og tidspunkt. Sett saman med noko skilnad i profil, er det truleg at dei to nynorskavisene ikkje nådde same publikum. Kven som faktisk las dei er vanskeleg å slå sikkert fast, grunna lite empirisk materiale relatert til dette. Materialet gjev likevel grunnlag for å trekkje ut nokre hovudtendensar. Kven som melde om møte og lokalt nytt i bladet og kva desse omtala, samt brev frå tingarsankarar og økonomiske støttespelarar, utgjer dei skriftlege kjeldene. Av breva og avisutgåvene finn ein nemleg opplysingar om kven lesarane var. Kjeldestoffet kan stadfeste at begge avisene hadde ein mangfaldig lesarskare, noko som samsvarar med den allmenne profilen deira.

Spegjelen var eit uttala målblad og venstreblad, følgjeleg appellerte det gjerne til ein implisitt lesar som støttar opp om målsaka og partiet Venstre. Basert på kjeldene eg har tilgjenge til synest nettopp målarbeid å vere eit sentralt tema. Jamvel Riksmaalsforbundet tinga avis syner ein notis i utgåva av 30. august 1911. Særleg var Spegjelen nytt av ulike mållag og ungdomslag, som lyste om og melde frå møteverksemrd. Mållag i Oppdal og på Nordmøre, Trønderlaget og Nidaros mållag var mellom desse, saman med ungdomslag i Uttrøndelag og Inntrøndelag i tillegg til Orkdalen og Namdalen. I juni 1911 vedtok fylkesungdomslaget i Trøndelag å halde Spegjelen som lagsblad. Vedtaket syner korleis banda mellom målrørsla og ungdomslaga gav avisar lesarar. Saman med venstrefolk utgjorde aktive i dei to folkerørslene ein viktig basis for målbladet, ifølgje oppmodinga "Maalskrivar" kom med. "Maallag, vinstrelag, ungdomslag! Hjelp fram maalsaka! Hjelp fram vinstresakene! Hjelp fram ungdomssaka! Og arbeid difor av all makt for "Spegjelen""²⁴³.

Fra utgjevingsstaden Trondheim strekte Spegjelen seg utover bygdene i Trøndelag og på Nord-Vestlandet. Dei skriftlege kjeldene syner at avisar også hadde lesarar i Gudbrandsdalen, i Nord-Noreg og lenger sør på Vestlandet. Ein brevsendar fortel at avisar har få tingarar i Indre Nordfjord, trass i landsdekkjande innhald. "Det er vel alltid so, at "Spegjelen" serleg har si arbeidsmark i Trøndelag; men eg tykkjer, at det hev so mange meldingar, fraa ymse kantar av landet, og so mange gode stykkje, baade "kjellarar" og andre, so det godt kunde lesast over heile landet"²⁴⁴. Mangfaldet spegla seg dessutan i kva bakgrunn tingarane hadde, for dei synest å ha hatt ganske variert yrkesfaring. Lærarar, forfattarar, prestar, sakførarar og andre som verka i målpressa, aktive i desse yrkesgruppene var dei som oftast sende lokale nyhende, sanka tingarar og elles støtta bladet økonomisk. Ulike samfunnsaktørar som spela ei viktig rolle i målreisinga trekte saman også her.

Lærarane Rasmus Skaar ved Ortnevik skule i Sogn, Johan Ulset frå Bjerkåker og Engel Mesloe frå Oppdal var mellom dei ivrige tingarsankarane. Mesloe var raskt ute og fekk halve kommunestyret til å tinge Spegjelen, syner eit brev av 30. september i 1911. Tingarflokken var samansett. Til dømes kunne dyrlege E. Laukvik i Kristiansund fortelje at han hadde skaffa S. Olsnes strikkefabrikk, to adjunktar, ein

organist og ein kjøpmann som nye tingarar. Dagen etter, 23. oktober i 1911, melde Røe i Nordmør Mållag om tre lærarar, ein fotograf og ein smed.

Kjeldematerialet knytt til kva publikum Fjordaposten hadde er lite utfyllande, men det gjev grunnlag for å formulere nokre tendensar. I 1923 sette Joleik seg føre å nā "fjordbygder og byar paa heile Vestlande", men ifølgje eit notat frå 1927 fann avisas støtte også elles i landet (sjå vedlegg 1). Notatet tyder nemleg på at 200-300 lesarar kom frå "Nordland, Trøndelag, Austland og Sørland". Her ser ein "Kva folk som les Fjordaposten" fordelt etter variablane yrke, dels sosial klasse og fylka Hordaland og Sogn og Fjordane. Oversynet er mest truleg basert på kven som tinga avisas. Medeltalet for opplaget i 1927 var 2750, det høgste noko år. Sjølv om Joleik særleg var oppteken av bøndene sine vilkår, verkar Fjordaposten å ha nådd fleire lesarar frå høgare samfunnslag. Lesarane hadde elles ein ganske variert bakgrunn i høve til yrke og sosial klasse, og dei fleste høyrdhe heime i Hordaland.

Dei samla sett fire største lesargrappene, "handverkarar/fabrikantar" (375), "embets/ombodsmenn" (368), "bønder" (357) og "handelsmenn" (325), fordeler seg ganske ujamt mellom dei to fylka. Samanlikna med Hordaland kjem nær dobbelt så mange bønder som les Fjordaposten frå Sogn og Fjordane, der dei utgjer den absolutt største gruppa i fylket. I Hordaland finn ein derimot over dobbelt så mange "handverkarar/fabrikantar" og "embets/umbodsmenn", som i dette fylket representerer yrkesgrappene med flest lesarar. Tala må ein sjå i samanheng med kor mange som då arbeidde innanfor dei ulike yrka i fylka. Eksempelvis heldt fleire "embets/umbodsmenn" til i Bergen enn i resten av området. Fjordaposten støtta helst bønder, fiskarar og arbeidarar, medan embetsmenn og andre maktpersonar gjerne var utsett for hard kritikk. Trass i dette kjem den største enkeltgruppa faktisk frå mellom- og overklassen i Bergen, som femnar om 584 av tingarane.

I notatet utgjer bønder, fiskarar og arbeidarar i dei to fylka 859 personar. På den andre sida er det mellom "embets/ombodsmenn" og "handelsmenn" samt over- og middelklassen 1277 som les avisas. Ei tolking av dette kan vere at avisas var meir lesen av høgare samfunnslag. Samanliknar ein det samla talet for dei to fylka, finn vi 708 lesarar i Sogn og Fjordane mot 1059 i Hordaland. Legg ein til mellom- og overklassa i Bergen er tingarflokken i Hordaland meir enn dobbelt så stor. Dette heng sjølv sagt saman med kor avisas kom ut, og kor lett ein kunne få tak i tingarar utanfor byen.

Orda speglar den som skriv

Kvífor hadde Spegjelen og Fjordaposten ein så variert lesarkrets? Dette knyter seg nok til at avisene hadde ein brei appell. Eit stort spekter av tema og meiningsytringar kom til syne innhaltsmessig sett. Mangfaldet synleggjer spennet i interessene og kunnskapane til bladstyraren. Dei to avisene var jo merka av personen Albert Joleik, ein redaktør med allsidig givnad og erfaringsgrunnlag. På same tid var han ein fargerik individualist, ofte omtala som original. Mellom dei som la fram ei slik forståing var Dagbladet: "Albert Joleik er ein mangslungen kar, ein fribyttar og frimann som ikkje er lett å plassera i nokon "bås". (...) Fjordaposten var eit av dei mest originale bladi i landet"²⁴⁵, vart det hevda. Med eigne meininger om mykje vart han lett tillagt eit kjenneteikn som dette.

Joleik markerte tidleg ynsket om å skape noko eige som bladstyrar. Han ville fortelje frå heile verda, og helst om nyhende som ikkje var omtala i andre aviser. Framfor å gå inn i eit etablert og leiande målblad som Den 17de Mai skipa han avis sjølv. Nettopp det tematiske mangfaldet utgjorde eit særtrekk frå starten av. Som eigar, journalist og redaktør på ein gong kunne han lett gje avisene eit personleg preg. Etter kvart stod Spiegelen fram som eit alternativ til Den 17de Mai. "Steinsvik hev vel mykje militær chauvinisma, han fyller blade med rustningspolitikk. "Spiegelen" hev fleire dyrrar apne, meir utsyn, meir stil"²⁴⁶, la Brynjulf Bjørklund fram i eit "Narvikbrev". Om Joleik var sterkt oppteken av nasjonen og norsk forsvarspolitikk, tok han kanskje i større grad opp ulike syn og tema. På den andre sida kan ein diskutere kor open han stilte seg til andre synspunkt enn sine eigne. Særpreget tok Joleik med seg vidare til Fjordaposten. I konkurransen med rekkja av aviser i Bergen gjorde dette det mogleg å skilje seg ut, og utvida lesarappell tiltrekte nok tingarar.

Frå starten av hevda Joleik ei personleg røyst i norsk presse. Erfaringane knytt til tida i Afrika fungerte ikkje berre som eit springbrett til ei karriere innanfor journalistikk, etter kvart inspirerte dette opphaldet tydeleg innhaldet i avisene han utforma. Som redaktør synte han jo ei markant interesse for internasjonale utviklingstrekk, eit felt han hadde breie kunnskapar om som offiser med militær røynsle frå utlandet. Dette særtrekket hentar også opphav i idégrunnlaget for målarbeidet. Ved sida av ei heimleg rot i omformings- og demokratiserings-prosessen i det norske samfunnet etter 1814, har nemleg målreisinga ei meir internasjonal rot i europeisk kulturnasjonalisme²⁴⁷.

Impulsar frå Europa framkalla tankar om å byggje den norske nasjonen innanfrå og nedanfrå, med bondekulturen og bygdenorske verdiar som utgangspunkt. Desse radikale ideane opna målrørsla for ein utovervendt og kulturopeng tradisjon. Slik kan ein forstå kvis for Joleik engasjerte seg i norsk nasjonsbygging og på same tid var sterkt internasjonalt orientert. Innanfor den radikale retninga plasserte mellom andre bladstyraren Rasmus Steinsvik seg. Målbladet Den 17de Mai stod for eit vidt internasjonalt perspektiv²⁴⁸. "Me arbeidar med å få europeiske moderne Kulturtankar klædde i norsk bunad", var biletet Steinsvik sjølv gav. I ein tidleg fase prega anarkistiske straumdrag, motstand mot sentralstyring, både avisar og delar av målflokkene. Noko av dei same haldningane finn ein att i Spiegelen og Fjordaposten, eksempelvis i ein stadig kritikk av styresmaktene og forsvarspolitikken som vert ført.

Fleire liner er mogleg å trekke til kva Joleik stod for som redaktør. Dei to komande punkta, "Politisk nytt frå inn- og utland" og "Internasjonal politikk", syner korleis målet om å melde nyhende frå heile verda faktisk uttrykte seg i avisene. Rekkja av døme vil tydeleggjere den vide verdsorienteringa, og i tillegg fortelje korleis utviklinga i verdssituasjonen avspeglar seg i det redaksjonelle innhaldet.

Politisk nytt frå inn- og utland

Korleis tematiserte Joleik interessa for kva som rørte seg i verda? Det politiske engasjementet kjem tydeleg fram i Spiegelen og Fjordaposten. Kanskje var det nettopp gjennom diskusjonar av innan- og utanrikspolitikk han sette smak på folkemeininga. I Spiegelen låg vekta helst på lokal målreising og ein nasjonal kontekst, men i det 1. verdskrig nærmar seg finn ein i 1913 eit sterkare internasjonalt fokus. Engasjementet

heng saman med at Joleik verka i norsk presse i fyrste halvdel av 1900-talet, ei tid prega av aukande uro. I stadig større grad baserte han meinings- og nyhendestoff på denne tematikken. Bladstyraren var nyhendeorientert og aktuell sjølv med ei utgåve i veka det meste av tida.

Truleg var det inga enkel oppgåve å formidle stoff ein ikkje fann elles i pressa, for Joleik lånte ein del frå andre aviser. Rekneskapen for Spiegelen 15. og 16. mars i 1911, vel ei veke før fyrste nummer kom ut, syner 43 kroner i utlegg til kjøp av 16 aviser. Ni av dei kom frå utlandet. Bladstyraren ville jo melde om nyhende frå heile verda: "Her skal det forteljast hendingar or innland og utland, frå grannelanda og dei gamle norrøne utbygder"²⁴⁹. Tidvis fortalte han frå Island, Færøyane, Shetland og Orknøyane. Det norrøne samarbeidet fekk mindre rom i Fjordaposten, då han i større mon vekta turbulente område i Europa. Nationen grip interessante aspekt ved avisas slik: "I Fjordaposten som han gav ut og redigera i åra før krigen, var det serleg to fiendar han støtt dengde laus på, nemleg dei utanlandske reformatorane og dei innanlandske språkreformatorane"²⁵⁰. Berre i ei avisutgåve kunne alle verdsdelane og oppunder 20 ulike land vere omtala. Spaltene "Or ymse land" og "Sidan sist. Innanlands og utanlands" samla til ulik tid utanriksstoff.

Kva forsvarsstrategiar dei ulike landa valde var noko Joleik studerte nøye. Med ein rutinert offiser sine vakne auge følgde han aktuelle straumdrag. Gjennom avisene tok han aktivt del i samfunnsdebatten, og påstandane som vart sette fram var ikkje sjeldan vågsame. "Han skriv om internasjonale emne med ein undertone av offiserens profesjonelle kunnskap og tilnærming - så kan det sjølv sagt vere ei anna skål om alle hans vurderingar dermed er så godt underbygde"²⁵¹, er det hevda. Fleire bladstyrrar i målpessa var opptekne av forsvarssaka. Å verne om nasjonalt sjølvstende og særnorsk identitet stod jo sentralt for dei ideologisk sett. Meinte han norske politikarar ikkje forvalta oppgåvene godt nok, skulda han dei raskt for å drive "saudeskap" og "politisk humbug". Slik markerte Joleik seg altså på same tid som ein opposisjonell bladstyrar, ein som opent gjekk ut mot makteliten og syntte ei særskilt redaktørmakt.

Interessa for den politiske styringa av landet var eit overhengande perspektiv i dei to avisene. For Joleik låg makta hos regjeringa og Stortinget. Melde han frå stoda i norsk politikk la han stor vekt på kva statsrådar og stortingspolitikarar dreiv med. Som redaktør såg han høgrefolk, sosialistar og kommunistar som hovudmotstandarar, etter kvart tok han også til motmåle mot Venstre og Bondepartiet. Manglande vilje hos partia til å ruste opp det norske forsvaret var ei viktig årsak til kritikken. Ser ein nærmare på kva standpunkt han forfekta i norsk forsvarspolitikk, stod arbeidet for å halde oppe allmenn verneplikt og å ruste opp sentralt. Meiningsytringane som framkom var gjerne forma med ein skarp og på same tid humoristisk brodd. Omtala Gula Tidend gav bladstyraren for Spiegelen grip dette trekket. "Ser det altid med eigne augo og veit jamt aa finna noko morosamt med det, fyrdi om han ikkje med di gløymer brodden"²⁵².

Sist i 1911 uroa Joleik seg for krig mellom Tyskland og England, og han sette fram krav om at det norske sjøvernet måtte styrkast. Straks Venstre tok over regjeringsansvaret i februar 1913 retta han kritikk mot utanrikspolitikken partiet førte. Enno sterkare var kraftsalvene då stortingsrepresentant O. M. Gausdal, sosialist og redaktør for avis Nordlys, ville avskafte verneplikta. "Skulle de ikkje snart vere paa tide aa krevje vanlege folkeskulekunnskapar av ein stortingsmann?"²⁵³, kvesste Joleik til. På ny var han uroa for krig i Europa. "Den store Europakrigen - den største - frå

vaaren 1914?", stilte han spørsmål om i ei overskrift 29. oktober i 1913. "Her trengst eit aalvorsamt vakthald frametter vintren, baade utanrikspolittisk og militært. Slik som d'er no, kann ikkje statsminister og utriksminister sitje aa sjaa paa, um dei er menn som kjenner andsvar." I lenger tid hadde han engasjert seg for opprusting av forsvaret. Då planar om ny flåteplan var omdiskuterte våren 1912, kom han til dømes med innspel om å prøve det nye krigsvåpenet fly. I Fjordaposten heldt han fram etter denne lina.

Våren 1923 rådde Joleik sterkt ifrå forsvarscommisjonen sitt framlegg om å bygge ned det norske forsvaret. Slik avvæpning åtvara han sterkt imot, noko han gav klårt uttrykk for i samband med statsbudsjettet for 1926. Han såg det som lite framtidssretta å no kutte ned på forsvaret og fjerne allmenn verneplikt. "Det syner ogo at riksstyre ikkje hev andvarskskjensla for Noregs framtid. (...) Men vi hev ikkje i noko maate merka at dei sitjande ministrane hev meir enn medals folkevit. Framtidi skjynar dei ikkje meir enn andre"²⁵⁴. Kritikken auka på utetter 1930-talet, i takt med auka væpning i andre land. Norsk forsvars politikk vart mellom anna karakterisert som ei "blanding av humbug og landssvik"²⁵⁵. Internasjonale nedrustnings-avtaler hadde han lite tru på. Ein burde snarare styrke forsvaret med 1000 bombefly og 100 luftvernkanoner, meinte han og trekte fram kor avgjerande Italia sitt luftvåpen hadde vore i åtaket på Etiopia.

Den norske flåten var heller ikkje i god nok stand. "No er det meste so gamalt at det er like uført til strid som 60-70 åringar til å vera stormbataljon"²⁵⁶. Militærkomitéen nemnde han som eit "mollbu-ting" i 1937, av di han tykte planane om norsk nyvæpning gjekk for seint. "Me kan ikkje lenger hava blinde ogsovande menn til å styra norsk utanrikspolitikk. Vår framtid og sjølvstendet vårt er ført ut i den største fåre ved den unasjonale utanrikspolitikken me hev dyrka"²⁵⁷. Fyrst i 1939 var han nøgd med forsvarsløyvingane. Arbeiderpartiregjeringa med Nygaardsvold i spissen fekk skryt for "vake og fasthendt" styre, men han minna om "dummokratiet" samansett av alle partia som hadde redusert den norske hæren med 100 000 mann²⁵⁸.

Innvendingar mot norsk forsvars- og utanrikspolitikk sette Joleik ofte fram. Framfor valet hausten 1924 melde han at dei fleste valprogramma ikkje tok opp dette, han ville difor ikkje røyste med noko parti på slikt grunnlag. Sak gjekk altså framom partipolitiske sympatiar. Å eigne til seg landområde som hadde vore nytta av nordmenn, stod fram som ei viktig kampsak. Forutan å gjere han krav om Grønland meinte han også Noreg hadde rett på Svalbard og Frans Josef land. 16. mai i 1912, 13 år før Noreg fekk sjølvråderett der, kritiserte han norske politikarar for å synne lite interesse for Svalbard og kolgruvene der. Aktiviteten deira karakteriserte han som "nasjonal kneskjelvpolitikk", ei line som gav grunn til å flagge på halv stong 17. mai. Nordisk samarbeid gjekk han sterkt ut imot. "Det er eit laakt karaktermerke at nordmennene er so viljuge til aa danse etter den dansk-norske pipa i desse tider, etter den svivyrding og ranglynde som Danmark hev vist Noreg i Grønlandssaki. Det er som den trælske hunden, han sleikjer handi som slo han"²⁵⁹. Av nabolanda åtvara han sterkest mot "faaren for Russland" og bolsjevikane. Ein sjuk Trotsky ville han ikkje ha til landet i 1929, "den ryske mordchefen" var betre død.

Internasjonal politikk

Det nasjonale sjølvstendet var grunnleggjande for Joleik. Om bladstyraren tidvis kritiserte samarbeid på tvers av landegrenser, stod han likevel i aukande grad fram som sterkt internasjonalt orientert. Krigshendingar fortalte han stadig oftare om frå slutten av 1920-åra. Stridane mellom Hellas og Bulgaria, Bolivia og Paraguay, Russland og Kina, Japan og Kina, Italia og Etiopia, den spanske borgarkrigen og tysk krigsplanlegging var oppe til diskusjon. Fredsviljen synest fråverande, noterte han seg. Skuffa såg han at ingen greip inn når små statar vart invaderte, mellom anna Etiopia i 1935. Eit ordspel som vart lagt til merke er henta frå stykket om landet sitt tap i mai 1936 ."- Kva gale er det Joleiken skriv i dag, då? kunne folk spørje når Fjordaposten kom til gards ein gong i veka eller så. - Han skriv at nå er Etiopia "eti-opp-ja!"²⁶⁰.

Ein "makaroniforgjifta" Quisling hadde halde med Italia. Tilbake i 1933 støtta Fjordaposten kritikken det nyskipa partiet Nasjonal Samling retta mot arbeidarorganisasjonane, andre meininger var derimot "berre ørskesvall". Han avfeia idear om eit Nordisk Forbund samansett av Skandinavia, England og Tyskland, som skulle representere den sterkeste folkeætta i Europa, og rådde Quisling til å lese etnografi og historie. 1. oktober i 1937 bad han sjølv verda leggje merke til at "two sterke statar samlagar seg", her synte han til Italia og Tyskland. Ein framsynt Joleik tok allereie 2. oktober i 1923 til orde for å dele Tyskland i tre; "i sine tri naturlige hovudpartar: Sudtyskland (fyr det første berre Bayern), Vesttyskland (enno berre Rinlande med Ruhr), og det prøyssiske Nordtyskland". Han var uroa for dei unaturlege grensene som vart sette med Versailles-freden, på same tid åtvvara han mot å la tyskarane få "gnage sunde" vilkåra i fredstraktaten. "Men England er som ei utvitug mor som let utangen rasa, og vil ikkje lata andre tukta han. (...) Den tyske hemnstriden er kanskje nokre år nærmare enn nokon utanfor Tyskland trur"²⁶¹, varsla han i 1934.

Tre år tidlegare hadde Joleik fått grunn til mistanke. Tyskarane klaga då på tung avbetaling på skadebota etter 1. verdskrig, men hadde nyleg sjøsett nytt panserskip for 80 millionar kroner. No såg han eit stadig sterkare Tyskland i ferd med å ruste opp forsvaret sitt. Stormaktene måtte slå ned landet medan det var tid, og kløyve det, oppmoda han. Frametter diskuterte han situasjonen hyppig og la fram grundige analysar. Norsk nøytralitet hadde han lite tru på. Å gje tyskarane ein landarm til Svartehavet, funderte han på som ei mogleg løysing. Invasjonen av Polen framkalla pessimisme. "Gud straffe Tyskland", slo Joleik opp 7. september 1939. Siste nummer av Fjordaposten kom ut 4. april 1940. Joleik tok då vegnen til Voss for å melde seg som soldat, men vel ein månad over 60 år var han for gammal.

Mykje av årsaka til uroa i verda la Fjordaposten på Folkesambandet. Dette internasjonale samarbeidet fungerte ikkje etter intensjonane.

"Skjipinga av Folkesambande var vel den største samfundsreform som hev vore sett i verk dette hundradaare. Men fraa fyrste stund hev Folkesambande ei veila som gjer det ubrukelegt naar det røyner paa. For Folkesambande vantar hermakt til aa hevda vedtaki sine. Det er likso hjelvpelaust som ein domstol utan politi eller vakt til å setja i verk domane. (...) Og hadde det havt makt som det hev vit til aa døma millom folki, kunde det ha gjort mykje til aa skjipa um verdi frå eit trættheus til eit vinalag"²⁶².

Stormakter som USA, Italia, Japan og Tyskland hadde for mykje å seie, og lite brydde dei seg om små statar vart invaderte. Det "storkjefta" Amerika irriterte han med å krevje at europeiske land minka væpninga, medan dei sjølve dreiv opprusting.

"Kjeltringesambande", "det rotne folkesambandet", "eit upåliteleg og dyrt, internasjonal politi". Dette var nokre av karakteristikkane Joleik nytta om eit samband han meinte Noreg burde melde seg ut av. Snarare syntte han større sans for tala til Briand under eit møte i Folkesambandet i 1929. Ideen om "sambandsstatane Europa" tiltala ein utovervendt, nynorsk bladstyrar. "Den amerikanske og ryske uvyrdschapen lyst møtast med fast hand og so snart som mogleg. Og daa nyttar det ikkje land for land, men alle saman"²⁶³. Visjonar om å realisere ein europeisk tollunion og forsvarsunion, utan å rikke det nasjonale sjølvstendet, framkom.

Skjemt og alvor

Nyhende frå heile verda og Albert Joleik sine meininger om rettskriving og landbrukspolitikk, blanda med notisar om drap og tragediar, så vel som hus i marmor og sensasjonelt store barneflokkar. Eit personleg prega uttrykk tok form i spenning mellom seriøsitet og underhaldning, ei indre spenning han kunne ha erva frå forfedrane sine. "Dei var gladværuge o skjemtsame, men stundom sturne"²⁶⁴. Gjennom humoristiske innslag ser vi bladstyraren ytre seg som ein samansett maktkritikar. Blandinga av vittige historier og djupt tragiske hendingar gjev ein tvetydig stil. Korleis meddelte dette seg i avisene, og i kva grad bygde Joleik slik opp redaktørskraft?

Eit utdrag frå programerklæringa for *Spegjelen* synleggjer denne sida ved Joleik si redaktørrolle. "Skjemt og alvor. "Spegjelen" skal fyrst og fremst vere eit tidendblad på norsk. Men her er so mange andre arbeid som blade ikkje kann segje fråa seg. Her hender kvar dag so grøteleg mykje løgje kringum i verda, at sumt lyst speglast her." Avisa skulle romme preiker og alvorsord, men også moro og "smaastubbar til aa læ av og til aa graata av". Vekepostar i petitform, "På Eyrarting" og "Smidjusindr", formidla vekselvis slikt stoff. I starten finn ein også morospaltene "Rispor og svall" og "Skjemt", etter kvart kjem dette stoffet heller kvar for seg i form av små, kuriøse notisar. Han hadde stor sans for kuriositetar av ymse slag, og dei var gjerne henta frå telegram eller andre aviser.

I *Fjordaposten* vidareutvikla bladstyraren stilten. "I 17 år skrev Joleik det mest originale einmannsblad i landet, *Fjordaposten*, der duld og open spit strøymde mot lesarane frå kvar line"²⁶⁵. Særleg i petitspalta "Ymsingar" sparka han ifrå seg, ofte med kommentarar litt på kanten i politiske artiklar. "Ymsingar" var han vidkjent for, ei spalte der han i kvasse ordelag kåserte over hendingar i veka som hadde gått. Notisar om død og drap førekomm mest i kvart nummer. Under overskrifta "Draap og styggjedom" og seinare "Ulukkor og styggedom" samla han ei tid fælslege hendingar frå Noreg og andre land. Enno mindre enn i *Spegjelen* sparar han på makabre detaljar. På den andre sida kunne han fundere over sportsresultat, nye grammofonplater, jordbruksklubar for born eller politiske strategiar. Ein aktiv i bergensk presse framstilte seinare Joleik som ein sjeldan uredd journalist i den norske pressa. "Han skrev slik at folk tok stor forargelse over hans mange dristige ord og vendinger"²⁶⁶, skildra Edvard Welle-Strand, i årevis redaksjonssekretær i *Bergen Aftenblad*.

Med livfulle, kvasse auge under hattebremmen formidla Joleik moro og alvor på ein gong. Stilen speglar ein eigenrådig bladstyrar, av og til kanskje for eigenrådig. Kona Olava var ofte uroa for kva gale mannen kunne finne på å skrive, og ho bad borna passe på kva dei snakka om heime. For jamvel om det var lite ynskeleg kunne

dei risikere at far sjølv tok opp saka. Mykje av innhaldet i avisene var skrive i ein ironisk og skjemtande tone. Blandinga av fakta og kommentar gjer det sjangermessig interessant, utan at eg vil utdjupe dette aspektet her. Han stod for ein særeigen humor, med ironi og sarkasme som hovudmiddel, som ein måtte kjenne til for å ikkje vurdere det som fornærming. "Denne Spegjelen her han er slik laga han, at du kann spegle deg baade ute og inna; ja um det so er ein riksmann, fær han sjaa seg sjølv som han er"²⁶⁷, merka Verdalens Blad seg. Kor tid ein skulle spare på skytset skilde Joleik ikkje alltid mellom.

"Streng justis hev det vorte paa bana no, so at d'er ikkje greitt for fulle folk som vil reise. No nyleg på Levang nekta dei aa taka-med ein underrettsakførar som skulde til Verdalens." Ein ærekrenkja sakførar Kvam melde Joleik til politiet for denne notisen i Spegjelen 22. februar 1912. Etter at statsadvokaten først hadde avvist saka kom den opp på ny. I juli vart han såleis idømt 50 kroner i bot, 25 kroner i kostnad til statskassa og 20 kroner til lysingar om dommen i dei blada som Kvam ville. Rekneskapspapir syner at lokale målfolk betalte bota for Joleik. 10. juli svarar han i Spegjelen på Kvam si tordentale i retten mot korleis avisar omtala riksmalet. "Ein skulde tru at slik skriving var nok i seg sjølv til aa verte baade hengd og brend i ein by der "riksmalet" er høgt i kurs." Seinare stemna tre stortingsrepresentantar han. Årsaka var ein artikkel i Gula Tidend 21. august 1919, der han skulda norske stortingsmenn for å samarbeide med tyskarane om sildesal.

Kor sterkt var ynsket om å sjokkere leseren? Uttrykksforma kunne vere ein måte å tiltrekkje seg merksemd på. Ved å rakke ned på autoritetar i den viktige offentlege rolla som avisredaktør, utførte også Joleik ei symbolsterk handling og demonstrerte redaktørmakt. Slik grip han eit sentralt trekk ved framveksten av ei profesjonell redaktørrolle. I tillegg kan Martin Eide si forståing av populærjournalistikk kort kaste lys over tematikken. Som grunnlag for journalistisk makt skal ein vurdere populærkulturelle innslag på lik line med meinings- og nyhendestoff, krev Eide ((red.) 2001). Gjennom blandinga av underhaldande og meir seriøse aspekt, eit uttrykk for såkalla avisschizofreni, formidla redaktøren her eit samansett innhald. I staden for å leggje einsidig vekt på nyhende og opinionsstoff, ser Joleik også grunnlag for makt i meir populærjournalistiske sjangrar. Følgjeleg skaffar denne yrkesutøvaren seg ein brei maktbasis, på same tid som han aukar den symbolske eller kulturelle kapitalen sin.

"Ymsingar"

Gjennom petitspalta "Ymsingar" dreiv Joleik gjøn med norske politikarar og andre samfunnstoppar. Her synlegger han narrerolla som ein del av redaktørvirket sitt. Kvar gong skreiv han under med nemninga "Garp". Ordet har fleire tydingar som alle står godt til innhaldet; rå, høgrøysta, flåkjesta person, skøyar, men også hanseat og narr²⁶⁸. I det han tok på seg ei slik rolle signaliserte han sjølvstende i høve til makthavarane. "Ymsingar" er eit sterkt uttrykk for den journalistiske praksisen til Joleik. Sidan spalta dukka opp i Fjordaposten 7. november 1924 utgjorde den ein fast teig på sistesida. I spalta realiserte han mykje av seg sjølv. Eigne synspunkt létt han skine klårt gjennom i innhaldet, og ikkje sjeldan retta han spark mot regjering og storting. Han tok opp aktuelle saker og knytte dei saman på råkande vis. Vekenytt og meiningsytringar vart

omtala i ein underhaldande og kåserande stil. Den tematiske variasjonen var stor, til liks med bladstyraren sine interesser.

"Ymsingar" kunne ta til med hundredagane, trekkje fleire lause trådar vidare til karakulsauer og den etiopiske keisaren, før Joleik avslutta med å ynskje livet av statsministeren Mowinckel. Venstreleiaaren var som ofte før skotskive 20. mars i 1935, no i ein omdikta versjon av ein kjær bergenssong i høve regjeringsskifte. "Jeg tok min Nygaardvold sikkert i hænde. Sorgen forgik mig på Mowinckels kropp. Tänkte på de bønder om de vilde brænde og byde Monsen mod fienden op." Best likte han næraast å klyve frå (makt)topp til (makt)topp. Når Stortinget har ferie klagar han til dømes over at det er lite å skrive om. Ironisk nok sette Joleik i siste utgåve i Fjordaposten fram ynske om å verte statsråd: "Eg tykkjer riksstyre kunne ha gjort meir stas på 5-årsdagen, t.d. med å auka ministertale liksom i Frankrik, til 22. so kunne eg ha kalla meg nr. 23." Kongehuset representerte ein annan maktelite som fekk ein del omtale, men i finare og meir positive ordelag, gjerne om korleis dei kosar seg med sjokoladekake på årsdagar. Derimot retta han ofte stikk mot andre avisar.

I ettertid har fleire nemnt "Ymsingar" som noko av det beste innan norsk petitjournalistikk. Originaliteten er eit trekk mange har bite seg merke i. "Albert Joleik var utvilsomt en av mellomkrigstidens mest originale penneknekter i Bergen"²⁶⁹. Nettopp petitjournalistikk spela ei viktig rolle for kontakta med avislesarane. Det er fortalt at studentane på Blindern slost om avis for å lese "Ymsingar" fyrst²⁷⁰. Det var gjennom denne spalta Joleik gjorde seg mest kjent. Sjølv riksmaalsfolk las den visstnok²⁷¹. "Me saknar Dykkar "Ymsingar" kan De tru, dei er ofte på tale i godt venelag", skreiv Jacob Schjøtt, ein fast annonsør, i brev til Joleik 14. februar i 1946. Av ei noko anna mening var den moraliserande Norgesposten. "Noko stort sakn vert det ikkje for Vestlande at Fjordaposten ikkje kjem ut, heller ikkje er det til skade for "moral og sædelighet". For Joleik var rå og kvass. Ymsingane hans passa seg ikkje til å lesast i dameselskap. Men han var uredd og skreiv sanningi like fram"²⁷². Albert Joleik forlysta og provoserte i rolla som redaktør. Denne spenninga kom også til uttrykk i viset han formidla målsak og norskdomsideologi på, vil det komande kapitlet syne.

7. Individualisme og fellesskap for målsaka

Albert Joleik si sjølvstendige line som bladstyrar ytra seg også gjennom korleis han formidla norsk folkemål og bygdenorske verdiar. Korleis praksisen og identiteten til redaktøren knyter seg til den nasjonale, motkulturelle dimensjonen, er særtrekket eg no vil utdjupe. I eigne aviser la han fram personlege synspunkt på målsaka. Joleik utfalda seg som ein individualist, men han bygde yrkesutøvinga på eit idégrunnlag han delte med andre i nynorskpressa. Mellom uttrykka for dette er korleis han går utifrå idealet om eit harmonisk bondesamfunn.

Målblada såg Joleik som ”vaar beste handfeng i striden for norsk maals rett”²⁷³. Den nynorske bladstyraren var medviten om formidlingsrolla si. Spiegjelen og Fjordaposten tente fleire viktige funksjonar knytt til målarbeidet. Om denne redaktørprofilen ville stå for seg sjølv, tok han likevel del i felles front for målsaka. Særleg i Spiegjelen kom dette til uttrykk med ynsket om å forme ein samlingsstad for dei som nyttar landsmål.

Sterke meininger om norsk målreising

”Maalblada er vaktpostar som skal varsle kvar den heimedanske fienden ferdast, og slaa han paa rømda. Utan sterke maalblad, med mange tingarar, nyttar maalreisingsarbeide lite eller inkje.” Joleik gjorde i Spiegjelen 1. mars i 1913 tydeleg kva oppgåve han som nynorsk bladstyrar hadde. Sjølv om skiftmålet i begge avisene tydeleggjer språk som ei viktig kampsak, er temaet i ulik grad omtala i Spiegjelen og Fjordaposten. Medan målarbeidet ofte var agitert for i Spiegjelen kom Joleik sjeldnare direkte inn på denne tematikken seinare. I staden låg vekta i Fjordaposten meir på å hevde sjølve målforma og ei vidare, nasjonal orientering. Skiftet kom av endringar i avisprofil og råmevilkår. Fordi målsaka stod stadig sterkare fram mot 1940, parallelt med svekt samhald i målrørsla og mindre politisk støtte, kunne han velje ein opnare ståstad i møte med nye utfordringar. Samanlikna med Spiegjelen var følgjeleg Fjordaposten eit mindre reindyrka målblad.

Bygdemeldarane Spiegjelen knytte til seg fortalte ofte frå lokalt målarbeid. Elles kom emnet opp i bladstyraren sine eigne drøftingar, i skrivestykke lånt frå nynorskavisar som Den 17de Mai og Gula Tidend, samt taler og notisar om temaet. Joleik teikna eit fiendebilete av riksmålsfolk som forkjemparar av dansk skriftmål. Det motkulturelle perspektivet basert på motstand mot det danske embetsstyret er framleis aktuelt. Riksmålsforbundet fekk karakteristikken ”ein heimedansk samskjipnad”. I avisar 27. februar i 1912 sette han talsmenn for norsk folkemål og ”sjællandsmaale” opp mot kvarandre. Her vert ”riksmaalstrævarane” sine målsettingar framstilte som mindre demokratiske.

”Kva vil målmennene? Dei vil nyte de norske folkemaale som 95 prosent av folkje talar og faa de til fullgjildigt skriftmaal for alle nordmenn. Kva vil riksmaalsstrævarane? Dei vil bruke dansk skriftmaal, som er laga av bondemaalføre paa Sjælland, og detta sjællandsmaale vil dei have til einaste rettkomne skriftmaal. Dei vil endaa meir og verre: dei vil bruke skulane til aa avnorske ungdomen. Dei lyg og segjer at sjællandsmaale er norsk, og at norsk maal er berre ”dialekt” og ”vulgærssprogs”. Dei vil lære ungdomen av med livande norsk tale, og vil lære deiim aa tale dansk skriftmaal.”

Ein sterkare folkevilje låg til grunn for det norske folkemålet, argumenterte Joleik for og freista å hente legitimitet til ytringane sine. På same tid skapar han bilete av riksmaalsforkjemparar som representantar for eit framandt og nærmast totalitært styre. Dette synet hevda han også tidlegare på året, då Spiegjelen gjorde krav om "full rett for norskmaale" under målposten på venstreprogrammet²⁷⁴. Målsaka bør vere hovudfokus for partiet, for ifølgje bladstyraren er den meir enn noko anna sak både nasjonal og demokratisk. Meiningsytringa er eit klårt uttrykk for krav om å basere det nasjonale medvitnet på norsk folkemål.

"Dei som talar dansk her i lande, er so faae (berre 3-4 prosent) so d'er heilt meiningslaust (løgje), og vyrdaust mot folkje, naar dei finn paa aa arbeide for danskmaale, mot norskmaale. De ei nasjonal sak aa faa ende paa deira anti-nasjonale obstruktion. Men arbeide for norskmaale sin rett er samstundes ei stor demokratisk sak. For demos - folkje - som vantrivst i tunge kaar, talar norsk. Og de antinasjonale faatal er danskalande for det meste - mann for mann - mergjen av den antidemokratiske surapald"²⁷⁵.

Førestellinga om to ulike kultursyn og former for offentlegheit kjem til uttrykk. Om samfunnsvilkåra har endra seg held Joleik på grunnlaget for framveksten av nynorsk motkultur. Redaktøren og målmannen gjorde seg til talsmann for folket, for mengda av småbønder og arbeidarar med lite kunnskapar om "frammundmaale". Ved å utøve redaktørgjerninga slik tente han ei viktig demokratisk rolle, eit uttrykk for presseideologiske grunntankar, i det same bygde han tillit mellom seg og leserane.

For å få gjennomslag for målkrav var Venstre vurdert som den viktigaste partipolitiske støttespelaren. Til liks med dei fleste andre målavisene i samtidia sympatiserte Spiegjelen tydeleg med partiet. Skytset retta Joleik mot "målhatande" sosialistar og "bakstræverske" høgrefolk. Fire dagar etter regjeringsskiftet sådde han 24. februar i 1912 tvil om riksstyret Bratlie, samansett av Høgre og Frisinnede Venstre, si nøytrale line i målstrida. Bakgrunnen for tvilen fann han i regjeringserklæringa der riksmalet var framheva som grunnlag for framtidig språkutvikling. "Hovdingane for høgre maa have stor vanværdnad for norsk nasjonalitet", kunngjorde han. På ny ser ein korleis han koplar nasjonalitet til språket.

Sterk vekt på politiske føringar i tilknyting til språkspørsmålet framkom i begge avisene. I Fjordaposten uttrykte Joleik ei meir kritisk haldning til samarbeidet mellom Venstre og målfolket. "Vinstre hev tent storleg paa maalmennene; dei hev arbeidt ideleg og sløft og mykje for venstrepartie, endaa vinstre hev gjort skameleg lite for maalreisingi", kvesste han til i 1924²⁷⁶. Utan støtte frå andre store parti fann han likevel grunn for målflokken å halde seg til Venstre. Framfor stortingsvalet i 1927 var derimot Bondepartiet sett som eit fullgodt alternativ. "Men d'er best aa bu seg paa at maalreisingi fær lite gagn av stortingspolitikken"²⁷⁷, la han til. Påstanden byggjer han på at Venstre trass i fleirtal i åra 1913 til 1921, eit tidsrom då målrørsla vann stadig mindre gjennom med krav, gjorde lite. Kritikken mot partiet auka på og i påvente av nytt stortingsval 1930 kom Joleik med harde skuldingar.

"Maalreisingi hev vinstre vore litevætta meir med paa i dei siste aar. Men elles maa ein segja at partie hev drive val-svik sidan 1885, daa det vart vedteke at norsk og dansk skulde vera jamstelte. Riksstyri av vinstre hev gjort liksom det vedtak ikkje var til, men maalmennene var godsauder korsomer i 40-50 aar, til aa fylgia bjølleverene i bæ-bæ-flokken"²⁷⁸.

Joleik sine partipolitiske sympatiar fangar her opp utviklinga mot at målfolk i mindre grad støtta Venstre. To nye parti stod no fram som konkurrentar; "for bondepartie og arbeidarpartie hev sine maalreisingsmenn likso gode som vinstre"²⁷⁹. Dei to same grupperingane si støtte til samnorsk seinare på 30-talet førte han derimot attende til Venstre.

Forutan å ta til motmæle mot politikarar gav Joleik sine eigne påtale. Han ytra seg som ein politisk opposisjonell og hevda ei maktkritisk haldning, men også andre enn samfunns-autoritetar måtte tolke kritikk. I Spegjelen reiste han tidleg spørsmålet om korleis målfolket arbeidde. Seinare omtala han jo i 1930 målentusiastane i Venstre som defensive "godsauder". Målblada arbeidde heller ikkje offensivt nok. Etter eit vedtak statsrådane for Kyrkje-departementet og Landbruksdepartementet gjorde, om å svare på nynorsk om dei mottok brev i denne målforma, meinte han til dømes dei synte overdriven glede. For kven andre enn regjeringa og Stortinget skulle iverksetje den språklege jamstellinga? spurde han i Fjordaposten og klaga: "Maalmennene er mest smaanøgde smaafolk, og er overlag smaanøgde med maalreisingi og. (...) Kann maalmennene verte mette av slikt, so er dei lettfødde"²⁸⁰. I Spegjelen hadde han sjølv gledd seg stort over at fleire stortingsmenn nytta landsmål: "D'er brote hol i den heime-danske muren, og norsk maal kjøyrer innatt sameleis som dansk vart kjøyrd inn"²⁸¹.

Av fleire årsaker var nok eigne meininger om målarbeidet lettare å setje fram i Fjordaposten. Ut over i 1930-åra verka nemleg striden om den nye rettskrivingsreforma til å splitte målfolket. Regjeringsskiftet i 1935, då Arbeiderpartiet kom til makta, gjorde det dessutan vanskelegare å vinne fram i rikspolitikken²⁸². Joleik markerte rett nok nokså eigenarta synspunkt på norsk rettskriving allereie frå starten av i 1911.

"Skjit i rettskrivinga!"

Språkbruken i Spegjelen og Fjordaposten signaliserte eit folkeleg og jordnært uttrykk. Med utgangspunkt i Ivar Aasen si fyrste landsmålsform ville Joleik forme eit munnleg prega skriftspråk. "Og denne fyrste landsmaalsforma vil me freiste aa faa endaa lite laglegare, so nær talen som raad er. (...) Grunnregelen for norsk lesing er: aa lesa so likt din eigjen norske tale som raad er etter skrifta", gjorde han klårt i programmet for Spegjelen. Noko fast skrivemåte ville han ikkje nytte. "Her skal ikkje lagast i hop nokor serform. Det vert vanleg "normalform" - og + nokre bokstavar til aa lette lesnaden." Difor utelét han stumme endingar og stavningar han meinte hadde gått ut av taalemålet. I det heile reiste han tvil om godkjende rettskrivingsreglar kunne vekkje målkjensla. Denne lina vart vidareført i Fjordaposten. Kva andre synspunkt hevda han i tilknyting til norsk rettskriving, og kva reaksjonar møtte han?

Utviklinga av landsmålet frå teoretisk system til bruksspråk var noko fleire implisitt peika på i Spegjelen. "Det beste me gjer for maalet no, er aa tinget "Spegjelen" snarast raad er, og tel andre aa gjera det sama. Derved vil maalet koma inn i heimane rundt bygdene vaare, og folk vil lesa og bli glad i det", oppmoda ein leesar 5. april i 1911. Poenget tok Joleik med då han sjølv ville tekkje moglege tingarar: "Folk flest vilde verte maalmenn, berre dei fekk sjaa og lese norsk landsmaal kvar dag"²⁸³. Som bladstyrar for eit målblad syner han til den viktige oppgåva som låg i å formidle målforma. Fleire hadde innvendingar mot korleis han løyste oppgåva.

Norrønt og Sunnfjord-dialekta har vore trekte fram som sterke inspirasjonskjelder for Joleik si rettskriving²⁸⁴. Lesarar av Spegjelen gav han kritikk for bruken av eiga dialekt, i motsetning til Fjordaposten som på Vestlandet fann eit publikum med fyrstehandskjennskap til den. "Kvifyr skal De no endeleg驱ra paa med denne heimegjorde rettskrivingi Dykkar?"²⁸⁵, spurde ein lesar av Spegjelen frå Narvik. Ein tingar reagerte så sterkt mot dette trekket at han valde å seie opp målbladet: "Bladet er "venteleg" skrevet for nordre luten av landet, og det passar av den grunn mindre for midlandsbolken. Me er kje so - vi - at me tek upp dialekter i kampen for det norske språket"²⁸⁶. Tingarane likar avisar, men ikkje rettskrivinga, skreiv ein tingarsamlar frå Oppdal i brev til Joleik 18. november i 1911.

Kanskje kunne avisar ha vunne meir støtte i Trøndelag om skriftspråket i Spegjelen hadde lege nærmere opp til lokale dialektar. Sjølv om han stadig fekk motbør for skrivemåten heldt Joleik karakteristisk nok på sitt. Mellom kritikarane var også "ein ortodoks maalmann" frå Steinkjer som mislikte all bruken av bokstaven j²⁸⁷. Truleg var bokstaven dels nytta for å fange opp språklyden palatalisering, eit trekk ved talemålet til Joleik, eksempelvis i "Spegjelen". Innskrivaren nemner likevel Joleik for ein "riksmaalsetar". Sjølvaste Garborg gjekk ut mot måten Hovden skreiv visse enkeltord på i avisar. "Og kved det paa eit Maal som du kann vera ved, um du so ein Dag skal møtast med 'n gamle-Ivar!", kravde han i avisar 30. mars i 1912.

"Han har i alle dagar vore ein frisk og uredd målmann, med store kunnskapar om norsk mål og lovene for norsk mål. Men han bryr seg sytten i alle slag rettskrivingar, gamle og nye"²⁸⁸. Denne skildringa Bergens Tidende gav av ein 85 år gammal Albert Joleik er treffande. Lite endra Joleik skrivemåte og eigne meininger gjekk framom delar av lesarflokken sine syn. Idealisten og individualisten Albert Joleik kom i fyrste rekke. Dette kan ha ført til at både publikumspotensialet og det økonomiske grunnlaget vart svekt. Kor mykje av folkeviljen tok han eigentleg opp i seg? Å rikke på standpunkt kjenneteikna ikkje ein bladstyrar som nok kunne vere sta og nærist arrogant. Nok eit ættemerke fortel om denne eigenskapen: "Kom dei i trætte elle strid, nytta de inkje aa truga deim, for daa vart dei berre stridare og djervare"²⁸⁹. Strilynde kom fram i 1938 i diskusjon av nye reglar for rettskriving.

"Men rettskrivings-skræddarane, både i 1917 og no hev klypt ut og sett bot i bot på den heilnorske mālkledningen. Dei lagar regelbrot og knoth alle stadar. (...) Men skjít i alt! Um riksstyre sender ut resolusjon og stortinge er med på å tvinge rote inn i skulane, so hev ikkje mālgrisene vunne leiken med det"²⁹⁰.

Så tidleg som 4. desember i 1913 støtta Joleik framlegg om nye rettskrivingsreglar for landsmålet, med krav om at norsk tale skulle vere rettesnor: "Lat oss faa skriftmaale meir likt den norske talen i maalføra, og soleis lette lesnaden for folkje." Over 20 år seinare sette han fram same krav i Fjordaposten. Etter at statsmaktene hadde sett ned ei nemnd for å tiljamne landsmål og riksmaal, eller norsk og dansk som Joleik sa, i rettskriving, ordformer og bøyingsformer, stilte han seg snarare svært negativ til endringar. Under overskrifta "Folke skal narrast med ei ny mālrøre", skreiv han 3. januar i 1936: "Brigde og vøling i mālreglane og stavangi, det trengst i norsk og. Men det må vere utan umsyn med māle frå Danmark." Saman med fleire og mindre faste reglar var han redd det kunne resultere i ei svekking av landsmålet. I 1937 forsvara han Noregs Mållag sin motstand mot framlegg til norsk rettskriving, omtala som

"lapskausmål" av Joleik²⁹¹. Karakteristikkar som "provinsdansk målsyn", "sosialistisk "rett"skriving" og "reinsila humbug" fortel om innhaldet i kritikken bladstyraren retta etter avslutta arbeid i 1938. Endringane den nye skriftnormalen innebar tok han ikkje til seg.

Joleik ville stå for seg sjølv, noko også andre målblad fekk merke. Skreiv dei ikkje like "folkeleg norsk" som han fekk dei påtale. I Fjordaposten 26. november i 1936 rakka han ned på "målfusket" i nynorskeavisar som Norsk Tidend, Gula Tidend og Nynorsk Vikeblad. "Det er ei stor skamm, so mykje misnorsk og halvnorsk skriving ein fær i dei største målbladi", skreiv han og klaga over at avisene "forpestar lesarane med hottentottisk mål". Det norske folkemålet og grunntankane bak var samstundes idear han delte med dei. I ein tidlegare fase var han kanskje meir oppteken av fellesskap med andre i målrørsla. Dette synte seg i form av organisatorisk aktivitet så vel som redaksjonelle målsettingar.

Samlingsstaden Spegjelen

"Men blade kjem til aa verta som ein samlingsstad for mange av deim som fyrr hev skrive norsk i dei dansknorske bladom her i kring", stod det i programmet for Spegjelen. Å skape ei eiga øvingsmark for skrivelystne målentusiastar i Trøndelag, utgjorde ein viktig intensjon bak utgjevinga. Som redaktør var Joleik såleis med og bygde opp eit alternativt offentleg rom for denne gruppa. Ettersom distriktet mangla eige målblad tente avis ei viktig oppgåve med å synleggjere landsmålet der. Skriftmålet og denne formidlingsforma evna å skape førestelte band mellom avis og lesar. Utvekslinga av lokalt bygdenytt la også grunnen for eit fellesskap lesarane imellom. For mange opna desse momenta truleg opp for å kunne identifisere seg nærmare med målreisinga.

Frå fyrste nummer av oppmoda Joleik lesarane om å skrive brev med nytt frå bygdene. "Um det er andre ting folk hev på hjarta, so skal det i alle fall ikkje vente paa rom, for det um at stykkje er paa landsmaal", la han til og markerte ein motsats til riksmålspressa. Rekkja av lokale støttespelarar tok straks til å melde om ulike hendingar og stoda i målarbeidet, andre fekk meir skjønnlitterære innslag som dikt og forteljingar på trykk. Målforma var fellestrekket mellom skrivestykke prega av stor tematisk variasjon. Ofte stod breva for kring halvparten av det redaksjonelle stoffet, men dette skifta noko etter kor tid Joleik var på militærøving. I desse periodane, mellom anna då den komande kona Olava vikarierte sommaren 1912, og særleg med tre utgjevingar i veka auka det på. Gjennom å skape engasjement mellom lesarane kom han i betre kontakt med dei. Trekket danna samstundes grunnlag for å byggje identitet kring målsaka på lokalplanet. "Som talmann for norskdomsrørsla i dei staute trønderbygdene skal han bera bod um alt som vert gjort til fremjing av vaar nasjonale sak", fortalte sendaren av eit "Steinkjerbrev att Spegjelen" 18. januar 1912.

Dei lokale meldarane skreiv helst om innanriksstoff, som skildringar frå reiser, møteverksemeldingar samt by- og bygdeliv elles. Ein av desse kom med innspel i brev til Joleik 9. november i 1911. "Dette diktet som fylgjer med her, kann De truleg brukha i "Spegjelen". Um De vil, skal eg gjerne skriva fleire dikt i bladet Dykkar no frametter. Kanskje og kunde senda Dykk nokre Elveromsbrev, skriv um folket, arbeidskaara, maalstoda, politikken her", gjorde Halvor Floden, forfattar og seinare formann i Norsk

Bokmannslag, framlegg om i brevet. Til liks med lyrikaren Tore Ørjasæter skreiv han ei mengd dikt i avisa. Berre i tida frå 23. mars 1911 fram til nyårrskiftet kan ein registrere kring 190 ulike brevsendarar. Storparten av breva kom frå Trøndelag, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, vidare frå Kirkenes i nord til Stavanger i vest, frå Hallingdal og Island. Nokre medarbeidarar hadde faste oppdrag, Dietrichson skreiv regelmessig om jordbruk og Ola Fet rapporterte nytt frå hovudstaden.

Prestar, lærarar og forfattarar, men også bønder var yrkesgrupper som særleg engasjerte seg. Mange mållag og ungdomslag i distriktet nyttet dessutan Spiegjelen som meldingsblad, fleire av dei ytte i tillegg økonomisk støtte. Fylkesungdomslaget i Trøndelag såg til dømes avisa som lagsbladet sitt. Ikkje minst slik ser vi at avisa faktisk romma ein samlingsstad for målfolk i distriktet. Ein krets av trufaste støttespelarar hjelpte Spiegjelen fram både økonomisk og med skriving. Fleire av dei var markante samfunnsaktørar med tilknyting til målrørsla. Truleg bygde Joleik opp eit kontaktnett i studenttida som han no fekk nytte av. Halvor Floden var eksempelvis som Joleik aktiv i etableringa av Bondeungdomslaget i Oslo.

Den viktigaste medarbeidaren dei tre åra var nok presten Anders Hovden. Dikta og artiklane han ytte gav avisa tyngd. Sjølv festa Hovden stor lit til bladstyraren og greip viktige karaktertrekk ved han slik: "Du bautar deg daa fram og læt humlorne surra. Gjeng du din eigen veg og vil det du vil. Og du vil noko. Du er ein klegg til aa bita deg fast, og du slepper nok ikkje taket"²⁹². Hovden skal ha budd på same pensjonat i Trondheim som Joleik. Vikaren Olava fekk fritt løyve til å bruke av det han hadde skrive, etter å ha spurt om hjelp. Ein annan kyrkjeleg medarbeidar var den nyutdanna presten Nils Trædal, tidlegare med i Studentmållaget i Oslo, seinare aktiv bondepartipolitikar og kyrkjeminister.

Fleire hjelpestemann frå målmiljøet tilførte Spiegjelen tyngd. Lege og forfattar Idar Handagard arbeidde for fleire aviser, forutan Gula Tidend og Spiegjelen også Fjordaposten i startfasen. Handagard har truleg Joleik stifta kjennskap med i studenttida, då dei saman med mellom andre Severin Eskeland var med og grunnla Studentmållaget i Oslo²⁹³. Sjølv stod Eskeland fram som ein leiarfigur i den frilynde ungdomsrørsla, og av yrke var han lærar og seinare rektor ved lærarskulen på Stord. I 1911 og 1913 skreiv han ei rekkje bokmeldingar og målstykke i Spiegjelen. Medarbeidaren Olav Gullvåg deltok aktivt i starten med ei populær utklippsbok, petitspalte og ulike artiklar. Her la han grunnlag for vidare bladarbeid, for i ettertid heldt han fram som redaktør for nynorskavisar som Norig og Gula Tidend. Læraren og forfattaren Sturla Brørs frå Namdalseid ytte både dikt og sakprosa. Kontakta mellom han og Joleik kom frå tida ved lærarhøgskulen i Levanger. Jamvel Arne Garborg sende sommaren 1913 artiklane "Maalsak og jordsak", "Folkehelsa" og eit stykke om Hypotekbanken.

Trass i støtte frå mange held klaga fleire av Spiegjelen sine hjelpestemann etter kort tid over manglande lokalt engasjement. Ein av desse var Edvard Langset. "Det er ei sykja eller ei tru som er so aalmenn her paa Nordmør og andre stader kring lande. Norskarbeide gjeng av seg sjølv. Skulde ein hørt noko so toskut", tordna han i avisa 15. juli 1911. Fortvila over målfolket i Trøndelag skulda faste støttespelarar dei for å vere likesæle og ansvarslause. Utan offervilje for Spiegjelen kunne målsaka vanskeleg vinne fram her, var det hevda frå eit held: "Inga sak vinn fram utan ho hev gode blad som kvar dag kann leggja saka fram for folk og spreida upplysing i hus og stove landet

ikring”²⁹⁴. I 1912 synest det som færre lokale medhjelparar engasjerte seg i skrivearbeid, tendensen er enno klårare i 1913. Parallelt etterlyste folk stadig nyhende frå heimbygda si. Fekk Andreas Hegerberg rett? I februar 1912 slo han nemleg fast at avisdrifta ikkje gjekk godt nok. Joleik var for tilbakehalden og burde spørje fleire av ”vaare beste målmenn” om å skrive i Spegjelen, meinte Hegerberg. Noko av årsaka til minkande oppslutning kan kome av dette. På den andre sida ville vel heller Joleik gje vanlege bygdefolk eit rom der dei kunne ta landsmålet i bruk.

Idégrunnlaget for Spegjelen og Fjordaposten

Korleis kjem det idémessige og kulturhistoriske grunnlaget for målreisinga fram i avisene Joleik stod bak? Innanfor norskdomsideologi har landsmålet spela rolla som felles symbol på nasjonal identitet, det har samstundes vore ein reiskap for å formidle ideane bak målreisinga. Skriftmålet i Spegjelen og Fjordaposten er såleis del i eit større kultursyn. Innhaldet i avisene syner ein bladstyrar sterkt oppteken av ideologiske røter, i det desse dannar bakgrunn for argumenta han set fram til forsvar for målsaka. Avisspaltene spegla av eit samansett identitet, i spenninga mellom by og bygd, mellom akademia og bondeliv, mellom nasjon og profesjon.

I ung alder tok Joleik til å interessere seg for målarbeid og ideane det bygde på, ei interesse han bar med seg vidare gjennom aktivitet i nynorsk presse og organisasjonsliv. Idealisme prega tankesettet til mange av dei som tok del i slik aktivitet sterkt, også Joleik. Fjordaposten merka seg ein tendens mellom fleire av desse til å oppvurdere seg sjølv. ”Det er mange maalmenn som gjeng og gjer seg til av at dei hev ofra seg so og so mykje for maalsaki og at dei hev vorte martyrar”²⁹⁵. Han åtvara mot å la denne utviklinga få fotfeste innanfor målpressa, og svara: ”Ein bladmann han hev aa gløyma seg sjølv og arbeida for bladet sitt, for ideali sine, for landet sitt.” Kva ideal med tilknyting til målreisingsideologi arbeidde han for i Spegjelen og Fjordaposten?

Som idéformidlar tok Joleik opp ulike grunntankar bak målarbeidet i avisene. Lite skil dei to målblada på dette punktet, men Fjordaposten stod jo for eit sterkare fokus på nasjonale næringsinteresser. Til grunn for Spegjelen låg eit tydeleg motiv nettopp i å styrke nasjonen, sjølv etter Noreg nyleg hadde sikra sjølvstendet. Restane etter det han kalla ”dansk snobbekultur”, mellom anna i språket, framkalla engasjement. Skulle den nasjonale rørsla nå ut måtte ein erstatte romantikk med praktisk arbeid, kravde han i februar 1912. Framom andre folkerørsler hevda han målflokken i særleg grad ytra eit nasjonalt og demokratisk krav. ”Den som enno trur at det nationale reisningsarbeid og maalsaki berre er til aa blaasa av, er blind for framgangsliana hjaa folket, han skynar ikkje si tid, og vil aldri verta nokon folkets mann”²⁹⁶. Dersom ein trekkjer inn andre motiveringstypar bak idégrunnlaget for målreisinga, ser ein at Joleik også tematiserte sosiale og folkepedagogiske aspekt. I avisene stridde han mot manglande rettferd og for folkeopplysing. Til dømes vart det gjort krav om betre vilkår for bøndene og gjeve råd om jordbruksdrift. Vidare ville han binde skriftspråket nærrare opp til talemålet for å gjere kunnskap lettare tilgjengeleg.

Joleik såg seg sjølv som ein meir ihuga nasjonalist enn han kanskje gav uttrykk for i avisspaltene. Det nasjonale programmet han sette fram i 1921 var heller urealistisk.

"De er so mangt einn tenkjer o meiner som ikkje høver til bladskriving. Eg hev nokre faae hugmaal som eg mæter mest, men hev vunne gjort so altfor lite fyre: at Noreg skulde styrast so de vert ein hugnad heim fyr 10-12 millionar menneske; og at Noregsvelde vart etterreist med grensur fraa Magnus Lagabøtir si tid"²⁹⁷.

Tankane synest likevel å ligge bak standpunktet han la fram om styresett og landvinning. Å arbeide for å få hand om Grønland og dei rike naturressursane der var ledd i dette. I særleg grad søkte han ideal i norske kulturtradisjonar. Ved å legge betre til rette for jorddyrkning i Noreg kunne ein skape levekår for fleire, påstod han: "Di fleire procent bondestand, di meir trivnad i alt folke"²⁹⁸. Frå ei romantisk framstilling av bygdeliv og folkekultur kan ein trekke liner til ideen om det harmoniske bondesamfunnet. "Hans ideal var den sjølveigande bonden - og helst den bonden som kunne rekne forfedrane langt attover som norske"²⁹⁹, er det hevda om Joleik. Eit anna døme på korleis norskdomsideologi vart reflektert i avisene finn ein i synet på industriarbeid. Sjølv om industrielt prega fabrikkarbeid i noko mon var nedvurdert, er det teikn til at han gjekk inn for å sameine dette moderne trekket med tradisjonelle verdiar. Snarare enn å motstride utviklinga ville han kombinere fabrikk- og jordbruksarbeid. Slik bygde han som Aasen og Garborg bru mellom fortid og notid.

Leiande ideologar fann grunnen for særnorske verdiar i bøndene sitt levesett, og slike førestellingar verkar å ha inspirert Albert Joleik. Han var sosialt medviten, byrg over å vere av bondeatt, og sette denne yrkesvegen høgt. Gleda over å sjølv drive gard var stor. Dette verdisynet avspeglar seg særleg i Fjordaposten. I avisar spela han ut redaktørrolla som ein bygdetalsmann, til forsvar av distrikta og til å tak på sentralstyring. Skiljelina mellom sentrum og periferi som Rokkan knytte til norsk nasjonsbygging såg bladstyraren framleis.

Maktkritikaren Joleik ville vere talsmann for dei breie lag av folket, i forsvar for heimleg bondekultur og bondedemokratisk desentralisering. Ideen om folkesuverenitet legg han stor vekt på i målspørsmålet. Dette styreprinsippet frå den franske revolusjonen var mellom dei europeiske straumdraga som inspirerte Ivar Aasen. I Spiegelen den 17. mai i 1911 grip redaktøren dette momentet: "I 17de mai-verkje er det two straumar som rinn i hop: ein nasjonal, og ein europæisk." Eidsvollmenn "gjennomglødde av fridomstankanne fraa den franske umvelting" fanga i 1814 opp europeiske impulsar. Grunnlova framkom då saman med eit særskilt "nationalt instinkt", ifølgje Joleik som her peikar på bakgrunnen for formainga av eit nasjonalt medvit. Dette speglar korleis målarbeidet grunnar i ei heimleg og i ei meir internasjonal rot. Med ei utovervendt og internasjonal innstilling til grunn for avisarbeidet, la han saman med fleire andre i målpissa nettopp vekt på impulsar utanfrå. "Naar nordmannen hev lært mest utanifraa, hev han ogso gjort dei største framsteg"³⁰⁰, uttala han.

Anti-autoritære og individualistiske haldningar motverka lenge fellesorganisering i målrørsla. Initiativ skulle helst kome innanfrå og nedanfrå, ikkje ovanfrå. Slike standpunkt støtta Joleik gjennom stadig kritikk av makthavarar. Forutan politikarar og byråkratar stilte han seg skeptisk til sine eigne, til nynorsktilhengjarane i partiet Venstre og andre bladstyrarar i målpissa. Radikale, personlege ytringar kvidde han seg lite for å markere. Var han eigentleg ein "outsider" i målflokkene? Med bakgrunn i organisatorisk aktivitet synte han heller ynske å ta eit felles tak, særleg i tida før skipinga av Fjordaposten. Han ville stå fritt til å meine sjølv, samle målfolk til

strid og hevde folkemeininga på ein gong. Joleik skapa ein eigenart identitet som bladstyrar. Særpreget skein gjennom i innhald og skrivemåte. I avisene sluttar han seg til viktige trekk ved målreisingsideologien, men han formidla idégrunnlaget på eige vis.

Nasjonaldagen markerte ein stor høgtidsdag for målfolk som Albert og Olava Joleik. Denne dagen var alle borna kledde opp i bunad. Her står frå venstre systrene Almveig, Kjelrun, Alvdis, Magnhild og Ingjerd oppstilte på Festplassen i Bergen 17. mai i 1929.

Vinje som ideologisk førebilete

Fjordaposten har av fleire vore likna med avisas Dølen, som den nynorske pressepioneren Aasmund Olavsson Vinje gav ut. Mellom likskapane er ein særeigen skrivestil, det maktkritiske perspektivet og språkengasjementet særleg synlege. "Det er sagt om han at han fører Norges skarpeste penn, og i bladstykkeri fører han iallfall eit frihuga språk og uttrykksmåte som ingen annan sidan Vinje"³⁰¹, er fortalt om Joleik. Ludvig Jerald, som lenge var aktiv i nynorsk presse og i Norsk Bladmennalag, omtala han som "ein åndeleg ættling" av Vinje³⁰². Både Vinje og Joleik var akademikarar av bondeætt som bar fram klårtenkte meininger i folkelege vendingar. Joleik har dessutan vore karakterisert som "meisteren like i arbeidet med å leita fram eller skapa gode norske ord"³⁰³.

På den andre sida kan ein ikkje sekk frå viktige skilje mellom dei to redaktørane. Dei var aktive bladstyrarar under dels ulike samfunnshistoriske vilkår for yrkesrolla si. Medan Joleik tok del i etterkant av viktige markeringar som førte fram til ei uavhengig redaktørrolle, verka nemleg Vinje førut for denne utviklinga. Ein sterkare

yrkesidentitet og auka fagleg medvit prega Joleik si rolleutøving. Forfattarar som Vinje hadde fram til 1890-åra dominerte det offentlege ordskiftet. Fyrst då skilde journalistikk og litteratur seg ut som to sjølvstendige yrkesområde eller sosiale felt. Vidare fokuserte ein meir på relasjonar med aktørar innanfor det økonomiske og det politiske feltet. I neste kapittel ser eg korleis dette arta seg i *Spegjelen* og *Fjordaposten*.

8. Sjølvstende framfor børs og partipolitikk

Ein stadig meir uavhengig yrkesidentitet opna for eit særskilt journalistisk felt. Med bakgrunn i praksisen som redaktør vil eg til sist sjå kva form for profesjonell identitetsbygging Albert Joleik synte. I felt-omgrepet ligg ein mogleg reiskap til å gripe denne tematikken. Utmyntinga av redaktørrolla framkom i nær relasjon til andre roller. Av den grunn vektlegg eg spenningar mellom Joleik og aktørar innanfor det økonomiske og det politiske samfunnsfeltet. Desse spenningane knyter seg både til viktige trekk ved norsk pressehistorie og til yrkesrolla han utøvde. I lys av omgrepet "profesjonelle dilemma" nytta av Svensk Høyre³⁰⁴ grip eg Joleik i møte med innteningskrav og partipolitiske sympatiar.

Striden mellom redaktøren og forretningsføraren har særleg prega tilhøvet mellom aktørar innanfor journalistikk og økonomi. Gjennom yrkesutøving har dei to partane markert auka avstand og sjølvstende til kvarandre. Framveksten av den todelte leiarmodellen førte til at dei fekk kvar sine arbeidsoppgåver i avisdrifta. Todelinga var også eit uttrykk for ei profesionalisering der to sosiale felt skilde lag. I Fjordaposten meddelte dette seg på ein noko særegen måte. Familiedrift og samarbeid rådde snarare enn strid, for som elles i målpressa bar idealisme for det nynorske språket meir enn inntening avisra fram.

På den andre sida medførte partipresse nære band og vekslande sjølvstende i høve til politiske samfunnsaktørar, i form av kontakt og samarbeid mellom aviser og ulike politiske parti. Individualisten Joleik lét seg ikkje styre av partipisken, sjølv om Spiegel var uttala venstreavis og Fjordaposten sympatiserte med Bondepartiet. På den andre sida kunne han vere ein ivrig talsmann for einskilde partisaker. Idealet om å vere uavhengig sette han likevel høgare enn mogleg økonomisk partistøtte, eit ideal knytt til den symbolske kapitalen som følgde med ei meir profesjonell redaktørrolle.

Båten flyt

I kva grad utøvde Joleik ei uavhengig redaktørrolle gjennom forretningsdrifta av Spiegel og Fjordaposten? I samspelet mellom individuelle handlingar og samfunnshistoriske prosessar tok Joleik sin identitet som redaktør form. På grunnlag av det empiriske materialet, frå mengda av brev og avisutgåver samt rekneskapsbøker til samtaler med borna, er det mogleg å gripe korleis denne aktøren faktisk handla. Dei skriftlege og munnlege kjeldene gjev grunn til å påstå ei utvikling mot stadig større sjølvstende, økonomisk så vel som partipolitisk sett, og nettopp ved å syne til innsamla materiale vil eg byggje oppunder ein slik påstand.

Eit nærbilete av den økonomiske styringa fortel kor nær samankopla drifta var med bladstyraren sitt kvardagsliv. Ved sida av å vere redaktør skulle han ivareta rollene som eigar og journalist samt skaffe annonser og tingarar. Rekneskapen for Spiegel stemmer overeins med måten Martin Eide skildrar bygdeborgredaktøren. "Balansen mellom idealisme og forretningsdrift har i norsk motkulturell presse ellers tippet klart i retning idealisme"³⁰⁵, slår han fast. Idealismen har vore berebjelken, den berande mentalitetten, i ei rekke norske avishus. Levegrunnlaget fann nynorskavisene i det tette samarbeidet mellom ulike tiltak innanfor målrørsla, det såkalla norskdomsapparatet. Ei rad organisasjoner og institusjonar har sikra kontinuitet og

vidareutvikling av den nynorske skriftkulturen, i kontrast til situasjonen for dei fleste andre språka som vert nytta av eit mindretal³⁰⁶. Dette var også tilfelle for tiltaka Joleik dreiv.

<u>För</u>	<u>Juni år 1913</u>	<u>Mt</u>
1. jan. var att i kassan	152,79	
Bleddring	36,60	1,60
2. 5	86,00	71,00
Lyringar folkehöstdagen Västan (5+10)	15,00	150,00
3. Skrivel i Handelsbanken	3,40	3,70
Bleddring	56,00	13,65
4. 5	72,40	
5. 5	106,80	
6. 5	43,06	
7. 5	1,00	
Lyring Västan Meallap (en meddelad av äldre lotter) (spänna)	34,52	
8. Bleddring	67,40	
9. 5	78,15	
10. 5	536,11	
11. 5	5,00	
5 gäva medel. O Väst, Ryffelye	5,00	
Lyring hängs dönde	5,00	
11 Bond engd. avgf. 0,72 - 10p	0,65	
13. Bleddring	83,18	
Lyring Väst 6,25 - 10p }	83,18	
11 Edberg 1,75 - 10p }	7,20	
14. 5 Brand 3,25	14,18	
Tasse 6,25 } 15,15 - 10p	14,18	
Glasen 6,25 }		
Bleddring	33,70	

Joleik førte utfyllande rekneskap over Spiegelen sine innkome og kostnadar, noko eit par sider frå januar 1913 tydeleg syner.

Til liks med storparten av bladstyrarane i målpressa hadde Joleik lite å fylle portemoneén med. Som ansvarleg for einmannsføretak var han sjølv den viktigaste berebjelken, både intellektuelt og økonomisk sett. Ånd og materie må hengje saman i avisdrifta, forfekta Per Håland.

"Bladdrift er ikke berre åndsverk, jakt etter dagsnytt og sensasjonar, brikjande overskrifter og store bladmannsbragder. Det er også forretningsdrift og handverksproduksjon, organisering, utsending og planfast salsvirksemid. Den som gløymer at eit blad er ei verksemid som skal gje innkomme nok til å betale driftskostnaden, kjem ikkje langt. Norsk bladsoge har mange syrgieleige døme i den lei"³⁰⁷.

Korleis meistra i grunnen Joleik å drive avis og forretning på ein gong, i spenninga mellom katedral og børs? Hans Aarnes skal ha sagt at han med Fjordaposten var einaste bladutgjevar som fekk ei målavis til å svare seg økonomisk³⁰⁸. Det var i denne

samanhengen Joleik likna drifta med ein båt som verken sigler eller søkk, men held seg flytande. Programerklæringa for Fjordaposten syner lita forventing om økonomisk vinst frå slike "forretningar utanfyr den store handel". Eitt år etterpå fortalte han om lite støtte og hardt slit for å etablere avis. Sjølv meinte han innkomene frå gardsdrifta la grunnlaget. Seinare avviste han dette, noko som er i samsvar med innhaldet i fleire brev. Samlinga av brev, mellom familiemedlemer i Bergen og garden i Naustdal i åra 1932 og 1940, fortel ofte om pengemangel begge stader. Balansen mellom idealisme og forretningsdrift tippa heller ikkje her mot børs.

Då Joleik i Fjordaposten 3. januar 1930 oppmoda lesarane om å betale bladpengar, rakka han samstundes ned på avisar som henta inntekt frå partipolitiske bindingar. "Vert so desse inntektene berre standane paa papere, og ikkje kjem i kassa, vert det tungt aa driva forretning, som ikkje hev nokon driftskapital eller lutmiddel eller partiflesk aa fljota paa." Han markerte altså avstand til denne forma for økonomisk støtte. Utan politiske støttespelarar var nøysemd og eigeninnsats nøkkelen til å lukkast. Forfedrene kan ha inspirert han også her: "Dei kviddest ikkje fyr ei lang gonga el ei tung byrd. Dei snikte ikkje. Dei hadde ikkje noko lag med aa verte rike, men vart ikkje ovundsjuke paa andre som aatte meir"³⁰⁹. Denne eigenskapen meinte han sunnfjordingane hadde til felles med "småtuftige kjinamenn"; "dei held seg på flot der andre søkk"³¹⁰. Utanom arbeidet med Fjordaposten henta han og kona noko inntome frå arbeid som lærarvikarar. Den viktigaste årsaka til at avisene kunne svare seg låg i hjelpa frå økonomiske støttespelarar knytt til målrørsla. Spiegelen mottok nok i større mon slik støtte enn Fjordaposten som stilte seg meir uavhengig.

Nøysemda og idealismen strekte ikkje til. Etter å ha greidd seg gjennom dei økonomisk vanskelege 1930-åra, då mange målblad gjekk inn, røynte Joleik i 1941 ein personleg konkurs. "Ja der den via dolorosa - til fatigdomen - som alle idealistar skal vandra. (...) Gid De etter maa koma Dykk upp over vatnet", skrev majoren og målmannen Einar Sagen i eit brev til Joleik 7. april i 1941. I påvente av krig fekk nok avisar dårleg inntome sist på 30-talet. Av gjeld frå avisdrifta skulda han J. W. Eides boktrykkeri A/S 1710 kroner og avis Dagen 1111 kroner for trykking. Fleire tiltak med tilknyting til målarbeidet, til dømes Vestlandsbanken som hadde 1200 kroner uteståande, fråfall krava sine på visse vilkår. Joleik fann løysing og fekk halde på garden, men etter krigen såg han ikkje grunnlag for vidare avisdrift.

Pærer, sigar og eitt glas mjølk

Av di berre rekneskapen for Spiegelen er teken vare på, baserer analysane av den faktiske økonomistyringa helst seg på denne avis. Talmaterialet stadfestar at norskdomsapparatet tilførte målbladet driftsgrunnlag. Joleik profilerte Spiegelen som det første målbladet i Trøndelag, og han fekk støtte frå fleire hald. Lokale mållag og bondeungdomslag samt Kaffistova ytte Spiegelen hjelp i form av lån, gåver eller tingarsanking. Mållaget Trøndelaget står saman med Nidaros mållag og Bondeungdomslaget fram som dei mest aktive gjeverane av pengegåver. Som ein startkapital løvvde mellom anna Trønderlaget 1000 kroner i april 1911, og i 1913 skipa laget til ein målmarknad der storparten av inntoma gjekk til Spiegelen. Tidvis støtta enkeltpersonar som Severin Eskeland og professor Hægstad avis med mindre pengesummar.

Slit og svolt prega tidvis også stoda i Spiegjelen. Fyrste året bar mengda av nye tingarar avisa, vidare stod lysingar for hovudinntekta. Grunna underskot frå tida med tre utgjevingar i veka opplyste Joleik i avisa 9. november i 1912 om pengeproblem. Innkomene hadde vore på veg nedover for no å ta seg opp igjen det nærmeste halvåret. Store delar av eigenkapitalen gjekk med til trykking av avisa, som gjerne utgjorde godt over halvparten av kostnadane kvar månad. I februar 1912 tek han til å låne av fleire privatpersonar, lån som påførte han stor skuld. Dei fyrste 100 kronene lånte han frå den skotske forretningsmannen Johs. Bull, ein økonomisk støttespelar som elles hjelpte Gula Tidend og Den 17de Mai³¹¹. Ei samling av målfolk i Melhusbygdene, mellom dei Anders Hovden, ytte han i november 1080 kroner i rentefritt lån. Tilskot kom i tillegg frå privatpersonar som bergmeisteren Per Mortenson, bror til bladstyraren Ivar Mortensson-Egnund, og forretningsførar Olav Dalaker. Begge vart seinare valde inn i rådet for Bladmannaskulen. Andre viktige kreditorar var Bondeungdoms-laget og Kaffistova i Trondheim.

"Men kjem du i for stor knipe, so holder slutt en slit deg ut. Men so skulde gaa, kan du kva tid som helst faa rom i "Sytande" og bra løn", rådde Rasmus Steinsvik Joleik til i eit brev 18. juli 1911. Joleik tok ikkje imot tilbodet om arbeid. Heilt pengelens i august 1913 hadde han grunn til å angre. Han rekna då opp skuld for til saman 2640 kroner. Pengelån utgjorde storparten, forutan trykking, husleige og skatt. Den private rekneskapen syner at han no ei heil tid ikkje kjøper mat, før han 6. september kostar på seg pærer, sigar og eitt glas mjølk for til saman 28 kroner. Med lån frå Bondeungdomslaget og Kaffistova kunne avisa likevel halde fram. I november 1913 hadde skulda stige med over 1000 kroner, og det samla underskotet utgjorde 1285 kroner. Rekneskapen vitnar om ein bladstyrar og forretningsførar som arbeidde for målsaka trass i økonomiske vanskar. Ei meir profesjonell arbeidsdeling framkom med Fjordaposten der kona Olava ytra seg som økonomisk aktør og organisator.

Familien driv Fjordaposten

Kva gjer arbeidsdelinga i Fjordaposten interessant i ein yrkesprofesjonell samanheng? På same tid som familiedrift er døme på ei særskilt arbeidsform, syner drifta korleis skiljet mellom redaktør og forretningsførar framkom under sjølv så små vilkår. Albert omtala seg sjølv som bladstyrar, Olava seg som forretningsførar, på den andre sida skilde dei ikkje eintydig mellom desse to rollene. Til dømes samla Joleik sjølv annonseinntekter og kona vikarierte tidvis som redaktør. Måten dei delte oppgåvene mellom seg kan ein truleg vanskeleg måle i grad av profesjonalitet, heller på grunnlag av kva den beste løysinga var praktisk sett. Saman tufta dei to Fjordaposten meir på samarbeid enn økonomisk vinst. Brytingar mellom journalistiske og økonomiske aspekt var tona ned. Arbeidsdelinga innan familien bygde på lojalitet og respekt for kvarandre, og biletet frå bladstova i Torggata 1 syner idealisme og samhald.

I Spiegjelen arbeidde Joleik mykje åleine og fylte mange roller. "Same mann var utgjivar, bladstyrar, og redaksjonssekretær, forretningsførar, lysingsamlar, visegut - og vart elles burtheft med andre yrke"³¹². Slik sett var det inga reinskoren redaktørrolle han utforma. Noko hjelp ytte ein bror og den komande kona. Rekneskapen fortel at han i starten løna broren Marius for skrivearbeid og for å sanke lysingar. Marius var målmann med band til den radikale Fjørtoft-krinsen og reiste rundt som

føredragshaldar. I august og september 1912 betalte han til saman 135 kroner i "løn for bladstyring" til den nyutdanna lærarinna Olava Hjulstad, som då vikarierte som redaktør. Kvinner engasjerte seg frå først av i avisarbeid nettopp når mannen var fråverande. Ein artikkel om urettvise røysterettar for kvinner av 7. august i 1912 kan vere skiven av ho. Oppgåvene hennar i Fjordaposten femna vidare. I tillegg til å føre rekneskap, halde orden på bladtingarar og sende borna ut med rekningar og postleveringar, skreiv ho ofte bokmeldingar som ho gjerne nytta når ho var vikar for redaktøren. Som ektemaken var Olava oppteken av målsaka og norrøne røter. Mellom dei norrøne sogene ho omsette kom ei følgjehistorie på trykk i avisaren sommaren 1924.

Albert og Olava Joleik saman med dei 11 borna i 1935. Bak frå venstre: Arnbrand (f. 1914), Ottar (f. 1918), Jostein (f. 1932, far min), far Albert, mor Olava med veslejenta Eilin (f. 1934) på fanget, Kjelrun (f. 1927), Salmøy (f. 1919) og Ingjerd (f. 1921). Framme frå venstre sit dei fire systrene Almveig (f. 1916), Magnhild (f. 1923), Alvdis (1925) og Olaug (1930).

Fleire brev mellom ektefellene stadfestar aktiviteten til Olava i avisdrifta. Frå dette ser ein kor nær samanbunde Fjordaposten var med familien sitt kvardagsliv. Den 1. oktober i 1934 er ho åleine i byen med to døtrer, den eine tre veker gammal. I eit brev til mannen og borna i Sunnfjord skriv ho fortvila om trykkjaren som brått krev auka betaling på forskot. Ho har vanskar med å skaffe 160 kroner til neste dag, og dottera Magnhild er sendt ut med rekningar og krav om innbetaling av bladpengar. Dessutan ventar ho på brev med manuskript til neste nummer frå Albert. Ei setning i brevet syner kva oppgåver ho såg som sine: "No er det forretningsføraren som hev skrive. Og

so vil husmora skrive litt." Ho var altså medviten om identiteten som forretningsførar for avisar. Fem dagar etterpå fortel ho glad at avisar kom ut trass i vanskars.

Heimen i Torggata romma ein stor familie, men også bladstove og ekspedisjon. Foreldre og born forma eit arbeidsfellesskap der einkvar hadde si oppgåve. Forretningsdrifta gløymde dei ikkje, for like mykje som åndsverk låg vekta på organisering, utsending og salsverksemd. Ei viktig årsak til kvifor Fjordaposten kunne svare seg ligg her. Frå ung alder tok dei 11 borna del. Nokon sprang med rekningar, leverte manuskript til trykkeriet og knytte snøre kring bladpakkane, dei eldre syskena skreiv på namn og adresse før dei skunda seg til posthuset. Den eldste dottera, Almveig, skreiv også bokmeldingar. "Det som var kjekt for oss borna var jo det at vi fekk vere med på so mykje"³¹³, minst ei anna dotter. Jamvel snøreknyting kjendest som eit viktig arbeid.

Medan det lokale målmiljøet i Trøndelag hjelpte Spegjelen fram, delte Joleik i større grad oppgåvene knytt til drifta av Fjordaposten med eigen familie. Fram til 1940 vidareutvikla bladstyraren ein sjølvstendig ståstad og ein yrkesidentitet sterkare prega av profesjonalitet. "Han var seg sjølv, ville vera seg sjølv. For han hadde jaget etter pengar og prestisje inkje verd"³¹⁴. Denne ståstaden og avslag på partipolitisk støtte, i konkurranse med andre lokale målblad, auka kravet til eigeninnsats. Meir enn norskdomsapparatet skaffa kone og born no innkomer frå lysingar, bladpengar og gardsarbeid.

Inntektsgrunnlaget for avisene

Frå drifta av Spegjelen og Fjordaposten kunne ein hente innteningsgrunnlag frå lysingar og bladpengar. Kostnadane til trykking kravde timar med arbeid kvar veke for å byggje opp desse inntektskjeldene. Ein lesar føreslo at målfolk kunne hjelpe Spegjelen ved å samle både annonser og tingarar, for slik å spare bladstyraren som var lite kjent mellom forretningsfolk i byen for tid. Fleire samla tidvis lysingar eller annonser for Joleik. Mest aktiv var ein Bøvre som mottok 30 % "fyrelotprovisjon" for arbeid i desember 1912 til april 1913, samt i september då Joleik sleit hardt økonomisk. I Fjordaposten sanka han lysingane åleine, men arbeidet gjekk truleg lettare i Bergen der han var betre kjent.

Storparten av lysingane i Spegjelen knyter seg til målarbeid, som mållag, kaffistover og andre nynorskavisar. Ulike forretningsstiltak som frukthandel og tobakks- og sigarhandel er også representert, ved sida av Noregs Venstreforening, doktorar, tannlegar og advoktar. Lysingsmengda verkar gradvis å ha minka noko det andre utgjevingsåret, og enno meir det tredje. Mot slutten av 1913 er mengda nærmast halvert samanlikna med 1911. Fjordaposten stod for eit breiare utval og inkluderte meir næringsrelatert verksemd, til dømes var Knut Skurtveit Jordbruksmaskin & Støypegodsforretning ein trufast støttespelar. Borna hevdar i dag at annonsesalet utgjorde den viktigaste inntekta for Fjordaposten. Påstanden er ikkje urimeleg når vi studerer ei notisbok frå 1939 der Joleik har ført opp innkome frå lysingar. I vinterhalvåret kom mest inn og minst om sommaren då han reiste til Sunnfjord for å ta del i slåttearbeit. Til saman tilførte lysingane dette året avisar mest 5800 kroner.

Joleik gjekk i 1912 ut mot den ujamne fordelinga av lysingar i målblad og dansk-norske avisar. Offentlege tenestemenn vart skulda for å ikkje jamstelle

målformene når dei sende ut lysingar, og særleg høgrevenlege embetsmenn favoriserte riksmålavisene, meinte han. "Grunnen er, at naar de gjeld bladdrift er dei heimedanske snilde som slanger og maalmennene enfoldige som duer. Vi hev ikkje lært aa krevje. Vi rosar oss av god sed og bondeblygd - og so gjer vi som vi ikkje var til"³¹⁵. For lite kravstore nynorske bladstyrarar vann ikkje fram, klaga han og hevda fleire lysingar til målblada ville ha gjeve større innkome og fleire tingar.

I Spiegjelen og Fjordaposten fann lesarane stadig oppmodingar om å betale bladpengar, eksempelvis 26. november i 1924: "Det var gjildt om fleire vilde tinga og halda blade. Det er bladpengane vi skal liva av, med slit og bit." Spiegjelen opplevde rask vekst i starten, fram til opplaget stoppa på i overkant av 2000 utgåver. Ei rekke lokale hjelpestmenn sanka tingarar og bladpengar for Joleik. Dessutan tok fleire mållag og ungdomslag, mellom anna i Oppdal og Namdalen, initiativ til å betale ein del av summen for kvar tingar. Snåsa, Oppdal og Rennebu var stadane der ein sanka flest då Joleik skipa til ein konkurranse i 1912. Den same lokale støtta frå målmiljøet opplevde nok ikkje Fjordaposten. I heimdistriktet engasjerte Joleik faren sin og Einar Seim som innkrevjarar. Faren var tidlegare handelsmann og treivst i rolla som innkasserar av bladpengar i Eikefjorden. Pengane fekk han til eige bruk, likevel var nok arbeidet ikkje alltid like enkelt. I eit brev av 1929 klagar han nemleg over ein tingar som vil stikke av når han nærmar seg. "Det er bedst du stoper bladet for han bare lyver for mig gang etter gang", rår han sonen til. I Bergen leverte ofte ungane ut betalingskrav. Når betalinga nærist var frivillig for tingarane i resten av landet, teiknar det til at denne inntektskjelda ikkje var særleg veklagt.

Kvar tingar var meint å betale seks kroner årleg. Å hente bladpengar frå eit opplag som låg i overkant av 2500 gav nok berre ein brøkdel av potensiell inntekt. Ikkje alle næringsinteresser sette pris på tilbod om å tinge Fjordaposten. I ein konvolutt merka "brevsendingar o.a. frå toskar og uvyrdror" finn vi mellom anna dette: "Skriv norsk, som De har lært det av Deres mor og ungaa knotet, saa vil muligens Deres blad kunne finde nogen læsekrets. De maa selv forstaa at et sprog som behandles saa lite behendig ikke er andet end et dødfødt produkt. Et blændverk for tropelige sjæler"³¹⁶. Meir støtte fekk Fjordaposten frå bønder, noko brevet med bladpengar frå ein ytresogning syner: "Hadde det ikkje vore for det at Du er ein liten uggje til kar aa slaa og bita fraa oss bønder, - so kunde ikkje havt deg; - men eg tykkjer det er rett mon i deg stundom", stod det å lese i Fjordaposten 29. september i 1927. Størst tilslutning fann målbladet truleg helst gjennom bladstyraren sin aktivitet i presseorganisasjonar, fleire mållag, bygdeungdomslag, offiserforeiningar og Sunnfjordlaget.

I kva mon ytra bladstyraren for Fjordaposten seg som som ein provinsredaktør? Gjennom lagsaktivitet bygde Joleik opp eit stort kontaktnett til nytte for avisdrifta. Frå dette kan ein trekke liner til korleis Martin Eide skildrar provinsredaktøren. Ifølgje Eide kunne jo denne redaktörtypen byggje posisjonen på aktivitet i lokalt organisasjonsarbeid, noko som stemmer overeins med engasjementet Joleik syntet. Eide framhevar fleire dimensjonar ved den samfunnsrolla provinsredaktøren utforma.

"Provinsredaktørens handlekraft kan ikke utelukkende forstås gjennom redaktørens aktuelle og erklærte samfunnsrolle. Da må også det daglige slit for å få avisene ut tas i betrakning, og her kommer gjerne provinsredaktøren i større nærbane kontakt med små og store bekymringer enn redaktøren i storbyen. Provinsredaktøren har også på det praktiske planet måttet være en geskjeftig altmuligmann"³¹⁷.

Slik fangar han opp eit sentralt aspekt ved praksisen til denne nynorske bladstyraren. I Bergen vann han kontakt og respekt. Med ei sterk nasjonal og internasjonal orientering stod han ikkje fram som nokon ihuga lokalpatriot, i større grad pirra han nyfikne leesarar med eigenarta meaningsytringar. Vekta på å skape ein sjølvstendig identitet uttrykkjer ei viktig symbolsk markering. Ved å byggje tillit til publikum såg han jo maktbasen redaktørrolla gjekk utifrå, på same tid som han tok del i profesjonaliseringa av yrkesrolla.

Venstrebladet Spegjelen

Som bladstyrar vidareutvikla Joleik redaktørrolla i relasjon til fleire ulike samfunnssaktørar. Slik tok han del i prosessen med å gjere det journalistiske feltet gradvis meir autonomt. Redaktørane og aktive på eigar- og forretningsida i avisdrifta markerte i stigande grad avstand til kvarandre, men utviklinga synte også auka samspel med partipolitiske aktørar medan Joleik var aktiv. Frå 1880-talet av sette fenomenet partipresse preg på norsk avisjournalistikk. Arbeidet for ei meir uavhengig redaktørrolle vart sett på nye prøvingar.

Å vere partiorgan innebar likevel ikkje at ein alltid støtta partiet, særleg venstreavisene framstod som mindre lojale. Spegjelen følgde opp denne tendensen. Ved å støtte Venstre tok nynorskavisa opp i seg viktige politiske tradisjonar innanfor målrørsla. Frå 1870-åra av tok jo målrørsla del i venstreopposisjonen, ein allianse bygd på motstand mot dansk styresett, og samarbeidde i fleire tiår tett med partiet Venstre. Tidleg på 1900-talet endra denne situasjonen seg. Mellom anna prega indre strid Venstre i aukande grad, partiet gav samstundes stadig mindre støtte til målpolitiske krav. Joleik og andre i målpressa hevda då ei meir kritisk haldning, fleire tok dessutan til å endre partipolitiske preferansar. Utover i 20-åra såg ein særleg det nyskipa Bondepartiet som eit fullgodt alternativ.

Korleis stilte eigentleg Spegjelen seg til spenninga mellom partipolitikk og profesjonell yrkesidentitet? Innhaldet i avisas fortel at Joleik interesserte seg sterkt for kva som rørte seg i nasjonal politikk. "Blade skal vere vinstreblad og arbeide for vinstre sine sakjer"³¹⁸, opplyste han og la særleg vekt på målsaka. Dei partipolitiske sympatiane var eintydige, Spegjelen skulle altså arbeide for partiet. Samstundes som han i avisas 20. juli i 1912 framheva Venstre som eit nasjonalt og politisk parti, hadde han tru på samarbeidet mellom partiet og målrørsla: "Um nokre aar, naar maalstriden hev klaarna, vert nok vinstremann de same som maalmann." Rekneskapen syner vidare at han 26. oktober 1912 betalte ei krone i kontingent til Trondhjems Venstreforening. Dette er eit teikn på formalisert kontakt med partiet.

Aktive i Høgre og Det norske Arbeiderpartiet tilla Joleik eit anna verdisyn enn venstrefolk. "Vinstre vil byggje lande med lov og fred, medan høgre og ungsosialistane vil bruke partisk makt og styggeferd"³¹⁹. Fram mot valdagen hausten 1912 agiterte han særleg hardt mot Høgre. Misnøya grunna openbert i språkspørsmålet. "Idiotisma er ein grunnstein under riksmaalsstrev og høgrebakstræv"³²⁰, fyrté han laus. Høgreavisene hadde terga på seg Joleik med å halde moro av at Hønefoss var omtala som Kjuklingsfoss i Spegjelen. Irritert lova han at "naar byen veks dugeleg, skal vi kalle han Kalkunfoss". Bladstyraren meinte partiet motarbeidde både jordbruks- og landsmålet, og han tok venstrepolitikarane i forsvar

mot skuldingar framsette av høgresida. Røyst heller på sosialistane, rådde han til dersom Venstre stod svakt i valkrinsen. Elles tok han ikkje sjeldan til motmæle mot både Arbeiderpartiet og Frisinnede Venstre for standpunktata deira i målsaka.

Såg Joleik seg usamrd med nokon i målspørsmålet retta han hard kritikk mot alle parti, jamvel Venstre. Gjennom Spiegelen ville han stille krav til partiet sin språkpolitikk. Venstre vert svekt om det ikkje igjen gjer målsaka til hovudfokus, hevda han. Vidare gjorde han krav om "loyal gjennomføring av lov om jamstelling av norsk og dansk"³²¹. Tendensar til ei meir etterhalden innstilling framkom. Utanrikspolitikken partiet førte og statsministeren Gunnar Knudsen si utnemning av statsrådar var mellom momenta han sådde tvil om i 1913. Kritikken gav uttrykk for redaksjonelt sjølvstende og ei profesjonell haldning. Joleik demonstrerte slik redaktørmaikt. I det same kom utviklingstrekk i kontakta mellom Venstre og målrørsla til uttrykk, for ein viktig bakgrunn for vurderingane låg nettopp i ei synkande tiltru til partiet.

Sak framom parti

Dei politiske standpunktata til Albert Joleik kan ein kople til personlege særtrekk. Til eikvar tid ville han vere fri til å meine sjølv og finne eigne løysingar. Ei samanlikning av avisene avdekkjer også på dette punktet ei utvikling mot auka sjølvstende. I Spiegelen utgjorde synet på målsaka hovudmotivet for meiningsytringane, eit fokus som vart dempa ned i Fjordaposten til fordel for ei meir nøytral line. "Politisk er blade utanom alle noverande partibaasar", kunngjorde bladstyraren i programerklæringa for Fjordaposten. Nokon partipolitisk kategori fann han seg ikkje til rette innanfor lenger. Med denne avisene ville han snarare sjå vekk frå partigrensene og utvikle ei saksorientert politisk forståing: "Partigrensepoltikken vert etter kvart mindre verd og mindre vyrd. Det vert meir og meir samnad og jamnad um nye eller gamle storsaker som gjeng yve eller gjenom partigrensone"³²².

Det meiningsberande stoffet i Spiegelen og Fjordaposten er ikkje avgrensa til patente partisanningar. Joleik møtte heller ingen eigarinteresser som greip inn i innhaldet, slik situasjonen var i Gula Tidend og Verdens Gang. Av di han både eigde avisene og dessutan redigerte innhaldet sjølv, hadde denne redaktören full redaksjonell fridom. Han tok ikkje del i noko partipolitisk presseforeining i tida som bladstyrar. Den demokratiske oppgåva og rolla som låg i å kontrollere makthavarar gav grunnlag for avstand. Medlemskapen i Trondhjems Venstreforening i 1912 fortel likevel om noko formalisert kontakt med politiske aktørar. Poenget her er at denne kontakta ikkje hindra Joleik i å forme synspunkt på tvers av dominante venstrepolitikk.

Partipressa stod sterkare då Fjordaposten kom ut enn kva tilfellet var for Spiegelen. Nærare bindingar oppstod mellom nynorskavisene og ulike parti utover 1900-talet. Norsk Bladmannahallag gav nokre år ut oversyn over norske målblad. Partipolitisk ståstad var mellom opplysingane som følgde med, informasjon som syntetiserte at eit fåtal av avisene stilte seg nøytrale. I *Norsk bladliste for 1927* står vekebladet Fjordaposten oppført "utanum partii". Av dei 16 andre avisene som kom ut ein gong i veka var to "upolitiske", fem heldt med Bondepartiet og sju med Venstre, i tillegg til eit bygdeblad og eit fråhaldsblad. Ei av dei dagsavisene sökte til Bondepartiet og dei tre andre til Venstre. Ikke uventa støtta ingen høgresida.

Skipinga av Bondepartiet i 1921 verka negativt inn på sympatiene for Venstre mellom målblada. Eit splitta parti kunne ikkje lenger ta støtta frå målrørsla for gjeve. "Mori lyt venja seg til aa tola at sønene ikkje vil halda henne i stakken naar dei hev fenge vit og vokstr"³²³, trekte Joleik fram som eit bilet på tilhøvet mellom Venstre og Bondepartiet. Ser ein nærare på omtale av Bondepartiet i Fjordaposten kjem til dels sterkt velvilje fram. Dette gjev grunnlag for å stille spørsmål om i kva grad avisat faktisk stilte seg utanfor partibásane. Trass i ei meir nøytral og sentrumorientert line, stod ikkje akkurat Joleik for det politiske synet som kjenneteikna provinsredaktøren før partietableringane³²⁴. Tvert om fylte denne bladstyraren ofte avisat med radikale, personlege meininger, og partisk kunne han nok somtid vere. Snarare enn å dempe det politiske engasjementet verka ståstadens "utanum partii" til å auke interessa. Ei rekke døme henta frå Fjordaposten fortel om denne noko tvetydige partipolitiske lina.

"...utanfor dei partipolitiske saudegjerde"

"Daa me er utanfor dei partipolitiske saudegjerde, kann me døma um denne sak i fred og ro", kunne ein lese i Fjordaposten 6. august i 1925. Joleik oppfatta seg sjølv som upartisk og såg seg rett til å døme over andre, og slik tilla redaktøren eigne meininger særleg vekt. "Me hev ei god raad aa gjeva til alle parti, - ei upartisk raad daa "Fjordaposten" ikkje er innregistrera i nokon partibaas"³²⁵. Dette er døme på ei liknande utsegn. I ei tid då mange avisar, både på nynorsk og bokmål, gjekk i allianse med ulike politiske parti, valde Joleik seg sjølv. På den andre sida opna han i større grad opp for ulike synspunkt enn han gjorde i Spegjelen.

Ved å leggje mindre vekt på politiske sympatiar kunne Fjordaposten nå eit meir samansett publikum, i tråd med målsettinga om å nå byborgarar som bygdefolk. Det overhengande nasjonale perspektivet innebar eit endra fokus. I større mon enn tidlegare gjekk no målsak, bondesak og forsvarssak framom partipreferansar. Meir trugne partistøtter kunne motsett kome til å ikkje ville støtte avisat. "Eit slikt blad stend so aa segja med venehand til alle parti, men og med sverd i hand til alle, for aa strida og arbeida for nasjonale og demokratiske fyremaal og idear, til bate for heile landet"³²⁶, meinte ein entusiastisk leser.

Andre tilbakemeldingar reiste tvil om kor upartisk Joleik si forståingsline eigentleg var. "Iminsto synest eg at eit blad som seint og tidleg klagar yver kor skiten valagitasjonen er (i vinstre og arbeiderpressa) og som vil vera domar og sviva so høgt i den politiske sfære, sjølv ikkje burde sulka sine hender med skiten frå den politiske landeveg"³²⁷. Denne lesaren ville ta Venstre i forsvar mot ei avis han meinte var "organ for dei ektevigde Høgre-Bondepartie & co". Sympatiene med Bondepartiet gjorde Joleik tydeleg allereie i fyrste utgåve av Fjordaposten, då han meldte at "bladstyraren (bladutgjevaren) hallar helst til bonde- og fiskarpartiet". Frå å gje ut ei venstreavis hadde han gått til å ytre seg som ein sterkt kritikar av partiet. Korleis gav partipreferansane seg til uttrykk i avisat?

Fjordaposten tok etter kort tid til motmæle mot ei venstreregjering Joleik meinte ikkje lenger tok opp i seg nasjonale omsyn. Haldningane til målsaka, korntyrgda og strida om Grønland verkar å ha utløyst kritikken. "Hadde vinstre vore som det var fyre 1905, so hadde vinstre som ein mann fylgt opp den nationale lina i Grønlandssaka som i andre nationalsaker", uttala han i avisat 29. februar 1924 og hevda Venstre gjekk imot

den gamle kjerna i partiet. Utanrikspolitikken omtala han som likesæl og ansvarslaus. Dei andre partia vart trekte fram, og særleg Høgre som han meinte Venstre hadde stadig meir til felles med, som konkurrentar i å ivareta norske næringsinteresser. Ikkje kunne ein lite på valprogramma, mykje av det var "ord utan mening" i praktisk samanheng, påstod han og meinte Venstre hadde drive valsvisk sidan jamstellingsvedtaket i 1885. Kanskje ikkje utan grunn Gula Tidend i 1926 karakteriserte Fjordaposten som eit "anti-vinstreblad". Den 15. mai i 1930 kravde Joleik den "kraftlause" venstreregjeringa fjerna. Det var særleg Mowinckel han gav skulda for utviklinga: "Me hev lenge ynskt honom fastbuande nødst på Grønland eller midt i Sahara"³²⁸.

I takt med auka motvilje til Venstre stilte Fjordaposten seg meir positiv til Bondepartiet. Etter 10 års avisdrift tilstod Joleik dette opent i 1933. "Politisk hev det vore upptil 120 prosent bondepartiblad, men sume tider ned i 20 prosent"³²⁹. Mellom anna omtala han Bondepartiet som "eit landsparti", "eit samfunnsengasjert parti" og "det beste arbeiderparti" i samband med valprogramma i 1927, 1931 og 1933. Saker relatert til næringspolitikk var aspektet som i særleg grad fekk han til å skifte mening. Mykje skryt vart tildelt partiet då det sat med regjeringsmakt tidleg på 30-talet, men i august 1932 retta han kritikk mot at ein ikkje greip inn mot streikearbeidet til den "den arbeidarfiendske og landsskadelege" Landsorganiasjonen. "Dovnar riksstyre?" spurde han³³⁰. Frametter dette tiåret slutta han seg stadig mindre til vala partiet gjorde, val som stridde imot viktige saker for bladstyraren. Bondepartiet sa nemleg ja til samnorsk og på same tid nei til væpning og allmenn verneplikt.

Eit brev av 8. november i 1937 frå generalsekretær og leiar for Bondepartiet sitt pressekontor, Hans Holten, stadfestar likevel at Fjordaposten framleis var vurdert som eit viktig talerør for partiet på Vestlandet. Holten hadde sjølv bakgrunn som redaktør og stiller seg her kritisk til måten Joleik går ut mot tvangsausksjonar. "Det kunde vore moro å få ei røde med deg um desse tingane, eg skynar det er noko du har tenkt mykje på." I det same hän inviterer til nærmere kontakt, spør han bladstyraren til råds om kva partiet kan gjere for å auke aktiviteten i fylkesorganisasjonen i Hordaland. "Politisk nytt har eg ikkje å melda", avslutta han brevet. Fokuset på bøndene sine vilkår i avisverka nok til Holten sitt initiativet, sjølv om Joleik no stilte seg meir avvisande til partiet.

Saman med Venstre og Bondepartiet var Det norske Arbeiderpartiet eller sosialistane ofte omtala i Fjordaposten. Mot slutten av 30-åra la Joleik fram eit meir samansett politisk syn, i mindre mon sympatiserte han med enkeltparti. Difor kan ein hevde han i større grad markerte seg som ein politisk uavhengig aktør. Gjennom ei meir mangesidig omtale av arbeiderpartipolitikk kjem dette til uttrykk. På den eine sida stilte han seg lenge svært skeptisk til sosialistane. Denne haldninga ytra seg i avisar då Arbeiderpartiet skulle skipe regjering i januar 1928. "Kor vert det no? Vert det revolusjon, "borgarslakting", terror og kultur på russevis?" Joleik såg nære liner mellom partiet og kommunistar. Grunna borgarleg motstand mot fråsegn om rein klasseregjering og Noreg som sosialistisk samfunn, måtte regjeringa gå av etter vel 14 dagar. Kommentaren frå bladstyraren var sviande. "Men det ser ut som dei er, eller vil verte styrde av, folk som politisk er i konfirmasjonsalderen"³³¹. Arbeiderpartiet sitt arbeid for å byggje ned forsvaret meinte han var ei førebuing til "blodig revolusjon".

Stillinga partiet tok i språkspørsmålet og jordbrukspolitikk danna også utgangspunkt for kritikk.

Ein spent Joleik stilte seg likevel ganske optimistisk til regjeringskipinga i 1928, dersom Arbeiderpartiet iverksette "det vitugaste av programmet sitt". Då riksstyret Nygaardsvold tok over frå 1935 av synte Joleik stor velvilje, trass i ein "avvæpningsgalen" forsvarsminister. "Både geografisk og socialt er vel dette det mest nationale og demokratiske riksstyre som er skjipa i Noreg til denne tid. (...) Det er eit slag bondesonijsstyre"³³². Landbruksministeren, gardbrukaren Ystgaard, var han særleg nøgd med. Framover rosa han "grumme" statsbudsjett med auka forsvarsløyvingar, men likte lite at partiet fremja samnorsk og ny rettskrivingsnormal. Minst likte han partimedleman Martin Tranmæl. Han skapar arbeidsløyse og driv "revolusjonær gymnastikk", skreiv Fjordaposten i mars 1930 etter at Tranmæl nyleg hadde tala i Bergen. "Me held han for å vere dævelen i arbeidarpolitikken"³³³, helsa Joleik under overskrifta "Dævelen er 60 år" då den markante arbeiderpartipolitikaren fylte år. Fleire kunne ha grunn til å stemne Fjordaposten, den humoristiske tonen i omtala gjorde kanskje at folk lét vere.

Eit anna teikn på at sak gjekk framfor partipolitikk ser ein når Joleik går ut mot eit samla storting. Dette kom tydeleg fram i til dømes Grønlandssaka. Etter vedtak om semje meinte han 1. april i 1924 at mest alle stortingsmennene lét seg styre av utanlandske interesser, og dermed forma ein utanrikspolitikk som ikkje var å lite på. Indirekte forlanga han dei fjerna. Parallelt med større løyingar til jorddyrkning og opprusting av forsvaret, stridde han framover for semje om auka moderasjon i statsbudsjetta. Sist i 1932 stilte han krav til stortingsrepresentantane og bondepartiregjeringa Hunseid: "Staten vert konkurs um ikkje so lenge, når det ikkje kann verta partifleirtal eller riksstyremakt til ei hardhendt og fasthendt sparing på statsbudgette"³³⁴. Meir enn enkeltparti skjelte han altså tidvis ut alle representantane, frå Venstre og Bondepartiet så vel som frå Høgre og Arbeiderpartiet.

"Me hev aldre havt nokon parti- eller organisationsbrunn å pumpa pengar or." Slik slutta Joleik 28. september i 1939 av ein artikkel mot partipolitisk pengehjelp til store dagblad, noko han vurderte som "kunstig næring". På denne måten markerte han avstand til økonomiske bindingar mellom avisar og politiske parti. Bladstyraren syntet sjeldan direkte til profesjonelle presseideal, men dei utgjer tydeleg ein bakgrunn for praksisen. Sjølv om det er uklårt kor upartisk Fjordaposten stilte seg til Bondepartiet, heldt han på det redaksjonelle sjølvstendet. Joleik var ingen trufast partisympatisør. Med bakgrunn i utviklingstrekk frå lausrivinga av det journalistiske feltet, ser ein at han verka til denne prosessen gjennom auka motstand mot politiske aktørar. I dette låg ei viktig symbolsk markering frå ein uavhengig redaktør.

Avslutting

"Du hev havt eit rikt liv i ein måte, og gjort eller prøvt på å få gjort mykje godt der uretten hev sådt. Kan henda då du er dau ein gong um 30-40 år at dei då kan granske Fjordaposten (og det du skreiv før og), og dei vil der finna korleis "norske" politikarar selde nordmennene med fri vilje og god hug." I høve Albert Joleik sin 60-årsdag helsa broren Hjalmar han slik i eit brev av 13. mars 1940. Fleire tiår seinare følgjer eg opp tanken om å studere redaktørrolla han utforma. Til liks med broren ser eg ein bladstyrar sterkt oppteken av nasjonalt sjølvstende, men på same tid finn eg eit sterkt behov for å markere ein uavhengig yrkesidentitet. I særleg grad sette dimensjonane identitet, nasjon og profesjon smak på meiningsytringane Joleik koka i hop.

Denne pressebiografien har synt nære samanhengar mellom aktørliv og samfunnshistoriske trekk. Nettopp samspelet mellom menneskelege eigenskapar og strukturelle prosessar gav yrkesrolla til Joleik form. Inspirert av bygdenorske verdiar og idear om profesjonell yrkesutøving verka han som identitetsbyggjar på to parallelle plan. Praksis i nynorsk presse og organisasjonsliv opna for eit slikt prosjekt. Gjennom engasjementet her stod han fram som ein ihuga, idealistisk pådrivar både innanfor norsk målreising og profesjonaliseringa av presseyrket. Særleg gjev aktiviteten i skipinga av Norsk Bladmannahalag og Bladmannaskulen grunnlag for å hevde dette.

Det sosiologiske portrettet speglar av ein samansett og eigenarta person, ein frittalande redaktør som ville stå for seg sjølv og bygge fellesskap på ein gong. Relasjonane Joleik avviste eller knytte til andre samfunnsaktørar tek opp i seg dette karaktertrekket. Bladstyraren for Spiegelen og Fjordaposten synte aukande sjølvstende partipolitisk sett, men også i den økonomiske drifta og i målspørsmålet utvikla han gradvis ei meir uavhengig line.

Joleik tilla seg sjølv ei rekke ulike arbeidsoppgåver. Ved sidan av å vere ansvarleg for innhaldet, eigde han avisene og tok del i forretningsdelen av drifta. Det var altså inga reinskoren redaktørrolle som kom fram, snarare tilførte han den eit personleg uttrykk. Mellom elementa som verka til særpreget var råkande språklege vendingar, mangfaldet i interesser og kunnskapar samt viljen til å ville forme noko eige. I tråd med kva Olav Gullvåg føresåg i 1916 evna han faktisk å skape "eit rom for seg sjølv i norsk presse og aandsliv".

NOTAR

Innleiing

¹ Joleik i Tank (red.) 1921:150

² Raaum 1999:34-36

³ Aarnes 1917:1

⁴ Eide 2000:13

⁵ Eide 1993 i NML-rapport nr. 4/93

⁶ Mills [1959]1967:6, Eide 1993 i NML-rapport nr 4/93:15

⁷ Rokkan [1987]1998

⁸ Eide 2000:18

⁹ Stegane 1987:12

¹⁰ Ibid:67

¹¹ Eide 1998:91

¹² Eg nyttar den svenska oversettinga *Vetandes arkeologi* ved Bjurström 2002.

¹³ Foucault 2002/1969:23

¹⁴ Gripsrud 1990:37

Kapittel 1

¹⁵ I eit brev av 5. februar 1970 fortel Dagny Thingnes, systera til Albert Joleik, om dette til brordottera Olaug Joleik Kirkebø.

¹⁶ Joleik i *Kleppstølsfolkje i 400 år* 1980:36

¹⁷ Ibidem

¹⁸ Lothe 1950:289

¹⁹ Joleik i Tank (red.) 1921:147

²⁰ "For var kvinnfolka venare øvst og nedst" i Gula Tidend 10. mars 1960

²¹ Joleik i Tank (red.) 1921:147

²² Notat underskrive av Hambro 4. november 1897.

²³ Joleik i Tank (red.) 1921:147

²⁴ Løkengard Hoel i *Studentmållaget i Oslo 1900-2000* 2003:54

²⁵ Attest frå Rasmus Steinsvik, Oslo 14.august 1908.

²⁶ Joleik i Tank (red.) 1921:148

²⁷ Intervju med Olav Joleik i Firdaposten 3. juni 1989.

²⁸ Attest frå Professor Marius Hægstad, Kristiania 4. april 1908.

²⁹ Joleik i Tank (red) 1921:149

³⁰ "Sunnfjordingen er ikkje "sein i snuen"!" i Nationen 28. april 1956

³¹ Ibid

³² Skeidsvoll m.fl. i *Norsk Bladmannalag* 1938, Sande 2000:62

³³ Joleik i Tank (red.) 1921:149

³⁴ Ibidem

³⁵ Håland (skrifstyrar) 1979:23

³⁶ Ibid:61

³⁷ Joleik i *Bondeungdomslaget i Oslo* 1929:37, *Bondeungdomslaget i Oslo* 1989:18

³⁸ Løkengard Hoel i *Studentmållaget i Oslo* 2003:18,38

³⁹ Haugland i Almenningen m.fl. 1981:20-21

⁴⁰ Hannaas m.fl. [1918]1978:337-339

⁴¹ Kittelsen (red.) 1946:305

⁴² Gula Tidend 10. mars 1960

⁴³ Joleik i Tank (red.) 1921:150

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ "Albert Joleik avliden. Mannen som alltid var seg sjølv" i Gula Tidend 2. mai 1968

⁴⁶ Børn i Hartvedt (red.) 1969:219

Kapittel 2

⁴⁷ Mills [1959]1967:6

⁴⁸ Ibid:6-7

-
- ⁴⁹ Ibid:4-5
⁵⁰ Eide 2000:18
⁵¹ Ibid:13
⁵² Foucault 2002/1969:33
⁵³ Eide 1998:55
⁵⁴ Elias 1978:15
⁵⁵ Ibid:16
⁵⁶ Abrams 1982:(i)x

Kapittel 3

- ⁵⁷ Haugland 1985:33
⁵⁸ Ibid:34
⁵⁹ Dalhaug 1995:42
⁶⁰ Nerbøvik 2000:23,56
⁶¹ Ibid:56
⁶² Haugland 1985:12
⁶³ Ibid:32
⁶⁴ Nerbøvik 2000:20
⁶⁵ Ibidem
⁶⁶ Fjordaposten 11. april 1924
⁶⁷ Gripsrud 1990:99-100, Dalhaug 1995:15-16
⁶⁸ Gripsrud 1990:102
⁶⁹ Rokkan [1987]1998:68-70
⁷⁰ Dalhaug 1995:49
⁷¹ Rokkan [1987]1998:70
⁷² Ibidem
⁷³ Sande 2000:52
⁷⁴ Varpe i *Jul i Sunnfjord* 1993:15
⁷⁵ Joleik i (red.) *Tank* 1921:145
⁷⁶ Gripsrud 1990:47
⁷⁷ Ibid:44-45
⁷⁸ Nerbøvik 2000:33
⁷⁹ Ibid:34
⁸⁰ Anderson 1996/1983:77-80
⁸¹ Melle 2002:75-76
⁸² Sande 2000:25
⁸³ Ibid:21
⁸⁴ Nerbøvik 2000:24
⁸⁵ Dalhaug 1995:52-53
⁸⁶ Ibid:89-90
⁸⁷ Nerbøvik:29,37
⁸⁸ Gripsrud 1990:114-5, Nerbøvik 2000:24, 37-42, 56-57
⁸⁹ Haugland 1985:11-12
⁹⁰ Haugland i Almenningen m.fl. 1981, Haugland 1985, Nerbøvik 2000:19-20,51
⁹¹ Gripsrud 1990:88-92, Nerbøvik 2000:23
⁹² Erlandsen 2004
⁹³ Haugland 1985:11-12
⁹⁴ Birkeland og Kvalsvik 1986:15
⁹⁵ Rokkan [1987]1998: 8
⁹⁶ Ibid:199,137
⁹⁷ Dalhaug 1995:14
⁹⁸ Ibid:18
⁹⁹ Anderson 1996/1983:19-21
¹⁰⁰ Ibid:52-56
¹⁰¹ Ibid:36-37,140-141
¹⁰² Dalhaug 1995:33
¹⁰³ Rokkan [1987]1998:68-71
¹⁰⁴ Haugland 1985:188
¹⁰⁵ Haugland 1974:149 i Dalhaug 1995:69

-
- ¹⁰⁶ Melle 2002:12,52-53
¹⁰⁷ Almenningen i Almenningen m.fl. 1981:154,164-166
¹⁰⁸ Dalhaug 1995:136
¹⁰⁹ Haugland i Almenningen m.fl. 1981:18-20
¹¹⁰ Haugland 1985:8
¹¹¹ Birkeland og Kvalsik 1986:36
¹¹² Melle 2002:67
¹¹³ Gripsrud 1990:103-105, Rokkan [1987]1998:71, Nerbøvik 2000:27,169-176,199,207-215
¹¹⁴ Stegane 1987:53-54
¹¹⁵ Ibid:64
¹¹⁶ Birkeland og Kvalsik 1986:112-115
¹¹⁷ Sørbø 1991:25
¹¹⁸ Stegane 1987:17
¹¹⁹ Sørbø 1991:25
¹²⁰ Gripsrud 1990:37
¹²¹ Vikør 1996:45-46
¹²² Walton i Skrifter frå Ivar Aasen-intituttet nr. 7/99:11
¹²³ Ibidem

Kapittel 4

- ¹²⁴ Høyre 1995:5
¹²⁵ Høyre 1995:134
¹²⁶ Eide 2000:20
¹²⁷ Sørbø 1991:24-25, Sande 2000:13
¹²⁸ Sande 2000:13, Eide 2000:35
¹²⁹ Høyre 1995:191
¹³⁰ Høyre 1995:203, Sande 2000:15, Eide 2000:51-56
¹³¹ Eide 2000:196
¹³² Høyre 1995:274
¹³³ Stegane 1987:68
¹³⁴ Sande 2000:61
¹³⁵ Ibid:57
¹³⁶ Håland (skriftstyrar) 1979:31
¹³⁷ Aure i Norsk Bladmannahag 1923:69
¹³⁸ Sande 2000:82
¹³⁹ Håland (skriftstyrar) 1979:135-141
¹⁴⁰ Moen i Håland (skriftstyrar) 1979:114
¹⁴¹ Håland (skriftstyrar) 1979:130
¹⁴² Aure i Norsk Bladmannahag 1923:47
¹⁴³ Nationen 28. april 1956
¹⁴⁴ Stegane 1987:70
¹⁴⁵ Ibid:74-75
¹⁴⁶ Haugland 1985:28
¹⁴⁷ Sande 2000:52-53
¹⁴⁸ Stegane 1987:75
¹⁴⁹ Ibid:17
¹⁵⁰ Sørbø 1991:31
¹⁵¹ Stegane 1987:16
¹⁵² Raaum 1999:36
¹⁵³ Ibid:34-35
¹⁵⁴ Ibid:9
¹⁵⁵ Ibid:65-66
¹⁵⁶ Ibid:36-37
¹⁵⁷ Høyre 1995:328
¹⁵⁸ Ibid:265
¹⁵⁹ Ottosen 1996:9
¹⁶⁰ Ibid:12
¹⁶¹ Sørbø 1991:26
¹⁶² Høyre 1995:299

-
- ¹⁶³ Eide 2000:76
¹⁶⁴ Ibid
¹⁶⁵ Ottosen 1996:49
¹⁶⁶ Strand 1999:98
¹⁶⁷ Johannessen 1958, Strand 1999
¹⁶⁸ Eide 2000:76
¹⁶⁹ Ibidem, Ottosen i Norsk Medietidsskrift nr. 1/97:86
¹⁷⁰ Erichsen 1960, Ottosen 1996, Ottosen i Norsk Medietidsskrift nr. 1/97
¹⁷¹ Ottosen i Norsk Medietidsskrift nr. 1/97:96
¹⁷² Ibid:85
¹⁷³ Eide 2000:13
¹⁷⁴ Ibid:249
¹⁷⁵ Ibid:18
¹⁷⁶ Ibid:23
¹⁷⁷ Ibid:26
¹⁷⁸ Ottosen 1996:10
¹⁷⁹ Eide 2000:230
¹⁸⁰ Ibid:15
¹⁸¹ Ibid:84
¹⁸² Ibid:164
¹⁸³ Ibid:181
¹⁸⁴ Ibid:14
¹⁸⁵ Hovden i Eide (red.) 2001
¹⁸⁶ Melle 2002:11
¹⁸⁷ Eide 2000:14-15

Kapittel 5

- ¹⁸⁸ Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:11
¹⁸⁹ Ibid:9
¹⁹⁰ Ibid:8
¹⁹¹ Ibid:7
¹⁹² Ibid:39-40
¹⁹³ Ottosen 1996:22-23
¹⁹⁴ Ibid:103-107
¹⁹⁵ Almenning i Almenningen m.fl. 1981:90
¹⁹⁶ Håland (skriftstyrar) 1979: 144
¹⁹⁷ Aarnes 1917:3
¹⁹⁸ Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:46
¹⁹⁹ Skeidsvoll m.fl. 1938:25
²⁰⁰ Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:7
²⁰¹ Aarnes 1917:1, Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:9
²⁰² Aarnes i Håland (skriftstyrar) 1979:80
²⁰³ Ibid:84-85
²⁰⁴ Haugland i Almenningen m.fl. 1981:19
²⁰⁵ Allmenning i Almenningen m.fl. 1981:90,175
²⁰⁶ Ibid:118,175
²⁰⁷ Strand 1999:52
²⁰⁸ Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:19
²⁰⁹ *Bladmannaskulen* 1919b
²¹⁰ Aarnes i *Bladmannaskulen* 1919a:3
²¹¹ Ibidem
²¹² Ibid:4
²¹³ Strand 1999:52
²¹⁴ Aarnes i *Bladmannaskulen* 1919a:3
²¹⁵ Melle 2000:51-52
²¹⁶ Ibid:53
²¹⁷ Aarnes i *Norsk Bladmannalag* 1923:29
²¹⁸ Aarnes i *Bladmannaskulen* 1919a:6
²¹⁹ Ibid:8

-
- ²²⁰ Aarnes i *Bladmannaskulen* 1936:5
²²¹ Strand 1999:52
²²² Aarnes i *Bladmannaskulen* 1936:10
²²³ Ibid:11-15
²²⁴ Sunnanå 1979:10
²²⁵ Ibid:11
- Kapittel 6**
- ²²⁶ Spegjelen 12. april 1911
²²⁷ Ibid
²²⁸ Spegjelen 3. oktober 1911
²²⁹ Spegjelen 18. november 1913
²³⁰ Haugland i Almenningen m.fl. 1981:66
²³¹ Fjordaposten 13. februar 1935
²³² Fjordaposten 9. oktober 1923
²³³ Spegjelen 25. september 1930
²³⁴ Fjordaposten 5. september 1928
²³⁵ Fjordaposten 6. september 1933
²³⁶ Fjordaposten 14. oktober 1926
²³⁷ Fjordaposten 9. oktober 1924
²³⁸ Fjordaposten 29. februar 1924
²³⁹ Fjordaposten 11. september 1924
²⁴⁰ Spegjelen 12. april 1911
²⁴¹ "Joleik 75 år" i Firda Folkeblad 10. mars 1955
²⁴² Håland (skriftstyrar) 1979:16
²⁴³ Spegjelen 14. oktober 1911
²⁴⁴ Spegjelen 26. februar 1912
²⁴⁵ "Albert Joleik 75 år" i Dagbladet 14. mars 1955
²⁴⁶ Spegjelen 16. april 1912
²⁴⁷ Haugland i Almenningen m.fl. 1981:17
²⁴⁸ Nerbøvik 2000:56-57
²⁴⁹ Spegjelen 1. juli 1911
²⁵⁰ Nationen 28. april 1956
²⁵¹ Varpe i *Jul i Sunnfjord* 1993:18
²⁵² Spegjelen 12. april 1911
²⁵³ Spegjelen 23. april 1911
²⁵⁴ Fjordaposten 13. januar 1926
²⁵⁵ Fjordaposten 5. juni 1930
²⁵⁶ Fjordaposten 26. febr 1936
²⁵⁷ Fjordaposten 4. mai 1937
²⁵⁸ Fjordaposten 13. aug 1939
²⁵⁹ Fjordaposten 24. mai 1927
²⁶⁰ Nationen 28. april 1956
²⁶¹ Fjordaposten 11. april 1934
²⁶² Fjordaposten 5. oktober 1923
²⁶³ Fjordaposten 2. september 1929
²⁶⁴ Joleik i Tank (red.) 1921:146
²⁶⁵ "Sogeskrivar og humorist. Albert Joleik i Sunnfjord 80 år i dag" i Dagbladet 14. mars 1960
²⁶⁶ "Joleik flytter" i Bergen Illustrerte nr. 8/1940
²⁶⁷ Spegjelen 12. april 1911
²⁶⁸ Bør m.fl. 1994:1468, Nynorskordlista 2001:212
²⁶⁹ Hartvedt m.fl. 2002:55
²⁷⁰ Bergen Illustrerte nr. 8/1940
²⁷¹ Bjørn i Hartvedt (red.) 1969:228
²⁷² "Albert Joleik" i Norgesposten 20. juli 1940

Kapittel 7

- ²⁷³ Spegjelen 17. september 1913
²⁷⁴ Fjordaposten 11. januar 1912

-
- ²⁷⁵ Ibidem
²⁷⁶ Fjordaposten 11. september 1924
²⁷⁷ Fjordaposten 13. oktober 1927
²⁷⁸ Fjordaposten 23. januar 1930
²⁷⁹ Ibid
²⁸⁰ Fjordaposten 11. september 1924
²⁸¹ Spegjelen 12. april 1913
²⁸² Almenningen i Almenningen m.fl. 1981:154
²⁸³ Ibid
²⁸⁴ Fjordaposten 11. september 1924
²⁸⁵ Spegjelen 12. april 1913
²⁸⁶ Spegjelen 13. april 1912
²⁸⁷ Spegjelen 18. januar 1912
²⁸⁸ "Joleik 85 år" i Bergens Tidende 10. mars 1965
²⁸⁹ Joleik i Tank (red.) 1921:146
²⁹⁰ Fjordaposten 12. januar 1938
²⁹¹ Fjordaposten 20. mai 1937
²⁹² Spegjelen 12. desember 1913
²⁹³ Studentmållaget i Oslo 1900-2000 2003
²⁹⁴ "H.H.-h" i Spegjelen 7. mai 1912
²⁹⁵ Fjordaposten 27. juni 1924
²⁹⁶ Spegjelen 13. februar 1912
²⁹⁷ Joleik i Tank (red.) 1921:150
²⁹⁸ Fjordaposten 11. april 1924
²⁹⁹ Varpe i Jul i Sunnfjord 1993:19
³⁰⁰ Spegjelen 17. mai 1911
³⁰¹ "Albert Joleik 75 år" i Bergen Arbeiderblad mars 1955
³⁰² "Albert Joleik er dåin" i Dagen 10. april 1968
³⁰³ Håland (skriftstyrar) 1979:35

Kapittel 8

- ³⁰⁴ Høyre 1995:329
³⁰⁵ Eide 2000:249
³⁰⁶ Grepstad 2002:8
³⁰⁷ Håland (skriftstyrar) 1979:45
³⁰⁸ Nationen 28. april 1956
³⁰⁹ Joleik i Tank (red.):146
³¹⁰ Gula Tidend 10. mars 1960
³¹¹ Skeidsvoll m.fl. 1938:11
³¹² Spegjelen 18. juni 1912
³¹³ Notat frå Ingierd Underlid av 16. januar 2001.
³¹⁴ Gula Tidend 2. mai 1968
³¹⁵ Spegjelen 28. mars 1912
³¹⁶ Påskrive ei utgåve av Fjordaposten 15. oktober 1925 adressert til Bakke og Mikkelsen.
³¹⁷ Eide 2000:186-187
³¹⁸ Spegjelen 28. juni 1911
³¹⁹ Spegjelen 16. april 1912
³²⁰ Spegjelen 24. juli 1912
³²¹ Spegjelen 27. november 1912
³²² Fjordaposten 28. september 1923
³²³ Fjordaposten 18. februar 1926
³²⁴ Eide 2000:172-174
³²⁵ Fjordaposten 17. juni 1924
³²⁶ Braastad i Fjordaposten 12. oktober 1924
³²⁷ Fjordaposten 6. oktober 1927
³²⁸ Fjordaposten 30. januar 1935
³²⁹ Fjordaposten 27. september 1933
³³⁰ Fjordaposten 25. august 1932
³³¹ Fjordaposten 2. februar 1930

³³² Fjordaposten 20. mars 1935

³³³ Fjordaposten 29. juni 1939

³³⁴ Fjordaposten 9. desember 1932

Litteratur

Aarnes, Hans (1917): Norsk bladmannalag. Ei utgreiding ved formannen, Bergen
- (1926): Norsk Bladliste for 1927, Kristiansand

Abrams, Philip (1982): *Historical Sociology*, Ithaca, New York: Cornell University Press

Almenningen, Olaf m. fl. (1981): Målreising i 75 år. Noregs mållag 1906-1981, Oslo:
Fonna forlag- (1989): *Og byen er vår bror, Bondeungdomslaget i Oslo 1899-1989*,
Oslo: i kommisjon hos Noregs Boklag/Det Norske Samlaget

Anderson, Benedict (1996/1983): *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning* (norsk utgåve av *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* fra 1983), London/New York: Verso

Birkeland, Bjarte og **Kvalsvik**, Bjørn Nic. (1986): *Folkemål og danning. Nynorske lærebøker 1867-1915*, Oslo: Det Norske Samlaget

Bjørn, Finn (1969): *Ymsingen*, i Gunnar Hagen Hartvedt (red.) (1969): Tidige typer.
15 fargerike bergensprofiler, Oslo: Cappelen

Bladmannaskulen (1919a): "Rundskriv til lagsmennene i Norsk Bladmannalag. Fraa styret", Bjørgvin: Gula Tidend Prenteverk

- (1919b): *Plan 1919-1920*, Bjørgvin: Gula Tidend Prenteverk

- (1920): *Plan 1920-1921*, Bjørgvin: Gula Tidend Prenteverk

- (1923): *Plan for brevbyteskeid*, Kristiansand: Agder Tidends Prenteverk

- (1936): Plan for brevbyteskeid, Oslo

Bondeungdomslaget i Oslo. 30-årsskrift (1929), Oslo

Bourdieu, Pierre (1998): *Om fjernsynet* (norsk utgåve av *Sur la télévision. Suivi de L'emprise du journalisme*), Oslo: Gyldendal

Bøe, Reidar m.fl. (1994): Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, Oslo: Det Norske Samlaget

Dalhaug, Ole (1995): *Mål og meninger. Målreisning og nasjonsdannelse, 1877-1887*, i KULTs skriftserie nr. 43/1995, Oslo: Norges forskningsråd

- (1998): Den 17de Mai, Rasmus Steinsvik 1863-1913, Modum: Blaafarneværket

Eide, Martin (1993): Den sosiologiske fantasi og journalistikkforskningen eller den journalistiske fantasi og sosiologien, i NML Rapport nr. 4/93, Bergen: Norsk medieforskerlag

- (1998): Popularisering, modernisering, strukturering. En populæravis tar form. Verdens Gang i forvandling 1945-1981, Rapport nr. 40, Universitetet i Bergen: Institutt for medie-vitskap
- (2000): Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie, Kristiansand: IJ-forlaget
- (2002): *Journalistisk makt. Et oppslag* i Eide (red.): Til dagsorden. Journalistikk, makt og demokrati, s. 13-56, Oslo: Gyldendal

Elias, Norbert (1978): *What is Sociology?*, London: Hutchinson & Co

Erichsen, Rolv Werner (red.) (1960): *Norsk Presseforbund 1910-1935-1960*, Bergen: J. W. Eides Boktrykkeri

Erlandsen, Roger (2004): *Myndige møringer: 1740-1870*, Oslo: i kommisjon hos Det Norske Samlaget

Foucault, Michel (2002/1969): *Vetandes arkeologi* (svensk utgåve av L'archéologie du savoir frå 1969), Lund: Arkiv förlag

Furre, Berge ([1992]1996): *Norsk historie 1905-1990*, Oslo: Det Norske Samlaget

Grepstad, Ottar (2002): *Det nynorske blikket*, Oslo: Det Norske Samlaget

Gripsrud, Jostein (1990): Folkeopplysningas dialektikk. Perspektiv på norskdomsrørsla og amatørteatret 1890-1940, Oslo: Det Norske Samlaget

Habermas, Jürgen (1971/1962): *Borgerlig offentlighet - dens framvekst og forfall. Henimot en teori om det borgerlige samfunn* (norsk utgåve av Strukturwandel der Öffentlichkeit frå 1962), Oslo: Gyldendal

Hartvedt, Gunnar Hagen, **Storaas**, Reidar og **Tofte**, Rolf (red.) (2002): *Kort og godt. Bergenske penneknekter gjennom hundre år*, Bergen: Stigma Forlag

Hannaas, Torleiv, **Clausen**, Conrad og **Jerdal**, Ludvig ([1918]1978): *Vestmannalaget i 110 år*, Bergen: Norsk Bokreidingslag

Haugland, Kjell (1985): *Striden om skulespråket. Frå 1860-åra til 1902*, Oslo: Det Norske Samlaget

Hovden, Jan Fredrik (2001): "Etter alle journalistikkens reglar... Skisse til ein studie av det norske journalistiske feltet" i Martin Eide (red.) (2001)

Høyér, Svennik (1995): Pressen mellom teknologi og samfunn. Norske og internasjonale perspektiver på pressehistorie fra Gutenberg til vår tid, Oslo: Universitetsforlaget

Håland, Per (skriftstyrar) (1979): Gula Tidend i 75 år. Eit liv i strid for fridom og norskdom, bygdenorsk kulturarv og norsk bondereising på fullnorsk målgrunn, Bergen: Gula Tidend

Johannessen, Werner (1958): *Bergens Presseforening 1908-1958*, Bergen

Jul i Sunnfjord (1993), utgjeve av Sunnfjord Sogelag og Sunnfjord Museum, Førde: Firda Trykk

Kittelsen, Ingolf (red.) (1946): *Studentene fra 1896. Minneblad til 50-årsjubileet*, Oslo: Grøndahls & Søns Boktrykkeri

Kleppstølsfolkje i 400 år (1980), Bergen (privat utgjeving)

Lothe, Anders A. (1950): *Målreisingssoga i Sogn og Fjordane*, utgjeve av: Firda lærarlag m.fl., Florø: Stryn trykkeri

Melle, Oddbjørn (2002): Utdanning og nasjon i modernitet - mellom sivilt samfunn og governmentalitet. Tema med variasjon i tid og rom, i Utdanning som nasjonsbygging. Skrift nr. 4/02, Høgskulen i Volda

Mills, C. Wright ([1959]1967): *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press

Nerbøvik, Jostein (2000): *Nasjonsbygging og modernisering. Tema med variasjonar. Artiklar og talar 1990-2000*, i Skrifter frå Ivar Aasen-Instituttet nr. 8, Høgskulen i Volda

Norsk Bladmennalag (1923): Norsk Bladmennalag gjennom 10 aar - 1913 - 1923. Dei norske bladi gjennom 65 aar, Bjørgvin: J. D. Beyer Prenteverk

Ottosen, Rune (1996): Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn, Oslo: Norsk Journalistlag/Aschehoug
- (1997): "Akademisk, kommersiell eller distriktpolitisk? Journalistutdannings jakt på identitet" i Norsk Medietidsskrift nr. 1/97, Oslo: Novus

Ottosen, Rune, **Røssland**, Lars Arve og **Østbye**, Helge (2002): *Norsk pressehistorie*, Oslo: Det Norske Samlaget

Raaum, Odd 1999: *Pressen er løs*, Oslo: Pax Forlag

Rokkan, Stein ([1987]1998): *Stat, nasjon, klasse*, Oslo: Universitetsforlaget

Sande, Øystein (2000): *Aviser på nynorsk. Arbeidsrapport* i Skrifter frå Ivar Aasen-Instituttet nr. 9/00, Høgskulen i Volda

Skeidsvoll, Agnar, **Tveite**, Johan og **Andersson**, Aksel (skriftstyre) (1938): Norske bladmenn og norske blad. 25 års skrift for Norsk Bladmennalag og ei 80 års norsk bladsoga, Bergen: Lunde & co Forlag

Stegane, Idar (1991): Det nynorske skriftlivet. Studiar i framvoksteren av ei nynorsk offentlegheit, Universitetet i Bergen

Strand, Odd (1999): *Bergens presse i tre århundrer*, Bergen: Bergen Presseforening
Studentar i målstrid. Studentmållaget i Oslo 1900-2000 (2003), Oslo: utgjeven av Student-mållaget i Oslo i kommisjon hos Det Norske Samlaget

Sunnanå, Olav (1979): *Framvoksteren av nynorsk brevkuleopplæring*, rapport nr. 8/79, Universitetet i Oslo: Pedagogisk Forskningsinstitutt

Sørbø, Jan Inge (1991): Offentleg samtale. Innføring i presseetiske grunnsørsmål, Oslo: Det Norske Samlaget

Tank, Gunnar (red.) (1921): *Studentene fra 1896. Minneblad til 25-årsjubileet*, Oslo: Grøndahls & Søns Boktrykkeri

Vikør, Lars (1996): *Nynorsk skriftkultur sett i nordisk lys* i Helga Stave Tvinnereim (red.) (1996): Nynorsk skriftkultur - aktuelle forskingsfelt, Volda

Walton, Stephen J. (1999): *Litt laust, litt fast* i Skrifter frå Ivar Aasen-tunet, nr. 7/99

Vedlegg

I) Notat frå Fjordaposten i 1927 med tal på tingarar og opplysingar om heimfylke og yrke.

"Til rettleiding for oss sjølv og andre hev me talt saman kva slag folk det er som les Fjordaposten. Av eit vanlegt upplag 2500-2000 vert sendt til:

	Hordaland	Sogn og Fj.	I alt
Bønder	127	230	357
Fiskarar	106	21	127
Handverkarar og fabrikantar	254	121	375
Embetsmenn og umberdmenn	248	120	368
Handelsmenner	192	133	325
Agentar, ungdom o.a.d.	117	58	175
Hotell og kaféar (um sumaren)	15	25	40
Til saman	1059	708	1767

I Bergen (millomklassa og overklassa) 584
Resten til Nordland og Trøndelag, Austland, Sørland ca. 2-300"

QUISLING BEBUDER STYGGE AVSLØRINGER OM HØIRE

**Advokat Hjort mener at vår
grunnlov er ødelagt og hindrer
gjenreisningsarbeidet.**

Det var fullt hus ved Quislings
folkemøte i Logens store sal igår.
Det sprete instrykk man fikk der
nede, skyldes alle de våben som var
samlet i lokalene, norske våben som
med flaggarangementer prydet alle
veier. Ved dørene stod unne mens

dringene i konstituasjonen skal gjen-
semføres ved lovlige midler. Hvis
ikke vi seire, sluttet taleren, er den
eneste mulighet for Norge hundre-
åringen.

Så trakk Quisling selv frem på
podiet, hilst med sterkt bifall, behen-

dig igangsatt av ordensvernet og dr.
Mehle som fant på å trumpe i gulvet,
hvilket var meget virkningstilt.

Quisling åpnet, karakteristisk nok,
sin tale med et Macchiavelli-citat, og
fremhørte som grunnlaget for hele sin
betydelse at vi trengte en tilbake-
vendelse til nasjonaliteten og at

Utsnitt fra Dagbladets førsteside, 13. september 1933.

PRESSE KLIPPET

Dagbladet, 13. september 1933

Dette tilsynelatende ordinære førstesideoppslaget i Dagbladet 13. september 1933 skjuler en interessant avisgenre. Oppslaget ser ut som et alminnelig referat fra et foredrag. Men det kan mer treffende karakteriseres som en referatkommentar, som et eksemplar innenfor denne genren som Arve Solstad dyrket med så stort hell i Dagbladets politiske journalistikk på 1960-tallet. Genren har dype røtter i en journalistisk Dagbladet-tradisjon for bevisst og velkalkulert genreblanding.

I oppslaget fra 1933 er det Dagbladets politiske medarbeider Chr. A. R. Christensen som rapporterer fra et mørnstringsmøte i Nasjonal Samling i Logens Store Sal. Det var ikke noen tvil om hva som var Dagbladets syn på nasjonalsosialismen. I sin referatkommentar er Christensen også raus med skarpe vurderinger av Quislings retoriske evner, for ikke å si hans evneløshet uti talekunsten:

"Etter en innledende tale, frenetiske bifall fra Ordensvernet og ytterligere patriotisk musikk, er forventningene så pass spent at "Der Führer" kan tre fram på podiet. Han kommer fra en dør i bakgrunnen, hvor man foreløpig har spart på ham. Etter talen går han ut av døren igjen, men lar seg framkalle som på et ordentlig teater, kommer inn igjen og takker for applausen. Advokat *Hjort* takker ham høytidelig for at han har vært så elskverdig og imøtekommende å agitere litt for sitt eget valg i Oslo. (...) Quisling har personlig ikke spor av evner som demagog. Han eier ikke skuespillertalent og er en ytterst kjedelig taler. Karakteristisk er det at bifallet faller sterkest med det samme han viser seg, og nest sterkest når han omsider er ferdig.

Hans taler er nemlig ikke, som man skulle tro, lettkjøpt demagogi; de er akademiske i ordets verste forstand. Abstrakte, uklart filosofiske, fulle av gjentakelser og språklige klosserier, spekket med fremmedord, - ismer, - ologier, - kratier, og den slags, en politisk metafysikk som går over hodet på storparten av tilhørerne, og som kjeder dem direkte.

Det var tydelig å se på folkemøtet i Logen. Selv ikke Ordensvernet fikk fart i avbrytelsene, det ble bare til spredte klask, unntaken når Quisling plutselig snakket et forståelig norsk og sa så epokegjørende ting som at "Vi viker ikke en tomme" eller "Vi skal seire". Da klappet folk, begeistret over å være med; da følte de litt av det, de var kommet for å føle og varme seg med, det *Elvestad* i sine korrespondanser om høyrererebellene i Bergen kaller "gjennombevelsens stund".

Men det var for langt mellom drammene. Det var ikke som i gamle dager, da Karl Meyer innførte fascismen i Norge på sine Cirkus-møter og bifallsorkanene truet med å lette kuplen. N. S. skulle alliere seg med Karl Meyer; han kan knepene.

Situasjonen minner forresten om den gang. Også da var *Thommessen* på samme linje. Stem på Thommessen i kor! sa Karl Meyer, han likner oss mest! Ja, Thommessen har liknet så mange, han. Bare det ikke nå, han skal tilpasse seg til Quislings program, går med ham som med kameleonen da den satte seg på et skotsk teppe. Den sprakk."

ME

PRESSE PROFIL

Manny Altern (f. Holst) - landets fjerde kvinnelege avisredaktør

Av Idar Flo

Det er ei stund sidan no. Ein av dei observante lesarane av Aftenposten hadde registrert av norsk pressehistorie skulle skrivast, og at ein redaksjon nyleg var blitt tilsatt. Ho ringte, og fortalte at ho dreiv å rydda i papira etter mor hennar som hadde vore journalist. Kunne det vere av interesse? Jo da, svarte eg, og lovte å kome innom i Sandvika neste gong eg var i Oslo-området.

Ein kjøleg mai-dag, noko seinare, ringte eg på døra til Guldborg Schreiner. Ei venleg gammal dame opna opp, og viste meg inn i stova. - Du får sjå her om du kan finne noko du kan ha nytte av, sa ho, og peikte på ein stor papirhaug som låg på stovebordet. Der var avisutklipp, privat korrespondanse, handskrivne føredrag, ein perm med årgangen 1920 av "Hver 8. Dag", og to brev dagsett i 1929 der tyske og tsjekkoslovakiske konsulat ba om at "Frau Altern" måtte bli godt teken i mot i si journalistiske gjerning i Tyskland og Tsjekkoslovakia.

"Frau Altern" var døypet Manny Jacobine Holst, fødd i Holmestrand den første mai i 1879. Då ho var fem år kjøpte far hennar, J. E. Holst, høgreavisa *Nedenæs Amtstidende*. Manny budde difor i Risør gjennom oppveksten, heilt til familien igjen flytta, denne gongen til Tvedstrand. Og med ungdomen, kom også utferdstrongen. I Tvedstrand "led jeg al ungdoms utfærdsclé og kvaler. Jeg holdt voldsomme taler for min far til hans store fornøielse om individets frihet og lignende, præget av en 17 - 18-åarings hele lidenskap. Herregud - verden laa derute, og her gik jeg!"

Vegen ut skulle gå gjennom farmasien. Det var iallefall den opphavelege planen. Manny blei elev ved Løveapoteket i Arendal under leiding av Johan Fredrik Vinsnes, forfattar av eit tredvetals romanar og drama. Men salve, pulver og pillar var ikkje noko for henne. Ei annonse i *Porsgrund Tidende* skulle vere inngongen til ei 60 år lang karriere innanfor journalistikken. Sjølv om dette var ei venstreavis med sterke sympatiar for kvinnesak, var den ikkje meir progressiv enn at den averterte etter ein "kvik ung Mand, der kan være til Hjelp i Redaktionen og Expeditionen, og har Lyst til saadant Arbeide." Ønskjet om ein "ung Mand" var kanskje mest eit utslag av gamal vane i denne annonsa som stod på trykk i januar 1901, for Manny søkte og fekk stillinga som redaksjonssekretær.

Hans Reynolds (1876 - 1933) var redaktør i Porsgrunds Tidende i denne tida. Avisa hadde sitt utspring i den lokale venstreforeininga, *Porsgrund demokratiske Forening*. Avisa var heilt sidan starten i 1899 i økonomiske vanskar, og den 29. juni

1914 kom siste nummer. På ruinane av denne avis blei det frå 1. desember same året starta ei ny venstreavis, *Porsgrunds Dagblad*.

"Inn kom svevende et vesen i sort fløyels kjole. Der fulgte med henne et brus av lys, - det var smilet, håret, hatten, hele mennesket. Hun presenterte seg: Manny Altern."

Reynolds hadde ikkje ro på seg til å bli verande på redaktørkrakken så lenge. Det var det gamle norske landet i Vesterled som trakk. Han hadde i 1900 gjort ei reise til Sør-Jylland, og i 1902 ga han opp journalistikken for ei stund og reiste til Færøyane. Seinare fylgte reiser til Island, Grønland, det norske Amerika, Shetland, Orknøyane, Hebridane, Irland og Man. Dei mange reiseskildringane som Reynolds skreiv vann gjenklang i norskdomsrørsla.

Men tilbake til Manny Altern. Det synest som ho blei teken godt i mot av redaktør Reynolds. Vi lar hennar eigne erindringer fortelje om tida i Porsgrunds Tidende:

"Hans Reynolds var redaktør. Alder trykket ingen av os. Det var storartede dage fulde av glødende arbeidslyst. Efter en tid reiste Reynolds, og Jørgen Hoff, Tønsberg, blev redaktør. Men han skulde paa moen og bad mig greie avisens imens. Min ansvarsfuldhet var stor. Og jeg hadde følelsen av, at baade stortingsvalg og hele partiets position stod eller faldt med min redaktørvirksomhet, og jeg slet som en egte bladnigger. 4 ganger om uken skulde bladet ut. - Det var allikevel store dage, og jeg frydet meg over hver avis, der den duftende av fersk boktrykksvært ble lagt paa mit bord. Til tak for strævet var en morgen jeg kom ned paa kontoret hele bordet forvandlet til en eneste stor skjøn rosenhaug."

Dette skreiv ho i 1919, og bortsett frå at det var kommuneval i 1901, og ikkje stortingsval, synest det heile å vere korrekt. Manny Altern var landets fjerde kvinnelege avisredaktør. I andre kjelder har Altern berre figurert som redaksjonssekretær i Porsgrunds Tidende.

I 1901 kunne kvinner for første gong stemme ved kommuneval, og som redaktør var dette noko Altern brukte i agitasjonen for Venstre. Gjennom fleire artiklar argumenterte ho for at kvinner kunne tilføre politikken ein "humanitet", og kvinnernas interesser var samanfallande med Venstres syn i saker som edruskap og fritt skulematriell. No gjekk det ikkje så godt for Venstre ved valet den 4. desember. Rett nok blei talet på medlemmar i kommunestyret fordobla frå fire til åtte, men det hjalp lite mot Høgres tjue.

Jørgen Hoff kom tilbake til Porsgrund Tidende, og ikkje lenge etter forlét Altern avis og reiste til Kristiania. Engasjementet for kvinnernas rettar tok ho med seg, både som journalist og som føredragshaldar. I Kristiania blei ho dei neste fem åra redaktør i bladet *For Hus og Hjem* (som i 1914 gjekk over i *Hver 8. Dag*). I 1907 var ho ein kort periode journalist i venstreavisa *Fri Presse*. Redaktør der var Sven Christofer Svendsen Elvestad, også kjend som krimforfattar under pseudonyma Stein Riverton og Asbjørn Krag. Manny gifte seg med Gothard Johan Zahl Altern, som var fullmektig i Innanriksdepartementet. Etterkvart byrja ho å skrive i *Norsk Illustrert Familie-Journal, Norges Kvinder og Husmorbladet*.

I 1919 kom Manny Altern innom gamle tomter i redaksjonen i *Hver 8. Dag*. Redaktøren, Nanna With, skriv i høve Alterns 70 års-dag om dette aller første møtet mellom dei to kvinnesaksforkjemparane:

*I mine tanker er jeg hos deg med mine beste ønsker og minnes en dag for ca. 30 år siden jeg satt på mitt redaksjonskontor i Pilestredet og arbeidet med *Hver 8. Dag*. Inn*

kom svevende et vesen i sort fløyels kjole. Der fulgte med henne et brus av lys, - det var smilet, håret, hatten, hele mennesket. Hun presenterte seg: Manny Altern. Det var om hun kanskje kunne få låne et par klisjeer av bilder i Hver 8. Dag til, ja, jeg husker ikke hvilket blad.

Det var vårt første møte. Etterpå møttes vi stadig oftere - i Landskvinnestemmerettsforeningen, Stemmeretsklubben, Kvinners Velgerforening, på Kvinnenes Dag, i Kvinners Handelstand, Kvinnerådet, Yrkeskvinneklubben og jeg vet ikke hvor. Det har neppe vært mange saker av litt betydning oppe innen kvinnenes leir i Oslo i disse 30 årene, hvor ikke du har vært med mere og mindre aktiv.

Som vi forstår; Altern elskar foreningslivet. I 1931 var ho med og stifta Yrkeskvinnenes Landsforbund og Oslo Yrkeskvinners Klubb, og blei æresmedlem i den sistnemnde. I frå 1933 til 1947 var ho også leiar i Oslo Kvinnelige Handelsstands Forening.

Altern var også leiar i Oslo Kvinnelige Handelsstands Forening i 1924 - 25 og 1929 - 31. Altern hadde starta denne foreininga sitt månadsblad *Kvinnelig Handelsstands Blad* allereie i 1918. Som redaktør for dette bladet gjennom 40 år, gjorde ho det til eit talerør for kvinnesak. Ho hadde ei optimistisk tru på at opplysningsarbeid ville føre til likestilling mellom kjønna, og kan samanliknast med Ruth Thomsen (sjå Pressehistoriske skrifter 3/2004) og andre som stod for denne tradisjonen. Gjennom tallause føredrag og artiklar agiterte Altern for at kvinner burde delta i politikken og i yrkeslivet på lik linje med menn. Ellers femnde stoffvalet vidt, alt i frå gode råd til korleis ein skulle oppdra born til artiklar til støtte for fredssaka.

Møtet med Nanna With i 1919 var starten på eit livslangt venskap. With hadde på dette tidspunktet fleire år bak seg som utgjevar og redaktør for Hver 8. Dag. (With var faktisk også forfattar av den første lengre norske teikneserien, "Kari, Per og Søren paa Bytur". Den blei teikna av Gunnar Tandberg, og trykt i For Hus og Hjem i 1912). I 1919 overlét Nanna With redaktørkrakken til Altern, som proklamerte følgjande då ho tok over:

Jeg synes vi trænger et godt, sundt, aktuelt ukeblad for hjemmene istedetfor al den godtkjøpsliteratur folk læser. Meget billedstof først og fremst, en god fortælling, artikler om tidens bærende ideér, interviews, praktisk hygiene og barneopdragelse. Og saa skal formatet utvides. Jeg skal si Dem, jeg er ivrig tilhengær av alt fremskridtsarbeide og kvindesakskvinde - ikke tiltrods for, men paa grund av mine fem barn, saa der skal bli nok at skrive om.

Det var nok å skrive om. Altern la aldri ned pennan. 60 år etter at ho vikarierte som redaktør i Porsgrund Tidende, gjorde ho det same i *Norges Kvinner*, i ein alder av 82 år. I leiaren "Vi går til valg" (21.4.1961) skriv ho at "det sitter bare 13 kvinner og 137 menn i det norske Storting i dag, og det er gått 50 år siden tingets haller åpnet seg [Anna Rogstad tok sete som første kvinne i Stortinget i 1911]. Kvinner, møt frem på nominasjonsmøtene! Vi har alle ansvar for våre hjem". I same nummer kan vi lese om at ei ny barriere er broten for kvinner. Ingrid Bjerkås var ordinert til prest. Ein ny seier for Manny Altern!

Det heile hadde starta med ein annonse der ein sökte etter ein "kvik ung mand." Manny Altern døydde 9. november 1961, 82 år gamal.

Manny Altern la aldri ned pennen. 60 år etter at ho vikarierte som redaktør i Porsgrunn Tidende, gjorde ho det same i Norges Kvinner, i ein alder av 82 år. Her er pressekortet hennar frå 1961.

PRESSE MINNER

Prosjektet *Norsk presses historie* har fra starten av vært opptatt av å samle inn yrkeserfaringene fra norske journalister, redaktører, grafiske personale og andre som har arbeidet i norsk presse. Når vi er så heldige å ha mange hundre levende kilder omkring oss i Norge i løpet av de årene prosjektet vil pågå, ønsker vi å gjennomføre en del intervjuer, samtidig som vi oppfordrer disse dyktige skrivende veteranene til selv å skrive sine presseminner.

Ønsket fra prosjektet er at disse presseminnene skrives fra hjertet. Ta med deg det du vil selv, det du husker best, det du selv synes er viktig. Prosjektet setter pris på en god historie eller to, og ellers alt fra beskrivelser av teknologi og utstyr til enkeltopplevelser i redaksjonen eller ute i feltet, til forhold partipresse og så videre.

De tre minnene som trykkes i denne utgaven av Pressehistoriske skrifter viser både i sitt innhold og ved sin tematiske bredde hvor stor verdi slike selvskrevne minner har. Vi håper de vil inspirere andre til å skrive ned sine presseminner.

Spørsmål kan rettes til red.sekr. Idar Flo (tlf. 70 07 52 22 eller 95 76 27 62) eller red. Guri Hjeltnes (tlf. 22 98 51 13 eller 45 23 03 53). Presseminner sendes til Idar Flo v/Møreforsking, pb. 325, 6101 Volda eller elektronisk til idar.flo@hivolda.no

Verdens fineste yrke!

Av Berit Vikdal Jensen

Journalistyrket er det morsomste som finnes! Ikke to arbeidsdager er like, og du får stadig nye utfordringer! Ja, den uttalelsen har jeg hørt mange ganger av kolleger, og den kan jeg underskrive. Faktisk hadde jeg ikke hadde tenkt å gå inn i pressen. Jeg skulle bli lærer, slik som begge mine foreldre, eller rettere sagt lektor. Men skjebnen ville det annerledes.

Jeg tok artium på engelsklinjen på Nordstrand Høyere Almenskole sommeren 1944, og ettersom Universitetet var stengt, begynte jeg samme høst å lese latin på Haagaas Artiumskurs som hadde det tilsvarende pensum. Der gikk jeg sammen med likesinnede som bare skulle lese latin, men også sammen med noen som skulle ta full artium på ett år. En av dem bodde på en uoppvarmet hybel bak Deichmann, og hans eneste skikkelige måltid var svenskesuppen som rektor Haagaas øste opp hver kveld.

Så kom 8. mai 1945, og jeg besto eksamen midt i fredsrusen, og kunne glede meg sammen med familie og venner over at krigen var slutt. En strek i regningen var at min mor bestemte at jeg skulle følge en bekjent av henne, fru Helene Meyer som eide Meyergården Turisthotell i Mo i Rana, tilbake til hjemstedet. Tyskerne hadde forvist henne til Oslo hvor hun hadde bodd under krigen, og nå skulle hun vende hjem. Hun gruet seg til hva hun måtte finne, og var glad for å få følge. Trass i ville protester fra min side, måtte jeg pent dra med. Men alt ble mye bedre enn ventet. Mo i Rana var minst like spennende som Oslo i fredsdagene, byen sydet av norske, engelske og russiske offiserer som skulle åpne fangeleirene i Nord-Norge og sørge for at fangene ble sendt hjem. Bare noen få sivile norske bodde på Meyergården, resten var offiserer som kom og gikk. Selv var jeg oldfrueassistent og i virksomhet fra tidlig morgen til Nordlandsbanen kom med nye gjester sent på kvelden.

Jeg ble kjent med mange interessante mennesker og fikk kavalerer. En av dem var konstituert sorenskriver i byen, og vi opprettholdt kontakten etter at jeg reiste tilbake til Oslo. Ja, for jeg måtte tilbake for å immatrikuleres 2. september. Takket være en snill og hyggelig norsk offiser klarte jeg det. Det var umulig å få plass på Nordlandsbanen, men jeg fikk kjøre med ham til Narvik (underveis skulle han inspirere fangeleirer) og tok toget derfra via Kiruna - Stockholm til Oslo.

Den høsten tok jeg forberedende prøver, og hadde blant annet gleden av å ha Arne Næss senior som foreleser. Jeg hadde et tre-måneders lærervikariat på Ila skole hvor jeg underviste en 1. klasse gutter. Det verste var å få dem til å stille opp i skolegården og marsjere inn. Kanskje hadde jeg pedagogiske evner, for jeg løste oppgaven ved å alliere meg med verstingen i klassen og utnevnte ham til general. *Han* klarte brasene! Jeg hatet arbeidet, og hadde vel en fornemmelse av at dette ville jeg ikke fortsette med, selv om jeg tok peiling på å undervise i den høyere skolen.

Av og til fikk jeg besøk fra Mo i Rana av min sorenskriver-venn som alltid bad meg ut til middag. I januar 1946 spurte han om jeg ville være med til hans bror og svigerinne. Det viste seg at broren var journalist i Norsk Telegrambyrå, og jeg ble helt fascinert av det han fortalte om sitt arbeid.

- Tror du det er noen mulighet for at jeg kan få jobb der, spurte jeg fryktsomt. Han lovet å snakke med direktøren. To dager etter trappet jeg opp til konferanse, og før jeg visste ord av det, var jeg ansatt som telefonmottager på utenriksavdelingen. Delt arbeidstid, formiddag og kveld, og 200 kroner måneden i lønn! - Ja, De bor vel hjemme, sa direktør Birger Knudsen. Det gjorde jeg jo. Men hadde jeg ikke gjort det, tror jeg det skulle vært vanskelig å klare seg på lønnen.

Den store bøygen var at jeg ikke kunne skrive på maskin, og på skrivemaskinkurset jeg meldte meg på, gikk det alt for sakte. Derfor satt jeg på kontoret og øvde meg, time etter time. Etter en uke skrev jeg like fort som alle de andre. Riktig nok var det en ekling på utenriksavdelingen som kom med spydigheter om at "dette er ingen skrivemaskin-skole!", men alle de andre var hyggelige.

Det var ingen lett jobb jeg hadde påtatt meg, for jeg skulle ta imot meldinger fra korrespondentene i Tidningarnes Telegrambyrå i Stockholm og Ritzaus Bureau i København på henholdsvis svensk og dansk. Alt dette på gammeldagse voksruller, og skrevet ut på et hakkebrett av en manuell maskin! Men jeg syntes miljøet i redaksjonen var fascinerende; vi var ikke så mange ansatte, og jeg ble fort kjent og gledet meg til å gå på jobben. Enda gladere ble jeg da selveste redaksjonssjefen, Henry Karlsen, spurte

om jeg kunne tenke meg å bli journalistlærling på innenriks. Han ville at jeg skulle melde meg på det første journalistkursset etter krigen. Det var et seks ukers kurs som skulle holdes høsten 1946 på Konnerudkollen Turisthotell i Drammen, ledet av redaktør Carl Just. Å, for en opplevelse! Jeg kom sammen med kjente navn som Rolf Kirkvaag, Sven Krohn, Bjørn Carling, Per Bang, Jon Storækre og mange andre. Værelse delte jeg med Ruth Bernhard fra Fredrikstad Blad (senere Ruth Holbæk-Hansen i Bergens Tidende) og Reidun Strand-Olsen fra "Sarpen". Reidun Kvaale, som var lærling i Drammens Tidende, fulgte også kurset. Ja, det var en fantastisk tid!

Tilbake i NTB begynte lærlingetiden for alvor. Fremdeles var min hovedoppgave å ta imot meldinger, men nå heldigvis fra norske korrespondenter over det ganske land. Jeg satt i et lite glassbur og betjente redaksjonens første og lengst eneste elektriske maskin, en diger IBM som det var en fornøyelse å skrive på. Den flittigste, og hyggeligste, korrespondenten var redaktør Erling Espeland i "Samhold" på Gjøvik. Han sendte stoff hver dag, og alt måtte skrives ut, selv om ikke alt ble brukt.

Arbeidstiden var høyst variabel, fra morgenvakt kl. 06.00 - 13.00 til nattevakt kl. 20.00 - 02.00. De mer "vanlige" vaktene var fra kl. 09.00 - 16.00 og kl. 16.00 - 21.00. Helt forskjellig hver dag, og jeg elsket det! Kollegene var kjempehyggelige, de fleste ganske unge. Det var bare en dame til i redaksjonen, Thora Diseth, men hun var ikke "utegående." Etterhvert fikk jeg også noen "utejobber", og det var kjempespennende å gå rundt på pressekonferanser og treffe kolleger fra avisene og intervjuje folk. Miljøet var så lite den gangen at man ble godt kjent. NTBs redaksjon var også så liten at vi ofte slo oss sammen med Morgenbladet, Morgenposten eller NRKs utenriksredaksjon når vi hadde redaksjonsmøter. En av de morsomste oppgavene jeg fikk som lærling, var å lage en reportasje fra daværende arveprins Haralds 10 års dag 21. februar 1947. Han gikk da i fjerde klasse på Smestad skole. Bare forfatteren Henrik Haugstøl, som skrev en bok om prinsen, og jeg fikk være tilstede. Jeg husker at jeg ringte til Freia Sjokoladefabrikk og fortalte hvor jeg skulle, og spurte om de kunne bidra med litt sjokolade utenom kvoten. Ja, for det var fremdeles sjokoladerasjoner. Joda, de sendte en pappeske med de fire sortene sjokolade de laget, Firkløver, Melkesjokolade, Lohrengrin og Marsinpanbrød. Harald ble veldig glad for gaven.

Plutselig var de to årene som lærling forbi, og høsten 1948 var jeg fullbefaren journalist. Jeg ble medlem av Norsk Presseforbund og Oslo Journalistklubb, og fikk en anständig lønn og pressekort! Ja, det var den gang, da man kunne gå på kino og teater gratis.

Jeg traff kjærigheten i NTB. Han som ble min mann, Bjørn Jensen, var en høyt ansett medarbeider på utenriks. Etter at han vant en internasjonal FN-konkurranse, dro han til Amerika for å studere og ble borte i halvannet år. Det ble lange måneder, men da han kom tilbake i januar 1950, giftet vi oss måneden etter! Han ble redaksjonssekretær på utenriks, og jeg fortsatte på innenriks. Vi hadde begge variert arbeidstid, så hvis vi hadde to kvelder sammen i uken, ble det store høytidsstunder. Nei, man kjedet seg ikke i arbeidet, det skal være visst.

Så ble Journalistakademiet opprettet høsten 1951 med Carl Just som leder, og jeg kom inn. Vi var femten gutter og fire piker, samlet i et lokale ved siden av Pressekubben over Rosekjelleren. Jeg var nok en av de mest erfarne, ettersom jeg

hadde vært i pressen i flere år. Likevel var det mye nytt, for jeg hadde jo aldri vært i en avis. Det ble mange interessante forelesninger av kjente pressefolk fra Norges største aviser, og mange reiser, både til Nord-Norge, Sverige og Danmark. I ettertid kan jeg vel si at det var litt for mange forelesninger om for mange emner på kort tid, slik at det kunde bli ganske overfladisk enkelte ganger. Derimot var gleden storartet over vennskapet som utviklet seg, og av å være sammen med likesinnede fra hele Norge. Pressekubben ble vårt annet hjem! Flere av "guttene" er dessverre døde nå, men de fire "pikene"; Olava Øverland, Rie Bistrup (den gang Else-Marie Bergerød fra Sarpsborg), Margit Slaato og undertegnede er fremdeles oppegående.

Under vinterlekene i Oslo i 1952 fikk vi "skolefri", og jeg fikk i oppdrag å "dekke" kunstløp for NTB. Det medførte at jeg fikk olympiapass og kunne komme inn gratis på alle arrangementer. Ettersom mannen min var "olympiasjef" i NTB og koordinerte alle sendingene, ble vi også invitert på Olympiaball i Rådhuset. Champagne og dans til langt på natt! Det nyåpnede Hotel Viking var hovedkvarter for den internasjonale pressen, og vi var hyppige gjester der. Antrekket var alt fra smoking til beksørnstøvler!

Fordi min mann skulle arbeide ett år i Reuter i London, fikk jeg forlenget permisjon fra NTB, uten lønn. - Man kan jo ikke skille ektefolk, sa direktør Knudsen, og det var hyggelig av ham. I mellomtiden var jeg også blitt gravid, så det passet fint. Vår eldste datter ble født i november i London, og døpt i Den norske sjømannskirken. Det jeg husker best fra den tiden er "smog'en", den forferdelige tåken som stanset all trafikk (bortsett fra tunnelbanen), og som førte til at det ble uttalt i aviser og radio at "the Continent is isolated!"

Vel hjemme igjen i Oslo, gledet jeg meg til å begynne å jobbe igjen etter to års permisjon. Vi var nødt til å ansette en ung pike til å passe babyen, for både Bjørn og jeg hadde høyst variert arbeidstid. Vi bodde i andre etasje hos mine foreldre, og de var snille og hjelsomme besteforeldre. Det gikk greit, og jeg var glad for å være tilbake i NTB. Den morsomste oppgaven jeg fikk, var å reise til Helsingfors for å dekke kongressen til International Council of Women med delegater fra hele verden. Jeg var stolt da jeg havnet på første side i Aftenposten selv om avisen hadde egen utsendt medarbeiter.

Årene gikk med mye arbeid, men også mye hygge med kolleger og venner. Men så kom året 1956. Da det ble bestemt av nattevakten i NTB skulle være til klokken åtte neste morgen fra klokken 23.00 kvelden før! Inntil da hadde nattevakten i NTB vart til kl. 02.00 (fra kl. 20.00), og det var greit å ta en drosje hjem og krysse til køys. Men som mor til et barn på snart fire år, var det ganske skrekkelig å komme hjem i fullt dagslys, dødstrekk - og til en sprell levende unge. Den gang var det utenkelig å få plass i barnehage til *ett* barn.

Resultatet ble at jeg sa opp min stilling i NTB etter ti år. Det var med sorg i hjertet, men jeg var heldig og fikk med en gang jobb som redaksjonssekretær i ukebladet *Hjemmet*. En stor overgang på alle måter, først og fremst fordi det var en typisk ni til fire jobb, og det var vanskelig å venne seg til den nye rutinen. Jeg fikk atskillig mer i lønn, og voksne mannsfolk lyttet til det jeg hadde å si! Da forsto jeg at jeg nok var blitt diskriminert i NTB i forhold til mine mannlige kolleger, både med hensyn til lønn og arbeidsoppgaver. Det hadde jeg ikke skjønt, fordi alle var så hyggelige mot meg.

Men så kom nye store forandringer: Min mann gikk over til utenrikstjenesten i Washington DC. Jeg kunne jo ikke la ham reise alene, så etter tre måneders oppsigelse i Hjemmet dro min datter og jeg etter ham til USA. Plutselig var jeg diplomatfrue med alle de oppgaver det medførte (helt ulønnet den gang): Men jeg stortrivdes med masse selskapeligheter og oppdrag som foredragsholder og lignende. Etter to år i Washington gikk ferden til FN-delegasjonen i New York hvor vi ble boende i fire år. Her var min hovedoppgave å ta meg av de norske stortingsrepresentantene som kom til Sikkerhetsrådets møter. Det var en hyggelig jobb, ikke minst å bistå med å kjøpe gaver til ektefelle og barn for de som ikke hadde med seg koner.

"Journalistyrket er det morsomste som finnes! Ikke to arbeidsdager er like, og du får stadig nye utfordringer", skriver Berit Vikdal Jensen.

Hjemme igjen etter seks år i USA fikk jeg jobb damebladet "Alt for Damene" hvor jeg laget intervjuer med forskjellige kjendiser. To år senere fikk min mann tilbud om å bli NRK-korrespondent i USA. Vi hadde familieråd, og ble enige om at han skulle si nei,

ettersom vi bare hadde vært hjemme i to år. Men så oppdager jeg at jeg er gravid, og sier så de forløsende ord til ham: - Ja, men da kan vi jo like godt reise, da!" Han hadde høytidelig audiens hos daværende utenriksminister Lange, og fikk innvilget permisjon fra UD i to år. Så reiste vi tilbake til New York hvor vår datter nr. to ble født.

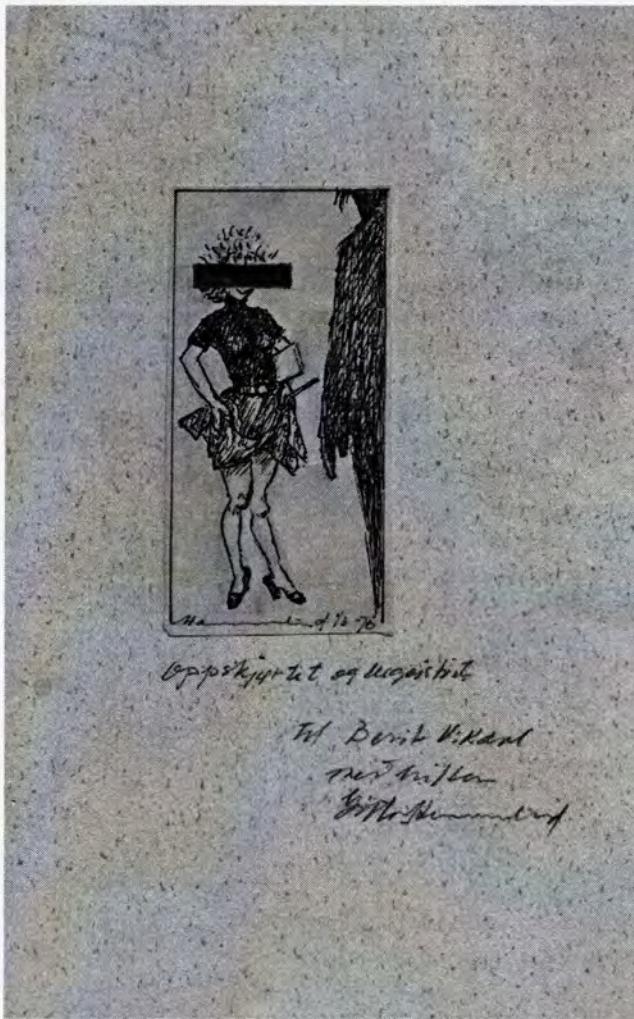
Vi hadde nok regnet med å komme hjem etter de to årene i New York. I stedet ble min mann ambassaderåd og presseråd i Stockholm, hvor vi flyttet inn i en helt ny leilighet like ved ambassaden. Begge døtrene trivdes i Stockholm, og selv begynte jeg å skrive for ukeblader, først og fremst Kvinner og Klær. Jeg samarbeidet med en kvinnelig svensk fotograf, så det jeg skrev ble trykket både i norske og svenske blader. Høydepunktet var da vi fikk gratis flytur med Loftleidir til New York, mot at vi laget noe fra Island. Det ble faktisk fire saker bare i løpet av to dager. I New York laget vi flere reportasjer, vesentlig om norske kjendiser som hadde gjort det godt i USA.

Etter fire år i Stockholm dro min mann og jeg med vår yngste datter tilbake til New York, der han ble informasjonssjef. Vår eldste datter, som da var 19 år, valgte å bli igjen i Stockholm og ta sin utdannelse der. Jeg fortsatte å lage reportasjer for Kvinner og Klær; tilsammen ble det en hel haug med artikler.

I 1975 dro vi hjem for godt. Min mann hadde fått diagnosen Multippel Sclrose, og kunne ikke reise ut mer. Jeg var fylt 50 år, men regnet med å få jobb i Kvinner og Klær hvor jeg hadde skrevet så mye i flere år. Tenk, så sa de at jeg var for gammel! De hadde så mange på min alder der allerede. Det var litt av et slag å få, men i ettertid er jeg KK meget takknemlig, for jeg fikk jobb i Aftenposten! Avisen søkte etter journalister til det nystartede Radio- og TV-magasinet og Spesialmagasinene, og jeg tok mot til meg og sendte inn en søknad sammen med en bunke utklipp. Tror ikke jeg hadde hatt mot til å søke hvis det hadde dreid seg om en vanlig nyhetsreporter-jobb. Og undere over alle undere; daværende sjefredaktør Reidar Lunde ansatte meg. Det hadde ikke gått i dag, hvor man helst ikke skal være over 30! "Du må kvitte deg med Jensen!", sa han, for det viste seg at avisens redaktør hadde en journalist som het Berit Jensen. Så jeg gikk hjem til Bjørn og spurte om han hadde noe i mot at jeg brukte mitt pikenavn. Han var raus og sa at det hadde han naturligvis ikke. Det føltes litt godt, nesten som å få sin identitet igjen!

I Aftenposten traff jeg igjen mine gamle akademikolleger Olava Øverland og Rie Bistrup, som hadde arbeidet i avisens redaksjon så og si hele tiden siden den gang. Det var hyggelig å gjenoppfiske bekjentskapet. Selv var jeg så heldig å få en myk åpning i Radio- og TV-magasinet, hvor jeg intervjuet norske kjendiser. Ettersom jeg hadde bodd i utlandet i så mange år, måtte jeg hele tiden be om unnskyldning fordi jeg var så uvitende! Heldigvis var alle veldig hjelpsomme og forekommende, og i løpet av fjorten dager var jeg helt ajour. En av de første jeg intervjuet var Erik Bye, og jeg var stolt over min ingress: "Alt er stort ved Erik Bye; Skikkelsen, stemmen og ikke minst talentet!" Jeg spørte med min redaksjonsjonssekretær Eivind Fossheim etterpå om hvor stor forskjell en preposisjon kan lage, tenk om jeg hadde skrevet "Alt er stort på Erik Bye! Dette ble et alminnelig samtaletema i redaksjonen, og en kollega intervjuet Erik Bye like etterpå i forbindelse med hans 50-årsdag. Han begynte sitt intervju med følgende: "En oppskjørtet kvinnelig journalist sa en gang i et intervju at "alt er stort på Erik Bye!" Selv om Fossheim gikk ut og forsvarte meg, trodde alle at jeg virkelig hadde skrevet det. Jeg turde nesten ikke vise meg i kantinen. Men så kom det en tegning av Hammarlund i Dagbladet av "Den oppskjørtede" - og da våknet humoren i

meg. Jeg ringte til Hammarlund og presenterte meg, og vi hadde en hyggelig prat. Han sendte meg tegningen med dedikasjon, og jeg fikk den rammet inn og hengt opp på veggene.

"Den oppskjørtede", tegnet av Gusta Harald (Gösta) Hammarlund i Dagbladet.

Senere skrev jeg artikler i de månedlige spesialmagasinene hvor stoffet dreide seg om båtliv, ferie, hus, hytte, hage, helse osv. I et Båt-magasin intervjuet jeg Gro Harlem Brundtland, hvor hun forteller om hvorledes mannen Arne en gang falt overbord i sterk vind, og hun reddet ham ved å kaste ut en line og bukserte båten i land

Da Spesialmagasinene ble nedlagt, gikk jeg over på feature-avdelingen hvor jeg fikk anledning til å lage større saker i lørdagsavisen og i A.-Magasinet. Å, så mange gode minner jeg har fra den tiden under min redaksjonssekretær Synnøve Husjord og

Per Egil Hegge i A-Magasinet. Mange reiser ble det også, til Finnmark og Lofoten, til Grønland og Færøyene, og til Italia og Maldivene. Veldig trist at A-Magasinet ble nedlagt, det burde ikke ha skjedd.

De tre siste årene av de tilsammen 17 årene jeg var i Aftenposten, var jeg i kulturredaksjonen. Til å begynne med savnet jeg feature, men det var ganske deilig å få en ny arbeidsoppgave hver morgen på morgenmøtet kl. 09.00 og så kunne løse den i løpet av dagen. Tenk å gå hjem med god samvittighet! På feature kunne jeg ha 10 - 12 baller i luften samtidig. Det var spennende, men ganske stressende.

Men så oppratt min 67-årsdag, og da var yrkeslivet over, selv om jeg var så heldig å kunne fortsette å skrive noen år for Navnesiden hvor jeg intervjuet folk som fylte år.

Nå blir jeg 80, og er dypt takknemlig for å ha hatt et langt og rikt yrkesliv. Selv om jeg fra begynnelsen av ikke hadde tenkt å bli journalist, er jeg veldig, veldig glad for at jeg valgte nettopp det. Ikke noe yrke kan være mer variert eller mer spennende, og ikke to dager er like.

Hvis jeg skulle komme med noen innvendinger om hvorledes journalistyrket bedrives i dag, så må det være at det dessverre er slutt på den gamle lærlingeordningen. Å jobbe som lærling i to år hvor du måtte lytte til dine overordnede, lærte deg ydmykhet. Ingen jobb var for liten, og du måtte gjøre det beste ut av de oppdragene du fikk, og du lærte av dine feil.

De unge som kommer inn i pressen i dag, begynner på toppen! For å komme inn på Journalisthøgskolen, tar mange en universitetseksamen først, og det gjør en ikke så veldig ydmyk. Men er de bedre journalister av den grunn?

Unge dager i Firdanytt

Av Fredrik Koch

Journalistikken sto for meg som et hellig kall i mine unge dager. Da jeg en forsommerdag i 1952 skulle tiltre min første journaliststilling i et nystartet bygdeblad på Sandane i Nordfjord, kunne jeg derfor uten sterke motforestillinger undertegne en avtale som innebar en månedslønn på 314 kroner, med en ordrett sitert klausul om at ”dersom han gjer seg fortent til det, kan det verta tale om tillegg i løna”. Den skulle i parentes bemerket utbetales med 157 kroner hver 14. dag. Jeg skulle dele arbeidstiden mellom journalistikk og annonse- og abonnementsakkvisisjon.

Etter avtalen skulle reise- og losjipenger i tjenesten betales av avisens etter regning. Dog måtte den unge journalistspire - jeg nærmet meg de 22 den gangen - ”forplikta seg til å reisa og bu på billegaste måte”. Under reiser skulle jeg likevel få to kroner ekstra i kostpenger.

Min avis het ”Firdanytt”. Tittelvignetten viste avisnavnet i en flagrende banderole. Frisk og optimistisk. Avisen skulle være et ”partipolitisk uavhengig bygdeblad for Sogn og Fjordane”, med to utgivelser i uken, tirsdag og fredag. Redaktøren het Oddvar Gloppestad. Den ledige stillingen var utlyst i Dagbladet, og jeg fikk aldri vite hvor mange søkere jeg konkurrerte med. Selv kunne jeg bare glede meg over ansettelsen, og reiste fra hjembyen Stavanger til Sandane i Nordfjord, der redaksjonen holdt til.

Ikke mye å skryte av

Onsdag 4. juni var jeg på plass i redaksjonen på Sandane. Ingen redaktør til stede, bare en sakfører som drev praksis i nabokontoret. Han kunne fortelle at Gloppestad var ute og reiste.

Til nå er det bare kommet ut tre nummer, og de er ikke så mye å skrøyde av, skriver jeg i dagboken min. Redaksjonskontoret er noe av det mest sparsommelig innredde rom jeg har sett. En ovn, en stol, og et bord på ca. 70 x 80 cm. Det var alt. Og noen avisbunker...

Selv ble jeg installert i hybel litt utenfor sentrum, men der ble jeg bare noen få dager. Det ble nemlig bestemt at jeg skulle flytte til Førde i Sunnfjord, der Firdanytt ble trykket på Ørens prenteverk. Jeg ble, ung og uerfaren som jeg var, fluksens forfremmet til redaksjonssekretær og skulle være redaktørens forlengede arm på prenteverket. Min eneste pressefaglige ballast var redaktør Carl Justs utmerkede korrespondansekurset i journalistikk.

Som ung elev ved Landsgymnaset - han var gode to år yngre enn meg - sto Herbjørn Sørebø sentralt i utgivelsen av den nye avisens. Han var en flittig bidragsyter, og skrev petiter og kulturstoff. ”Intervjuserien Sørebø laga med dei turnerande skodespelarane frå Det Norske Teateret, hjelpte han truleg inn på Journalistakademiet, då det kompenserte for ein heller sparsom avispraksis”, leser vi i Herbjørns memoarbok, *Medieliv*. Jeg møtte Herbjørn igjen da vi var medstudenter på

Journalistakademiet 1955/56, men der kom aldri vår felles fortid i Firdanytt på tale, etter hva jeg husker.

Det var et stolt øyeblikk da jeg første gang, i nr. 7 for tysdag 17. juni 1952, så navnet mitt i avisens kolofon. Riktignok ikke som redaksjonssekretær, selv om jeg var flyttet til Førde; den tittelen var tiltenkt Anton Aabrech. Men i all beskjedenhet: "Med i redaksjonen: Fredrik Koch". Anton Aabrech fikk jeg aldri anledning til å hilse på. Jeg tror aldri han dukket opp.

Herbjørn Sørebø møtte jeg over en kaffekopp på Firdaheimen, Sandanes fasjonable kaffistove, og vi hadde en prat "om tilhøva". Vi ble blant annet enige om å skiftes om å skrive petitpalten Rundtomkring. Min første utfordring var å finne et fengende psevdonym. Det ble Frede. Mine første lederartikler signerte jeg i all beskjedenhet Fr. For Firdaposten skulle naturligvis ha en lederartikkel i hvert nummer.

Det er tett mellom avisene i Nordfjord. Firdanytt lyktes ikke med å etablere seg i 1952.

På lederplass

Beskjedenhet var ellers ikke min største dyd når det gjaldt meninger og holdninger jeg fremmet på lederplass. Bedre kontakt mellom kommunene, både på herads- og fylkesbasis, var et av de første temaene jeg grep fatt i. Forholdene i fylket må ha vært nokså kummerlige. Hør bare: "I arbeidet for å fremja folkehelsa og i åndsveikearbeidet treng vi samarbeid. Mykje er gjort, såleis kan vi nemna at mange kommunar har slått seg saman om å løna ei felles sjukesøster. Kvar einskild kommune korkje treng eller har pengar til å løna eiga syster". Ja, det var de tider.

"Rasjonering og misnøye" handler om forslaget om å oppheve sukkerrasjoneringen, noe Firdanytt var sterkt imot. Bladet Sogn og Fjordane hadde skrevet at "me kjenner oss ikkje retteleg frie før det siste rasjoneringskortet er kasta på dungen". Dette var etter Firdanytts mening forkastelig tale i vanskelige tider. "Friger regjeringa sukkeret no, kan det føra til hamstring og tøming av alle lager. Og om den dagen kjem, at rasjoneringsa må setjast i verk att, vil vi klaga over at sukkerrasjonane vert enno mindre enn dei er no. Då vil folk seia: Regjeringa gjorde eit stort mistak då

sukkeret vart frigjeve i 1952. Hadde rasjoneringa halde fram, hadde vi enno hatt sukker att i Statens spiskammer”.

Firdanytt gikk på lederplass - stadig signert Fr. - sterkt inn for ”å skipa eit europeisk parlament”- og jeg er litt stolt over at jeg allerede i 1952 inkluderte både Italia og Vest-Tyskland. Og jeg stiller retorisk et spørsmål: ”Ville U.S.A. respektera parlamentet som reint europeisk - eller vil dei trumfa seg inn for å ”hjelpa og rettleia” stakkars vesle Europa?”

I avisens nest siste nummer slår jeg et slag mot transsynet. Noen husker kanskje fremdeles den såkalte Njål Vere-saken på Lista, der en ung lærer ble klandret for å drive undervisning på en antireligiøs måte, og derfor ikke kunne fortsette som lærer. Han hadde nemlig fortalt barna at det var lite trolig at Metusalem ble 960 år gammel. De hadde nok en annen tidsregning den gangen, sa han. ”Og dette var ukristeleg tale, tykte misjonsfolket på Lista”. Ikke nok med dette: Njål Vera hadde ”råda borna til å gå på kino og sjå ein biografisk film - var det ikkje om Roald Amundsen -” og han hadde ”nytta nokre kroppsøvingstimar til ei innføring i norsk folkedans. Og dans skal som kjent vera rota til all synd”. Jeg gikk til harmdirrende åtak mot slike holdninger, som jeg mente var en av årsakene til det sviktende forholdet mellom de unge og kirken.

I nr. 13 kan vi fortelle at Njål Vere vant saken i Lyngdal herredsrett. Ein kan ikkje ”æreskjella folk fordi om dei arbeider i frilynde ungdomslag eller leikar ”Pål sine høner”, het det i premissene.

I samme nummer som lederen om transsynet publiserte jeg - denne gang på bokmål - en skisse til en kortnovelle jeg hadde skrevet noen år tidligere. ”Du skal ikke være lykkelig”, var tittelen, og her handlet det om lykken mellom to unge mennesker. Kanskje litt erotisk våget, tid og sted tatt i betrakting, og konklusjonen var en sarkastisk påstand om at ”lykke er luksus. Og den største lykka er synd”.

Av andre artikler av ”mer litterær” karakter så jeg mitt snitt til å publisere to epistler fra min korte karriere som messegutt på m/s ”Nyholm” av Haugesund høsten/vinteren 1950. ”Sjømann om sjølivet” var basert på en samtale med en temmelig forsoffen kollega ombord, og ”Lagnaden leikar i Spanskesjøen” en sterkt selvopplevd skildring av storm på Biskaya.

De rette sakene

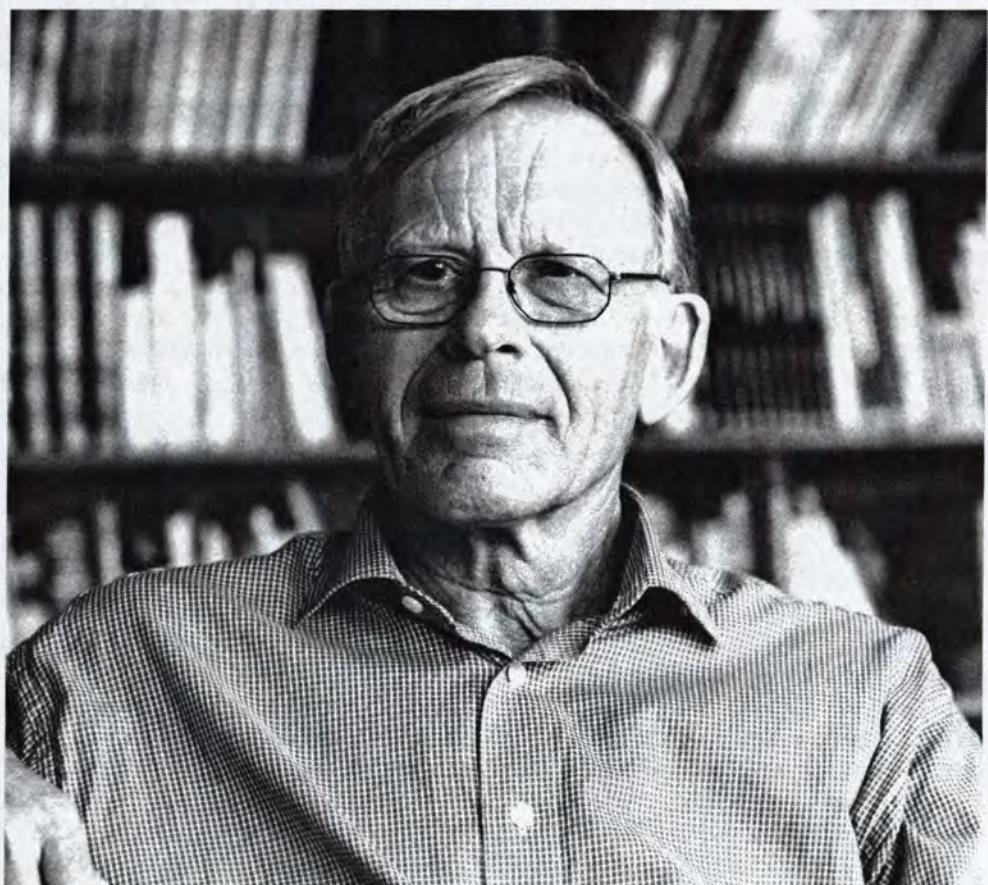
Det gikk tungt med avisens fra første stund. Vi gjorde det så godt vi kunne, laget førsteside-oppslag om songkoret Jubilos 30-årsjubiléum, dekket kommunestyremøter, skrev om bussruter og bygdebøker, riksteaterbesøk og utsiktene for frukthøsten. Alt som skal til i en lokalavis. Ble der et hvitt felt på en av de fire sidene, stjal vi gjerne en passelig notis fra Bergens Tidende eller en av fylkets mange lokalaviser. Et og annet fra utlandet, og en og annen viktig innenriksnotis, så som at ”ein hornmine nyleg har drive i land ved Kvernøy i Gulen” og at ”ein reknar med at den første norsksydde nylonskjorta kjem i handelen i neste veke. Prisen vert om lag 80 kroner”.

Det hendte vi fikk respons fra leserne våre også. Forarget skrev vi om et omreisende revy-teater der det norske flagget ble ”brukt på uhøveleg måte” som scenekulisje, og dagen etter konstaterte jeg i dagboken at pressens makt var stor: Flagget var tatt ned. Takknemlige tilbakemeldinger fikk vi også da vi i en bryllupsomtale i

Rundtomkring kritiserte enkelte kvinner som hadde brukt gjennomsiktige nylonstrømper til sine tradisjonsrike bunader.

Stor begeistring var det i vår lille redaksjon da riksteatersjef Fritz von der Lippe skrev et tilsvær til en artikkel som hadde stått i bladet vårt i foregående nummer. Sitat fra vår kommentar (på lederplass) til teatersjefens svarbrev: "Firdanytt har nådd den første milepelen. Det første innlegget som gjekk imot bladet, stod i førre nummer og kom frå sjølvaste sjefen for Riksteatret. Det var ein høg instans som først torde å seia imot oss". Og litt lenger ute: "Teatersjefen gav oss igjen trua på at det går an å irritera og ordskiftast utan å bruka skjellsord og andre sterke uttrykk. Og tusen takk for det, herr teatersjef. Vi set pris på folk som er usamde med oss! Men så til saka..."

Vel og bra med sjølvaste riksteatersjefen, men da vi i en bekymret artikkel utfordret leserne til avisdebatt om ungdomsproblemer, ble der ingen respons. Og det var vel mangelen på kontakt med leserne som ble avisens bane. En dag noterer jeg i dagboken at det ikke blir mange lesere igjen den dagen forsendelsen av gratisavisen opphører. For den unge journalist personlig ble også mangelen på kontakt ganske følbar. Jeg savnet både journalistisk rettledning og et aldri så lite kollegialt miljø.

Fredrik Koch debuterte som journalist i døgnflua Firdanytt i 1952.

Så var det slutt

Mine journalistiske barnesko ble ikke utslitt i Firdanytt. Til tross for avtalens siste punkt om en måneds gjensidig oppsigelse, fikk jeg en dag telefon fra min redaktør, som var reist til Oslo for å sikre penger til fortsatt drift. Han hadde gitt opp. Verken de frilyndte ungdomslag eller Noregs Mållag var interessert i å støtte en ny avis på Vestlandet. Nå til slutt ville han prøve å få støtte i Arbeiderpartiet. Lørdag 19. juli, halvannen måneds tid etter min håpefulle ankomst til Sandane, kom beskjeden om at avisen ikke var liv laga.

Helt uventet kom det ikke. Sjefen på prenteverket hadde allerede gitt meg et lite vink om at det sto dårlig til med bladets betalingsevne. Vi sto til rest med gode 3000 kroner for trykking av avisens, og slik kunne det ikke fortsette. Trykkeribestyreren var ellers en hyggelig mann. Han lot meg låne trykkeriets skrivemaskin når jeg skulle forfatte mine leserbrev til Stavanger Aftenblad; en sånn luksus hadde jeg ikke selv.

Da beskjeden om oppsigelse kom, var det allerede gått ti dager siden det siste nummer av bladet var gitt ut. Tirsdag 8. juli så Firdaposten nr. 13, 1. årgang, dagens lys, og det skulle bli det siste. Redaktøren hadde trolig fortsatt et håp om å redde situasjonen, for på side 2 skrev han, under vår flagrende vignett: "For skuld ferie i prenteverket vert dette siste nummeret av Firdanytt på ei tid. Vi kjem att om 14 dagar".

Slik gikk det bare ikke. Dagen etter det siste nummer, onsdag 9. juli, hadde jeg fått telefonbeskjed fra min redaktør om at jeg hadde ferie fra samme dag. Jeg skulle få full lønn i ferien, men ellers kunne jeg gjøre som jeg ville. Lønnen ble det nok så som så med. Dårlig var den i utgangspunktet, og lite var der å hente i dagene som kom. Jeg hadde regnet litt på de 314 kronene jeg hadde i måneden, og allerede 17. juni - snaue to uker etter ankomsten - satte jeg opp et regnestykke: Husleie pr. mnd. 30 kroner, rest 284. Middag i en måned 30×3 kroner blir 90 kroner, rest 194. Frokost, ettermiddagskaffe og kvelds i 30 dager minst 4 kroner pr. dag, blir 120 kroner, rest 74. Klesvask kr. 10, tobakk 50, frimerker 4 og aviser 6 kroner, til sammen 70. Rest 4 kroner. Et hjertesukk til slutt: "I tilfelle sykdom, lægepenger, reparasjoner osv. kr. ?".

På dette grunnlag hadde jeg bestemt meg for å be om lønnsforhøyelse. Mitt beskjedne forslag om 500 kroner måneden eller subsidiert 450 på betingelse av at jeg slapp ekspedisjonsarbeide, ble ikke engang gjenstand for debatt.

Den pålagte ferien gled over i arbeidsledighet. Lørdag 19. juli ble jeg vennlig, men bestemt bedt om å rydde opp etter meg på kontoret og ta en runde til de av stedets forretninger som kunne tenkes å skyldje penger for ubetalte annonseregninger. For meg var det ingen uoverkommelig oppgave. Jeg var jo selv den som hadde akkvisert annonsene, det var jeg forpliktet til etter kontrakten, og jeg hadde oversikten over de butikkene som sto til rest. Jeg skulle samle inn såpass at jeg kunne få dekket mest mulig av min gjenstående lønn. Deretter var det bare å reise. Jeg behøvde ikke vente på redaktøren. Så vidt jeg forsto, hadde han ikke penger til hjemturen akkurat da.

Tirsdag 22. juli fikk jeg restoppgjøret. Jeg leser i dagboken min: "Status pr. i dag: 205 kroner. I Postsparebanken, 85 kr. I kontanter, skyldig husleie ca. 100 kroner. Hva venter jeg på?" (Hvordan resterende husleie var kommet opp i 100 kroner husker jeg ikke).

Så var det bare å rydde kontoret, ta en forvirret avskjed med folkene på prenteverket og si farvel til min vertsfamilie Bruland. Jeg pakket det vesle jeg hadde av jordisk gods og gull, tok meg fram til Florø og fulgte hurtigruta til Ålesund, der jeg

forgjeves prøvde lykken i Sunnmørsposten. Jeg hadde penger nok til en billett videre til Molde, der redaktør Kjell Steinsvik i Romsdals Budstikke heller ikke hadde noen ledig stilling.

Reddende engel

Redaktør Steinsvik ble likevel min reddende engel i denne problematiske situasjon. Han tok meg med på ekskursjon til Hustadfeltet, der tusenvis av mål med øde myrland skulle dyrkes opp og forvandles til bugnende kornmarker. Redaktøren selv hadde tatt initiativet til de storstilte planene fem år tidligere, et initiativ som skulle være en gave fra bønder og fiskere i Romsdal til kong Haakons 75-årsdag. Nå skulle jeg få se hvordan planene hadde utviklet seg: "Hustadfeltet tar form - De fem storbruken vil bli bebygd neste år. 800 mål havre lover godt i år". Slik lød overskriften på en reportasje som ble resultat av befaringen. Redaktør Steinsvik formidlet kontakt med ledende venstreaviser, blant dem Nidaros og Stavanger Aftenblad, som begge trykket artikkelen og ga meg honorarer som holdt liv i meg en stund til.

Men noen jobb ble det ikke, og sammen med redaktørens sønn Kjell Rasmus Steinsvik, som senere skulle bli kjent som Blaafarveværkets initiativtaker og sjef, tok jeg toget til Dombås og syklet ned Gudbrandsdalen - stadig på utsikt etter jobb i lokale aviser. I Oslo lå det honorarpenger og ventet på meg. Kunne kjøpe billett på toget hjem til Stavanger, og for å avslutte i all korhet: Der lå brev fra redaktør Simen Kr. Hangaard i Firdaposten. Han hadde hørt om meg og Firdanytts tragiske skjebne, og tilbød meg fluksens jobb i sin avis - et tilbud jeg tok imot med glede. Og som introduksjonsartikkel i min nye avis skrev jeg om nybrotsarbeidet på Hustadmyrene.

Et års tid i Firdaposten ligger utenfor rammen av denne artikkelen. Bare en ting: Som syklende medarbeider i Jølster, der både kommunestyremøter og jordbruksstoff sto på programmet, fikk jeg låne robåt og tok meg over vatnet, med sykkelen på tvers bak i rongen, fra Ålhus til Sandalstrand. På Nikolai Astrups gamle hjemsted - i dag kjent som Astruptunet - fikk jeg intervjuet kunstnerens enke, fru Engel Astrup. Det ble mitt første seriøse forsøk innenfor kulturjournalistikken, som skulle bli mitt hovedfelt de siste 15 årene av min aviskarriere.

Kontrakten

Kontrakten er håndskrevet med min håndskrift, og har denne ordlyd:

Kontrakt

L/I "Firdanytt" og Fredrik Koch har i dag gjort følgjande avtale:

1. Fredrik Koch er tilsett som journalist og akvisitør i "Firdanytt" fra 6. juni 1952.
2. Arbeidstida skal fordelast mellom journalistikk og akvisisjon halvt om halvt etter som tilhøva tillèt det.
3. Vert Fredrik Koch buande i Førde betalar l/I "Firdanytt" halve husleiga mot at hybel og ekspedisjon er på same rom. Så lenge som Fredrik Koch bur i Førde, gjer han teneste som redaksjonssekretær óg.

4. For dette skal Fredrik Koch ha ei minsteløn på kr. 314.00 - kroner trehundreogfjorten - pr. månad. Om Fredrik Koch gjer seg fortent til det, kan det verta tale om tillegg i løna. Løna vert utbetalt kvar 14. dag.
5. Reisepengar og losjipengar vert betalt av l/l "Firdanytt" etter rekning. Fredrik Koch forpliktar seg til å reisa og bu på billegaste måte. Ved reiser får han dessutan kr. 2.00 pr. dag i kostpengar.
6. For denne avtalen gjeld 1 månad gjensidig oppseiing.

Sandane, 6. juni 1952.

L/l Firdanytt

Oddvar Gloppestad.

Fredrik Koch

Det måtte bli avis!

Av Rolf Kluge

Jeg debuterte i Asker og Bærums Budstikke som 14-åring med et sportsreferat. Der skrev jeg at Høvik Idrettsforening hadde arrangert orienteringsløp med cirka 16 deltagere. "Cirka" lød flott. Det var jo slik virkelige journalister skrev. De hadde erfaring og anslo antallet. Det kom da også på trykk som det stod.

I gymnasietiden ble jeg redaktør for Skolespalten i Budstikka. Det var en jobb jeg skulle ha sammen med klassekameraten Jo Benkow. Men Jo's far satte foten ned. Jo måtte ikke på noen måte vise seg frem etter at tyskerne var kommet til landet. Han og faren flyktet til Sverige året etter, men hans mor og søster ble tilbake i den tro at nazistene ville spare kvinner og barn. De overlevde ikke krigen. Det var all right å være skolespalteredaktør. Jeg kom nærmere inn på de andre elevene og rektor Johan Hertzberg som var en landskjent skolemann. Hans slagord "Frihet under ansvar" begeistret både lærere og elever.

Et lite sommerhus i Sandvika sentrum var Budstikkas redaksjon og ekspedisjon i et halvt hundre år.

Da jeg refererte et møte i gymnasiesamfunnet, hvor en elev forkastet kristendommen i sterke ordelag, kom det reaksjoner fra foreldrene. Jeg ble innkalt til rektor. Han ville ikke blande seg borti hva jeg skrev, men han pekte på at "skolen hadde et rykte å ivareta". Jeg følte et mildt press, men medga at splid mellom gode nordmenn hadde lite for seg når vi hadde en felles fiende i landet.

Det var morsomt å skrive en spalte som ble lest og kommentert av medelever og enkelte lærere. Redaksjonssekretær Herstrøm var tydeligvis også fornøyd med stoff til avisens. Det hendte, når jeg syklet gjennom Sandvika, at han kom styrtende ut av det lille hvite huset hvor Budstikka holdt til, og forlangte nye manuskripter sporenstreks. Iblant ropte han så høyt at halve Sandvika hørte det.

Den harde virkelighet

Jeg fikk også andre jobber for avisens, og mine venner forbandt meg med Budstikka. Det første til at jeg tidlig fikk erfare journalistikkens harde virkelighet. En søndag ettermiddag våren 1944 fikk jeg melding om at min nærmeste klatrervenn hadde falt ned østveggen på Kolsås og mistet livet. Det var en hjerteskjærende opplysnings. Vi hadde alltid klatret sammen, men denne søndagen var jeg hjemme for å forberede meg til artium i norsk. Det kom telefoner fra Budstikka og fra professor Arne Næss, som var sentral i klatrermiljøet på Kolsås. Han ba meg finne ut hvordan ulykken hadde skjedd og sørge for at Budstikka fikk en riktig og balansert fremstilling. Næss var redd for at ulykken skulle sette sporten i vanry.

I reportasjen pekte jeg på at tauet var tykkere enn vanlig og derfor ansett som trygt. Men det viste seg at det var så lite elastisk at det ikke burde ha vært solgt som klatretau. Budstikka godtok fremstillingen. Det kostet tårer å skrive nekrologen.

På flukt

Jeg hadde ingen planer om å bli journalist. Min far, som ikke ble mer enn vel 30 år gammel, hadde rådet meg til å ta sikte på en teknisk aftenskole. Selv var han telefonmontør. Med støtte fra veldig gode kilder og planmessig skolegang nådde jeg frem til artium. Det neste målet var Norges Tekniske Høyskole i Trondheim.

Da lærerne gjorde motstand mot Nasjonal Samling, ble skolene pålagt å ta en "brenselsferie". Da nyttet jeg tiden til å ta verkstedpraksis på Akers Mek. for å kvalifisere meg til NTH. I denne tiden gikk det rykter om at Quisling ville opprette en hær av norske ungdommer som skulle settes inn på Østfronten. Jeg hadde fra før forbindelse til en flyktningrute, og kunne når som helst rømme over til Sverige. Men jeg følte egentlig ikke at det hastet. Sammen med tre kamerater tok jeg opphold i en hytte øverst i Lommedalen. På Krokskogen foregikk det militær opplæring av ungdommer som hadde gått i dekning.

Da det ble spurt etter en som kunne hjelpe en familie med en seksåring over grensen, falt det på meg. Faren i familien var blitt smuglet ut fra et sykehus, etter å ha vært torturert av Gestapo. Han insisterte på å få med kona og seksåringen av frykt for hva Gestapo kunne finne på når han var unnsluppet. Etter to netters vandring var vi i Sverige.

Der meldte jeg meg som stridsdyktig, og ble sendt over til Skottland med den såkalte "Stockholmsruta". I London ble vi internert av våre allierte. Vi kom fra fiendtlig okkupert område, og var suspekte inntil det motsatte var bevist. Jeg hadde hellst med meg: En av krigssomrene hadde jeg jobb som landmålingsassistent i Asker kommune. Under inspeksjonen av et såkalt trigonometriks punkt på toppen av Skaugumsåsen, så jeg at Terboven hadde ryddet en liten flystripe. Dette vakte stor interesse hos de britisk etterretningsoffiserene. - Vi kan jo ikke risikere at den banditten stikker av, sa löytnanten. Han ba meg tegne en skisse over det hele, og slapp meg ut i friheten i London.

Veien til Adresseavisen

Etter noen uker i London med legeundersøkelser og tester, var jeg iført flyvåpenets battledress, og gikk ombord i passasjerskipet Queen Mary med kurs for New York. Derifra dro de norske flyrekrittene med tog til Toronto, til flyskolen Little Norway. Men oppholdet ble kortvarig. Luftforsvaret hadde i mellomtiden fått leie en flyplass i Devonshire i Storbritannia og flyttet flyskolen dit. Rekruttene måtte tilbake over Atlanteren. Alt dette tok tid. Det ble fred, men likevel fortsatte vi på flyskolen i Devonshire til uthøsten 1945, og var ikke tilbake i ferdrelandet før midt i november.

På grunn av den sene dimitteringen, rakk jeg ikke hjem til NTH høsten 1945. Dessuten manglet jeg noe praksistid. Jeg begynte på Eureka Mek. Verksted på Skøyen. Bortsett fra at jeg med en hårsbredd unngikk en stor jernramme som falt ned fra kranen i maskinhallen, trivdes jeg godt.

Endelig skulle jeg bli Trondheim-student. En kamerat, som var begynt et par år tidligere og satt i Studentersamfundets styre, ba meg holde tale på vegne av de nye studentene. I talen nevnte jeg høflig at de nye studentene så frem til å lære Trondheims innbyggere nærmere å kjenne. Floskelen utløste et brøl av latter. Hva jeg var ukjent med, var at det var plent umulig å skaffe seg en hybel i byen.

Jeg kom snart med i idrettslivet i NTHI, som hadde deltakere i Gråkallrennet, i stafetter og o-løp. Jeg var derfor ganske godt kjent i byens avisredaksjoner, da jeg våren 1948 gikk opp i Adresseavisen for å tjene noen kroner som sommervikar. Sjefredaktør Harald Torp antok meg på stedet. Fritjof Ålstedt, senere Adressa-redaktør gjennom mange år, ble min veileder.

Ferievikaren ble lærling, og dermed var det gjort. Det ble journalistikken. Redaksjonsklubbens formann, den populære petitskribenten Per Opøien, gjorde det klart at jeg måtte organisere meg og få avtale. Læretiden var tre år, to for artianere. Med befalskole, to år på NTH og flysertifikat i lomma, mente jeg at ett år måtte være mer enn nok. Til det svarte avishøvdingen Torp: "Jeg tenker vi sier halvannet år, og hvis det ikke passer Dem, så skal ikke jeg holde på Dem." Året var 1948, og resultatet var gitt. Det ble halvannet år. Men jeg lærte å sette stor pris på Harald Torp, og var imponert over hans suksess med Adresseavisen.

Avisens redaksjon hadde den gang 16 - 18 medlemmer. Det ble allsidige oppgaver for ferievikarene. Alt som smakte av tekniske saker ble overlatt meg. Jeg hadde et par fag fra NTH, og det ga meg stor tillit hos kildene, selv om jeg knapt hadde noen erfaring som journalist. Det falt dessuten naturlig at jeg overtok avisens Studentspalte.

Som medlem av NTH's flyklubb, hadde jeg adgang til et lite en-motors fly. Jeg hadde fløyet det opp fra Oslo sammen med en annen student, og med nød og neppe kommet oss gjennom snøværet over Dovrefjell. Det måtte være fint å bruke flyet til å ta reportasjebilder fra luften, tenkte jeg. Adresseavisen kunne bli pionér på området. Men det var ikke så enkelt. Forsvaret ville ikke risikere at militære anlegg og andre forsvarshemmeligheter ble kartlagt fra luften. Saken ble ikke bedre av at det satt avisfolk bak spakene. Vi hadde flere runder med de standhaftige instansene som kontrollerte bildene, iallefall i en periode.

Det var ikke farefritt å være flyfotograf. Vi hadde begynt å ta med profesjonelle fotografer opp. Den ivrigste var Eilif Schrøder, junior i Trondheims største fotobedrift. En dag klatret han ombord i flyet, som stod med motoren på tomgang og uten pilot. Da han satte seg til rette, kom han borti gasshendelen. Med et brøl jumpet flyet over hjulklossene, og akselererte i en bue bortover flyplassen. Det var akkurat i ferd med å lette, da det traff en hangarvegg på den andre siden. Både fotografen og flyet ble stygt skadd, men ikke verre enn at begge kunne repareres.

Et langt mer alvorlig drama var det da DNLs store flybåt forulykket i Hommelvik høsten 1948. Flybåten gikk til bunns med halvparten av passasjerene, og mange omkom. En stor del av Adresseavisens redaksjon ble satt på saken. Jeg var selvsagt helt blank på det gjaldt ulykker av et slikt omfang. Oppdraget mitt var å oppsøke Trondheim sykehus hvor flere av de skadde og omkomne var brakt inn. Det var en påkjening.

Det var kjent at den berømte britiske filosofen Bertrand Russell var med flyet. Han skulle holde foredrag i Studentersamfundet samme kveld. Fotografen og jeg fant ham i sengen på Britannia Hotell. Russell var ukjent med at det var så mange omkomne. Selv hadde 76-åringen hoppet i sjøen fra en åpning i flyets hale, og ble plukket opp i en robåt. Han ville gjerne la seg intervjuet. Russell ville advare Norge "som stod i fare for å bli invadert av Stalin", for å bruke hans egne ord. Flere av de store europeiske og amerikanske pressebyråene ville gjerne kjøpe intervjuet, men dette skulle Adresseavisen være alene om, slo sjefredaktøren fast. Russell fikk Nobelprisen i litteratur i 1950.

Til Aftenposten

Mine sportsaktiviteter førte meg for en tid over i Adresseavisens sportsredaksjon. Der var lokalpatriotismen stor. Jeg deltok selv i flere av de konkurrsene jeg refererte. Det ga meg en smule autoritet som medførte at jeg ble engasjert til å referere sport i Trøndelag Kringkaster på søndagskveldene. Uerfaren som jeg var, hadde jeg ikke avklart dette med sjefredaktør Torp, som satte en stopper for moroa. Men til alt hell var han så uinteressert i sport, at det tok et halvt års tid før han oppdaget hva jeg holdt på med. I sportsredaksjonen mente vi det var en fordel at Adressa hadde denne kontakten med NRK. Det ble ringt inn sportsresultater fra hele Trøndelag, for intet var så stort som å komme i radioen. Men det meste brukte vi jo i avisen.

Etterhvert som trønderne hevdet seg i de store nasjonale konkurrsene, ble vi sendt land og strand rundt for å fortelle om triumfene. På ski og i friidrett fortsatte jeg å være både referent og deltaker. Det ble vanlig at journalist-kolleger frittet meg ut om forholdene i langrennsløypene, hva det ble smurt med og annet av interesse.

Noen av Aftenpostens sportsjournalister lot meg forstå at jeg før eller senere kunne være aktuell for en jobb i deres redaksjon. Jeg tok sjansen og flyttet tilbake til Bærum våren 1950, men fikk ikke napp hos sports- og nyhetsredaktør Peder Christian Andersen i Aftenposten. - Vi vil gjerne ha Dem, men budsjettmessig har vi ikke plass, lød svaret. Den forholdsvis nystartede Verdens Gang hadde imidlertid avertert etter en ferievikar på sporten. Jeg tok en tur dit, og fikk snakke med sportsredaktøren som egentlig var bankmann, men hadde VG-jobben som bi-stilling. Vi ble enige om at jeg som en prøve skulle referere fra et idrettstevne allerede den kommende helg, og sportsredaktøren slo opp referatet med fullt navn.

Dagen etter ringte Peder Christian Andersen. De hadde funnet plass i Aftenposten. Det ble en travel og spennende sommer i den store avisens. Det forekom meg litt uklart om jeg var ferievikar eller kunne regne meg som fast ansatt. På sporten trengete de folk, og dessuten sluttet jeg med konkurranseidrett da jeg forlot miljøet i Trondheim.

Da høsten kom, fikk jeg stilling i utenriksredaksjonen. Det skulle så lite til den gangen. Du ble fagmann over natten. Det var mine opphold i England og Canada under krigen som gjorde meg til potensiell utenriksmedarbeider. Dessuten var jeg en slags "stand in" for avisens militærmedarbeider Leif Bøhn, fordi jeg hadde tjenestegjort i flyvåpenet.

Utenriksredaksjonen var full av nattevakter. Vår viktigste kilde var teleprinterene som tikket inn telegrammer fra London og New York, iblant også fra Paris og Bonn. Viktigst var London, hvor vi hadde kontor med egne medarbeidere. Etterhvert fikk vi kontorer også i Bonn og Paris. Våre korrespondenter i København og Stockholm dikterte sine meldinger til "mottagningen", hvor de ble skrevet ut og droppet ned som rørpost fra etasjen over. Vi redigerte stoffet, ofte fra flere kilder, laget ingresser og titler. Vi ble så rutinerte på overskrifter, at vi kunne føle det i fingertuppenene om de passet som to- eller tre-spaltere, 30 eller 36 punkter osv.

Olympiaposten

De olympiske vinterlekene i Oslo i 1952 ble en kjærkommen avløsning fra rutinearbeidet på utenriks. Aftenposten besluttet å utgi en egen avis. Den var i tabloid og het Olympiaposten. Reidar Lunde var redaktør og fikk 10 - 12 medarbeidere i staben. Jeg fikk anledning til å friske opp min erfaring som sportsmedarbeider. Det var et par festlige uker. De mange norske medaljene skapte stor interesse for Olympiaposten. På avslutningssøndagen med hopprenn i Holmenkollen måtte vi trykke den i Sverige, fordi typografene ikke ville gi dispensasjon for søndagsutgivelse. Olympiaposten var klar kort etter at rennet var over, og solgt til publikum så snart det kom ned til byen.

Da det hele var over, fikk jeg i likhet med de andre Olympiapostens medarbeidere et takkekort i gullsitt fra Aftenpostens direksjon. Du verden! Jeg lot kortet ligge fremme så alle mine venner fikk se det. Så havnet det i peisen. Jeg var tilbake på nattevakter, og hadde ikke vært med på samtalene om hvor store sjekker hver enkelt av Olympiapostens medarbeidere hadde mottatt. Min var iallefall blitt flammenes rov. Jeg syntes at takkekortet i seg selv var en så gledelig opplevelse, at jeg

ikke hadde kikket nærmere i konvolutten. Men selvsagt fikk også jeg min sjekk. Den var på 400 kroner, noe under en halv månedslønn.

Statsviter-student

Nattarbeidet ga romslig tid på dagen, og var en gylden anledning til videreutdannelse. Det ny studiet i statsvitenskap hørtes spennende ut. Forberedende prøver hadde jeg tatt under et anfall av leselyst mens jeg var i Adresseavisen. Det var bare å gå rett løs på faget. Vi hadde lokaler i den kondemnable Halling skole, hvor radiatorene lekket vann utover gulvet i vinterhalvvåret. Men det var et intimt og hyggelig studentmiljø med Jens Arup Seip, John Sannes, Johan Vogt og Thomas Wyller som forelesere. Jeg skrev en magisteravhandling om den såkalte "Kretsen" rundt Pål Berg, og dannelsen av Hjemmefrontens hemmelige politiske ledelse under krigen.

Da listen over nye magistere stod på trykk i Aftenposten, kom en av redaktørene bort til pulten min. Han brettet ut avisens, pekte på navnet mitt og sa: - Er det Dem? - Ja, svarte jeg. Så brettet han avisens omhyggelig sammen, og returnerte til kontoret sitt. Det var ingen andre redaktører som ytret seg. Jeg fikk en følelse av å bli mistenkt for å ha brukt av avisens tid. Trolig var det den alminnelige likegyldigheten overfor akademisk utdannelse som gjorde seg gjeldende. Redaktørgenerasjonen på den tiden hadde klart seg uten.

Norden som arbeidsfelt

De nordiske land ble bare i liten grad dekket av utenriksredaksjonen. Det var stortingsmedarbeiderne i politisk avdeling som håndterte stoffet derfra. Begrunnelsen var at disse landene hadde et fellesskap i Nordisk Råd, og det hadde alltid vært en sak for politisk avdeling. Men jeg fikk etterhvert gehør for at Norden også var en del av utlandet, og burde dekkes fra utenriksredaksjonen.

Det medførte en rekke reportasjereiser til blant annet fiskerikonflikter ved Island, det skjellsettende pensjonsvalget i Sverige, og til Helsingfors for å beskrive det skjøre forholdet mellom Finland og Sovjet under den kalde krigen. Jeg ble tildelt et stipend fra Finlands UD, samtidig som Hufvudsbladet hyrte meg som Oslo-korrespondent, et oppdrag jeg hadde i over 25 år. Det var flere av Aftenpostens medarbeidere som var slike korrespondenter. Avisens fjernskriver-operatør, Arne Larsen, spilte en viktig rolle som formidler av stoffet.

Da Foreningen Norden feiret 40-årsjubileum i 1959, ble det utlyst en artikkkelkonkurranse om det nordiske samarbeidet. Jeg skrev en dobbeltkronikk i Aftenposten under tittelen "Naboer i Norden", og fikk en norsk og en nordisk pris på noen tusen svenske kroner, nok til en plastbåt med påhengsmotor!

Mot slutten av 1950-årene aspirerte jeg til å overta London-kontoret. Jeg vikarierte der et par somrer for å gjøre meg kjent. Ja, jeg forberedte meg godt. Blant annet snekret jeg en hytte ved Helgeroa i Vestfold, slik at familien hadde et sted å være når vi kom hjem på ferie fra London. Huset i Bærum regnet vi med å leie ut.

Det var ettertraktet å komme til London. Det var få som hadde motforestillinger, men jeg hadde mine. Den siste sommeren jeg var avløser, hadde jeg hatt med familien. Boligen ute i Putney var god, og det var et pent og rolig strøk, men

jeg var skeptisk til at ungene på tre og fem år skulle vokse opp der. Allikevel var jeg villig til å prøve. Det ville dreie seg om minst fem-seks år.

Ringen sluttet

Foran kommunevalget i 1959, spurte Jo Benkow om jeg ville stille på Høyres liste i Bærum. Med tanke på det mulige London-oppholdet sa jeg ja til en plass som syntes betryggende langt nede. Jeg påtok meg også å redigere valgkamp-avisen sammen med Jo. Den skulle trykkes i Budstikka, og det førte til fornøy kontakt med min gamle sjef Herstrøm, som nå var blitt redaktør. Han trengte en redaksjonssekretær og nestkommanderende, sa han. Tanken var meg ganske fremmed. Han kom med stadig nye henvendelser og tilbud, blant annet en lønn som lå 50 prosent over det jeg hadde etter ti år i Aftenposten. Fast bilgodtgjørelse kom i tillegg. Det ble en fristende utfordring først da han betrodde meg at han av helsemessige grunner bare holdt halve arbeidsdagen, og at jeg ville få frie tøyler i redaksjonen.

Under den tradisjonelle sherry-samlingen hos en av sjefredaktørene i Aftenposten takket jeg av med å peke på det forunderlige at man regelmessig betalte nyansatte medarbeidere merkbart bedre enn dem som hadde sittet i tilsvarende stillinger i årevis. Det kom ingen reaksjoner, og det hadde jeg heller ikke ventet. Sherry-partyet endte i full vennskapelighet. Jeg lovet å stå til disposisjon for kveldsvakter på utenriks hvis det ble behov. Mine kolleger i Aftenposten antok at en redaksjonssekretær-stilling i lille Budstikka vel knapt kunne være noen heldagsjobb.

Vi var fire medarbeidere i Budstikkas redaksjon: Redaktør, redaksjonssekretær og to journalister. Med ekspedisjon/annonseavdeling og trykkeri var vi ca. 30 ansatte. Avisen kom ut tre dager i uken med seks eller åtte sider. Etterhvert som vi måtte opp i 12 sider, trykket vi i to omganger, åtte pluss fire og la dem sammen for hånd. Redaksjonen var best motivert for denne oppgaven, for journalister var villige til å gjøre alt for å få stoffet sitt på.

Budstikka-redaktør

En sensommerdag i 1961 mistet redaktør Herstrøm førigheten i det ene benet. Vi fikk kjørt ham hjem og tilkalt lege. Det var hovedpulsåren under hjertet som hadde sviktet. Han døde etter en uke på Rikshospitalet, bare 57 år gammel. Det gjorde et sterkt inntrykk i avisens vide lesekrets at denne alltid nærværende og spill levende pressemannen så brått ble borte. I 31 år hadde han virket i Budstikka, de siste fire som redaktør. Han hadde framfor noen gjort avisens kjent og populær, og hans lokaljournalistikk dannet mønster for mange aviser.

Brått var jeg blitt redaktør i en av landets mest vellykkede lokalaviser. Det skjedde på dagen 20 år etter at jeg var blitt redaktør for avisens skolespalte. Jeg meddelte Aftenposten at det ikke kunne bli flere kveldsvakter på utenriks. Samtidig viste det seg at plassen på Høyres liste ikke hadde vært så trygg som jeg ventet. Jeg ble valgt inn. Nå ble det jo ikke noe London-opphold, så jeg kunne oppfylle møteplikten. Men som redaktør av lokalavisen fikk jeg en noe ubekvem dobbeltrolle. Jeg ble innvalgt i Idrettssutvalget og Skolestyret, og holdt meg noe i bakgrunnen. Men det var klart at Høyre ønsket å få mest mulig ut av at partiet hadde en avismann på laget.

Valget mellom politikk og journalistikk var ikke vanskelig. Jeg var levende opptatt av rollen som avisredaktør og innstilt på å gjøre ”Budstikken”, som styret alltid kalte den, til avisens for alle i Asker og Bærum uansett parti. Den var allerede godt på vei til det, men folk i Asker hadde en oppfatning av å komme i annen rekke. Derfor opprettet vi lokalkontor i Asker sentrum. Det var populært, men da jeg etter en tid lot kontoret bestyre av en journalist som hadde vært aktiv i Venstre, kom det protest fra Høyre-ordføreren i Asker. Dissensen i styret ble avvist, og vi var kommet et skritt nærmere en uavhengig stilling. Det hører med til historien at da den samme ordføreren senere feiret et jubiléum, foretrak han å bli intervjuet av nettopp denne journalisten.

Den rivende veksten i forstadskommunene Asker og Bærum fra 1950-årene og utover fikk gode følger for avisens. Opplagstall og annonsevolum gikk til himmels, og det måtte gang på gang byttes til større rotasjonspresse. Det utvidede avishuset i Sandvika ble snart for lite. Dessuten besluttet Bærum kommune å gjøre gaten utenfor til gågate. Vi skulle ta inn parirullene og kjøre ut avisene på kommunal dispensasjon, og til bestemte klokkeslett! Situasjonen var uholdbar. Vi kjøpte tomt på Billingstad i Asker, og oppførte hva jeg tør kalle landets flotteste avisbygg, med siste nytt i offset-presse og annet teknisk utstyr uten å låne en krone.

Etter at Willoch-regjeringen hadde åpnet for lokal-tv, forsøkte vi oss i et par år med det nye mediet i påvente av at det skulle bli adgang til å finansiere det med reklame. Men det skjedde ikke i min tid. Vi pøste ut et par millioner på prøvesendinger og trøstet oss med at det i hvert fall hadde skapt ytterligere interesse for lokalavisen.

Jeg har alltid moret meg med å kalle Asker og Bærum for Gosen. Det blir ikke forstått av de unge, som vel knapt vet at Gosen var det fruktbare området ved Nilen hvor Farao lot Josef og brødrene hans slå seg ned. Det var ikke tvil om at Budstikkas avisdistrikt var det rene Gosen, og det var flere som kunne tenke seg å beite der. Aftenposten var allerede en konkurrent på annonsemarkedet, men lokalstoffet var først og fremst vårt. Det hadde Aftenposten til hensikt å gjøre noe med. Etter at vi hadde levd i spenning en tid, ble vi kjent med at Aftenpostens aftennummer fra 1. februar 1971 ville utgi hva den kalte ”en ny slags lokalavis” for Røyken, Asker og Bærum. Vi ble alarmert av meldinger fra foreninger og styrer om at Aftenposten hadde anmodet om å få tilsendt deres møteplaner, referater og så videre. Det kunne vi selvsagt ikke ha innvendinger mot, men oppfordringene ble misforstått. Folk trodde at det var opprettet et samarbeid mellom Aftenposten og Budstikka og spurte oss hvor de skulle sende referatene sine. Den misforståelsen var lett å oppklare. Dessuten bestemte vi oss for å komme Aftenposten i forkjøpet. Fra 1. januar, en måned før Aftenposten kom med sin Vestsiden, gikk vi over til fem utgaver i uken.

Konkurransen utløste stor entusiasme i Budstikka. Teknisk mannskap ble overført fra trykkeriet til avisproduksjonen, og redaksjonen og annonseavdeling ble forsterket. Vi så fort at avisens hadde fått en konkurranse som gjorde den godt. Leserne fikk en bedre avis over natten. Nå kunne vi ikke la referatene ligge og eldes fordi det ikke kom avis dagen etter, lokalnyhetene ble servert ferske og mer oppdatert.

Etter noen år ble Vestsiden oppgitt, men det ble stadig gjort forsøk av andre, først og fremst med gratisaviser. Konkurransen skjerpet Budstikka. Vi ble mer profesjonelle i annonsehåndtering, salg, abonnementverving og så videre. I redaksjonen var det derimot gjennomtrekk. Vordende journalister betraktet Budstikka som en fag- og forskole. Hovedstadens journalistmiljø var som en magnet.

Rolf Kluge var redaktør i Asker og Bærum Budstikke gjennom en mannsalder.

NR-formann

Etter en tid som redaktør, søkte jeg medlemskap i Redaktørforeningen. Der ble jeg styremedlem i 1970, og var formann i årene 1974 - 78. Det var første gang foreningen valgte en formann utenfor Oslo-pressen. Det var underforstått at foreningen vekselvis skulle ha formenn fra venstresiden og høyresiden i norsk dagspresse. Jeg etterfulgte Reidar Hirsti. Det ble et mer dramatisk skifte enn jeg hadde regnet med. Dagen før Redaktørforeningenes årsmøte, ble Hirsti uten forvarsel avsatt fra stillingen i

Arbeiderbladet. Det vakte sterke reaksjoner, ikke minst fordi det syntes klart at toppene i LO og Ap på denne måten ville kvitte seg med en frittalende redaktør. Tidspunktet var heller ikke velvalgt, ettersom redaktører fra hele landet var samlet i hovedstaden. Under årsmøtemiddagen hvor flere Ap-topper var blant gjestene, ble Hirsti demonstrativt hyllet.

Fra min formannstid husker jeg med glede samarbeidet med Olaf Solumsmoen og Rolv Werner Erichsen, begge sentrale personligheter i norsk presse. Da de ble pensjonister, gjorde de en stor innsats som sekretærer i Redaktørforeningen mot en beskjeden godtgjørelse. Vi utga boken "For presse- og ytringsfrihet" ved foreningens 25-årsjubileum i 1975. Spørsmålet om hvor langt ytringsfriheten skulle gjelde, var absolutt et tema som følge av den kalde krigen.

Har du først fått deg verv, så baller det på seg. Jeg kom inn i Norsk Presseforbunds hovedstyre og i styret for bladet Journalisten, som den gang var et fellesorgan for Journalistlaget og Redaktørforeningen. Vidare var jeg medlem av Tekststrekklameutvalget og Narvesenkomitéen. Da Institusjonen Fritt Ord ble etablert, innvalgtes jeg som pressens representant, et verv som jeg hadde til langt inn i pensjonsalder. Utenom pressen var jeg også i Hovedkomitéen for NM på ski i 1965, og NM i friidrett i 1966. I en kort periode etter at jeg gikk av som redaktør i Budstikka, fungerte jeg i et vikariat som generalsekretær i Redaktørforeningen. Det ble en svært hyggelig avslutning.

Kampen mot Media Invest

Budstikkas aksjonærer var i det alt vesentlige folk i Asker og Bærum som hadde betalt kr. 25 per aksje i 1920- og 30-årene. Det ble fortalt at det gikk tregere og tegne Budstikke-aksjer enn det var å tigge bidrag til Frelsesarméen. Med årene ble de forært eller omsatt innen familien og vennekretsen. Det ga status å ha Budstikke-aksjer. Få eller ingen tenkte at det lå penger i dem. Men det oppdaget det nystartede selskapet Media Invest, som hadde gjort et dykk i Budstikkas aksjonærprotokoll. Kursen mellom venner hadde vært 2.000 - 2.500 kroner da Media Invest i 1984 sendte brev til aksjonærerne med tilbud om det dobbelte.

Situasjonen var kritisk. Hvis Media Invest fikk kontroll, kunne guttungene gå rett til banken og betale for de ervervede aksjene fra Budstikkas fyldige bankkonto. Vi sendte brev til aksjonærerne, hvor vi advarte mot salg til Media Invest. Samtidig tilbød vi å overta aksjene til samme pris som Media Invest.

Media Invests direktør, den unge og elegante Christian Thommessen, oppsøkte meg på kontoret for å fortelle hvor stor kompetanse selskapet kunne tilføre Budstikka. Samtalen ble kortvarig. Kappløpet fortsatte inntil tilbuddet til de største aksjonærerne var kommet opp i 12.000 kroner per aksje. Harald Løvenskold var en av dem - og det hastet. Jeg fikk kontakt med godseieren langt ut på natten. Tross tidspunktet var han blid som en sol, og bedyret at han ikke ville selge en eneste aksje til Media Invest så lenge Budstikka holdt følge med tilbudene. Vi ervervet hans aksjer neste morgen. Samtidig sikret vi oss en post som spekulanten Sveaas hadde ervervet ved såkalt "tantetegning". Da var slaget tapt for Media Invest, som bare satt igjen med 30 - 40 av Budstikkas 6.000 aksjer. Aksjonærerne hadde vist en utrolig lojalitet. Media Invest fikk heller ikke noe langt liv.

Angrepet på Budstikka vakte stor oppmerksomhet i norsk presse. Jeg ble bedt om å holde et innlegg på Redaktørforeningens årsmøte, hvor også Media Invests direktør Christian Thommessen deltok. Jeg fikk ingen støtte fra kollegene i salen, som mente det var bra at det kom nye investorer i pressen. Det hadde kanskje lydt annerledes etter at Media Invest hadde løpt linen ut og hele boblen sprakk. Vi i Budstikka var i hvert fall lykkelige over at vi ikke var en del av det.

Hendelsen bidro utvilsomt til at det ble stor interesse for avis-aksjer. De fleste aksjer var dramatisk underpriset. Avisdrift hadde i stor grad hatt politiske og ideelle formål. Industriselskapet Orkla så mulighetene, opprettet Orkla Media, og kjøpte opp de aller fleste avisene rundt Oslofjorden. Selskapet har også 30 prosent i Budstikka.

Det ble viktig å bevare Budstikkas redaksjonelle uavhengighet, og beskytte avisens kjerneverdier under eventuelt skiftende eierskap. Det ble derfor opprettet en stiftelse for å ivareta dette. Slik var situasjonen da jeg jeg sluttet etter 30 år som redaktør. Ordningen har, såvidt jeg vet, ikke vært satt på noen alvorlig prøve.

Pensjonistrollen har vært til å leve med. Sentralt står Seniorklubben og dens årlige landsmøter, som blant annet har inspirert til seilurer til møtesteder som Sandefjord, Arendal og Harstad sammen med tidligere Budstikke-kollega og venn Ivar Bertinius Magne Alver. Vi har også våre førpåsketurer med DNT så lenge vi kan sette bena under oss. I Redaktørforeningen er vi nå mer nydende enn ydende. ORs utenlandsturer er populære, og i den eksklusive Forhenværende-klubben er vi ikke bare seniorer, men også "forhenværende" med adgang til Stortingets fasiliteter hver 14. dag.

NORSK PRESSEHISTORISK FORENING

Den fargerike bladmannen Albert Joleik (1880 -1968) er hovudpersonen i dette nummeret av Pressehistoriske skrifter. *Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid* er skriven av barnebarnet Norhild Joleik. Ei kasse full av private brev er blant det unike kjeldemateriale ho brukar i analysen av Albert Joleik si redaktørrolle. I 1911 starta han avis Spiegelen i Trondheim, eit tiltak han dreiv ut 1913. Ti år seinare skipa han Fjordaposten i Bergen. Ved sidan av avisdrifta var han også aktiv i Norsk Bladmennalag, ei presseforeining for nynorsk presse som han var med og grunnla i 1913.

Albert Joleik var svært aktiv i målpressa i tida mellom 1911 og 1940, og forma ein samansett og på same tid særprega yrkesidentitet. Norhild Joleik legg vekt på samspelet mellom individuelle handlingar og samfunnshistoriske prosessar som avgjerande for korleis yrkesrolla tok form. Rolleutøvinga vert sett i samanheng med trekk ved nynorsk motkultur og profesjonaliseringa av presseyrket.

Norhild Joleik (f. 1978) er medievitar og *Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid* byggjer på hennar hovudoppgåve i medievitskap (2004).

Pressekippet er denne gongen ein kritisk referatkommentar frå 1933. Trass i manglende retoriske evner, blei politikaren som artikkelen omhandlar eit kjent namn, også langt utover landets grenser.

I serien av presseminner, møter vi Berit Vikdal Jensen og Rolf Kluge som gjev oss dømer på dei mange slumpetreffa som ofte leiar inn i ei lang journalistisk karriere. Fredrik Koch bidreg med ei historie om Firdanytt, som var ei av fleire døgnfluge-aviser på 1950-talet.

I 1901 blei Manny Altern landets fjerde kvinnelege avisredaktør då ho overtok redaktørkrakken i Porsgrunds Tidende. Altern fekk ein journalistkarriere som strekte seg heilt fram til 1961, og Pressehistoriske skrifter innleiar ein serie presseprofilar med ein omtale av henne.